अथप्रबोधचंद्रोदयनाटकग्रंथप्रारंभः

MEMORIAL LIBRARY

श्रीगणेशायनमः ॐ गजविनायकंवंदेसजनानंदगुणाकरं संसारतापसंहर्तृणविघ्नवाणं १ अथकमप्येनंवाक्षिनेत्रकुशोभाभिवेदांतसिद्धांतम
पिनत्रावबोधयतांश्रुत्वंनाटकादिसिद्धिकृपयमत्काहणाकाः श्रीकृष्णमिश्राः प्रबोधचंद्रोदयाख्यनाटकंचक्रुस्तेननंवुबोधयिषवस्तत्स्वयंनिरस्य तत्राद्य
यद्यद्वयेनोदीरितंकैर्निर्विघ्नपरिसमाप्तयेकृतंमंगलंनिबध्नंतिनोदीरितंकरत्पुरुं तत्रनारीत्वरूपेणनंदंतिकाव्यानिकवीद्रवाः कुशीलवार्यारि
यदाच्छतनः॥यस्मादलमलंकृतिसुहृदीनत्वादिसंमाकथितेतिनोदी इतिनारीत्वरूपेणतत्त्वरूपेणच आशीर्वस्मिक्रियावस्तुलोकः काव्यार्थस्व
चक्रः॥नोदीतिगद्यादिनपदेहृदयमिनथेतिनोहीत्वरूपलक्षणालक्षितमाद्यपद्यद्वयेनत्राद्यपद्यव्याख्यायते मध्यान्हेति वयंतदीपनिषदंमहत्ते

मध्यान्हार्कमरीचिकाचिवपयःपूरोयदज्ञानतः स्यादात्मन्यनृतात्मदेहविषयाभासोमृषाकारकः
यत्साक्षात्करणाद्भवत्यविषयःसाक्षात्स्वयंसर्वदानंदात्मेहतमलस्तंनमामीश्वरं १

जउपास्महेतेवयमः।कीदृशंमहः सोद्रानंदस्वरूपंविविधेनिनित्योपचारानंदस्वरूपंपुनः कीदृशंमहत्त्वमलंश्चिद्घनत्वकार्यादिदोषहरंयःपुनः कीदृशं
स्वात्मावबोधस्तस्यैवसत्स्वरूपस्यैवावबोधः प्रकाशोयस्यात्मप्रकाशमित्यर्थः।तस्मिं।यद्ज्ञानतोयस्याज्ञानादिति।देवैर्लोकामुन्मीलंति मादृग्भवंति।
दृष्टंकिंतत्राह स्वमित्यादि।यत्रज्ञानात्सर्पोलतिलोकदृष्टांतेनाह मध्यान्हार्कमरीचिकातपयः पूरइवयथामध्यान्हेसिकतादिप्रतिफलितेसूर्य
र्कंकिरणेषुनहिपयोज्ञानातपयः पूरज्ञानंजायतेतथात्मनानंदादिरूपब्रह्माज्ञानात्प्रपंचननिरित्यर्थः।एवंचेत्कथमनर्थानिवृत्तिरित्याशंक्याहदृष्टांतम
ह।यत्तत्त्वेपस्यैवलोकस्यात्मिकंस्वरूपंविदुषांज्ञानिनांपुनर्निमीलतिनष्टमिवात्मस्वरूपंनाशंकृतंभवतिकिंतुब्रह्मस्वरूपेणातिष्ठतीत्यर्थः॥

ानवद्दृष्टांतःस्वयोगिभोगोयमंतर्गतिमलमायासुत्यजोभोगीभोगाःसर्पस्वेहलेनोपमेयंतथाचायमर्थोमालातत्त्वसाक्षात्काराद्भ्रांतिरूपःसर्पवेहोन
भवतिकिंतुनतत्त्वरूपेणावतिष्ठतेएवंब्रह्मवेहनमात्मसाक्षात्काराद्भ्रांतिरूपोविक्षेपरूपेणाप्रपंचोनतिष्ठतीति।एवंचसत्यज्ञाननिवृत्तिःप्रयोजनं।प्रयोजनकोपो
धिकाऽ प्रतिपाद्यप्रतिपादकभावःसंबंधःएकयाप्रमितेयमित्यादिनावर्णितं १ अथविघ्नेतिप्राक्तनमंगलमपुरुषार्थःशब्दः।अंतरितिं।चंद्रार्कौमोलेर्यद्व
दोवरस्यत्रयकत्वेतिर्नेरनृताहंकारादिभ्यःप्रतिकूलेनसत्यत्वानंदादिरूपत्वेनावतिष्ठकाशनेनतत्प्रत्यक्तत्वंनन्मोतिश्चप्रकाशरूपंजयतिजय
स्वोत्कर्षेःप्रतिरोहतेसर्वथःकीदृशंसत्यमेतिः। स्वतनो।यूंतपुराणानियमिनः सत्रिरूढाद्वोपरूढेनलक्षितमुच्चैर्यत्रब्रह्मांध्रयेनतत्कस्मिन्न

अपिच स्वेनर्नारीनियमितमरुत्तेधितत्रब्रह्मरंध्रेलोनेशेतिप्रागपिनिमग्नोदयेदर्शाई प्रत्य
कुर्ज्योतिर्जयतियमिनः स्पष्टज्वालाटनेत्रज्ञानत्कीकृतमिवजगद्ग्राहिचंद्रार्द्धमौलेः २

नि।स्वांतेत्रेनः करणेशेतिप्रागपिनिजयशमगतेसति पुनःकीदृशंनेतिःसमुन्मीलत्प्रकटीभवन्नानेः स्वांतेनसांद्रमभिन्नंस्वप्रकाशात्मकमभिन्न
मित्यर्थःकीदृशंस्वंब्रह्मेतिनेयमिनः यमोपसानीतिपीतस्वयेप्रागस्वरूपेत्यर्थः उत्तेत्तनोःकीदृशमिवजगतिः स्पष्टंप्रकटंललाटसंबंधिलालाटने
त्रेनतोन्मत्तस्तस्यानेननाभिन्नेणात्मनाकृत्यंसंपत्तेनयथाधूर्जटेस्तृतीयंकृतंप्रकटीकृतमिवपुनःकीदृशंजगद्ग्राहिणाग्राह्यतीतिविषयीकरोतिन
त्।चीमद्गवद्भक्तपउत्तेकृतीवतमनीशेनेतिहरणं स्वनेनात्मयथाहृदयेनवेदांतसिद्धांतमहसंप्रकटयतामिश्रेणाभिधेयनिर्णायि २ ॐ ग्रं
श्रीगणेशायनमः ॐ

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

वस्तेति। तत्प्रसादप्रसन्नस्तत्कालक्षुभितजनकल्पाग्निदीप्तदावानलसमानः कथमीदृशश्चण्डशमः संवृत्तः। निसर्गशीतलस्वभावशीतकलेतिसकलप्रजाप्रियपालनशीलो कुलक्रमो
त्रप्रलयकालाग्निरुद्रः क्रुद्धेनवैरिदेशाधिपतिनाराहासमन्मूलितः समुत्पादितः तोमवंशपूर्णानाराजाकीर्तिवर्मप्रभृतीनारक्षितवान्। तस्मादधिपत्यस्थिरि
कर्तुमप्रमत्तः। क्रोधः। नैमित्तिकः। तत्क्षमादिकः। क्षमसमर्थप्रकाशनेरणाहः। कल्पानेति। कल्पानेयोवातत्तेनस्थैर्यप्रसादमर्यादाः॥ स्थैर्यनिश्चलताप्र

तत्तस्यदेवस्यचलपुणी। अणातलाहिणीजन्मदीपवरिदत्तकथमेतितोऽवसरोऽस्तुनो। सूत्रधारः॥ आर्येनिसर्गशीतोऽपमेवब्राह्मणेति। कु
तोऽपिकारणान्मानविकारमप्रियेषुनःस्वभावमेवावतिष्ठतेयतः सकलधृष्यालकुलप्रलयकालाग्निरुद्रेणवैरिपतिनाससमुन्मूलितं
चेद्राज्यमर्थिवानांश्चधिक्षणाधिपतिस्थिरीकर्तुमप्रमत्तोभवतीत्यादिनाशेषभूभृत। स्थैर्यप्रसादमर्यादा
ताएवहिमहोदधेः। यदपिचभगवन्नारायणेनशेषभूताः। भूतहितायतथाविधाः पौरुषभूषणाः पुरुषाः क्रियतेवनीर्यानिष्पादितोरु
कृत्याः। तनःशान्तिमेवप्रपद्यते यच्चापरमुरामेवाकलयन्तमवतीतिनावत्

स्यात्। स्वस्थता। मर्यादावेलेव। तथाविधाः। तादृशाः। उरुवाः पुनः शान्तिमेवप्रपद्यंतेनाप्रवृत्तेनिकिंकृत्वाहितेप्रतिज्ञावतीर्यकिमर्थंभूभृतोहिनाम
प्राणिनोहिनामपौरुषमेवउरुपार्थसत्कृषणंयेषांतेनयानिष्पादितानिउरुणिमहांतिकृत्यानियेः ॥ २ ॥ ३ ॥

कथंपरशुरामउर्व्याणिकर्म्माणिकृत्वाशांतिमवाप्तवान्येनतमाहयेनेतिसोयिक्षवीर्यादित्यनेनसुतं सोपिश्रीमान्महामद्रोमुनिस्तपोभिः प्रशांतकोपज्वलनस्त
त्रशाम्यतिस्मेतिगृहीतिकृत्वाकृपाणंकुलक्षयंसुतायसमुत्पाद्यभूमेर्भारंहरतीर्यात्मसामर्थ्यात्स्वतार्थ्यत्वेनियोननाहिनीयलोकस्यप्रश्नेनकृत्यकृत्यता
दर्शिताकः क्षत्रियसमवायोनिमित्तैः सहकृत्वः एकविंशतिवारान्पृथिव्यकृत्स्नंपरिवृत्तसप्तसमुद्रामेखलामनसाचारित्रेत्रभिषेकःस्वानंतर्यगतत्वकृतोकीदृशोवारित्रैः
नृपाणांराज्ञांवहन्तोभूयानवसाद्यउपासतेहृच्छमसमनसिकृत्वंकःसंस्तावोनामोधातत्वरूपानिमयारोमीरयत्यतहशोपुनःसकःयस्यातिकुठारःपरशुः

येनक्षत्रियकुलेक्षयेपुनरपिक्षत्रंक्षमावारिधेरानीयोद्धृतवानधिक्षितिधरंनिक्षत्रियंसर्वतः। यस्त्रीबालसुहृद्वधेनिघृणधीर्योनिर्दयो
विश्रुतोसोरामनामधेयकुटकथनयदुष्टहेतोरसौकुठारः। तोपिसवीर्यादवनार्थधारंभूमेः समुत्तम्भकुलेनृपाणां प्रशान्तकोपज्वलनस्त
योगिश्रीमान्मुनिःशमंनिजामदमश्चनयायमधिकृतकर्तव्यः संप्रतिपरमामुपशमं निष्क्रामन्नाहयेनत्व विवेकेनविनिर्जित्यकर्णमोहमिदो
जिनश्रीकीर्तिवर्मनृपतेर्बोधस्येदोदयः कृतः ॥ ३ ॥

स्त्रीबबालाश्चसुहृद्भ्यस्तानेवावधिलक्षयित्वेत्यनेनहिधीनस्मिन्कर्मण्येनिर्दयोनिष्करुणःविश्रुतःख्यातःकीदृशःकुठारःराजन्यानामायेक्षत्रियाःकं
धातोर्षाकूटसमुत्पादनस्यकथनेविनाशेपरः कुशलनारटंतीशब्दायमानाघोरंभयानकीभावंयस्यसाघोरभयानकीभावंयस्यसाघोरभयानकीभावंयस्यसा
नयाभिन्नेनाद्यस्यविवेकेनेतिमात्रयातियेनबोधेनविवेकेनेतियेनऊर्जितंबलवंतंकर्णंनिर्नाशंश्रीकीर्तिवर्मरूपतेरुदयउत्कर्षःकृतःतत्रहेतोनःय
द्यविवेकेनबलयाबाल्यस्थानेनैवमोहंसंसारमूलकारणमविनिर्जित्यबोधस्येवश्रालसात्तालारभ्येवउदयःकृतः ॥

मोहनिवेतिबोधसेवोदयइतिश्रुत्वामोहपत्नीयोनदाऽस्तमधिनिपतिताःपापेतिपोल्लूषाधमनाधमउन्मोगेति। अयंकामःपतिसमासायातिकीदृशः कामःपुत्रकिंतेनरुमाविनेनभुनेनरत्याउन्मोगमस्तंचपीवरंप्राप्तलंपल्लवदयेनपीरितमंगंपथाभवतितथाआलिंगितःपुनःकीदृशःश्रीमान्नशोभावान्नगतिस्तचेतनानिमदयनमत्तानिकुर्वन्नथानयनयोरभिरामः।तथामेस्मृगीनेनेत्रकमलेपस्पशः श्रीमनेत्रं [redacted] श्रनेनविवेकविद्रावणः।स्त्रादिभिरनिवार्यः परंपरासहःकामोत्मस्मरक्षेइतिप्रबोधस्यवार्त्तांगीपिनेनिवेदनं [redacted]।

नेपथ्ये। आः पापपोल्लूषाधमकथमस्माद्दनीवत्तस्यापिनोमहामोहस्यविवेकमहाराजस्यराजयमुद्दाहरसित्वधारः।सप्रश्रं मंविलोक्य।अयमेउन्मोगपीवरकुचद्वयपीडितांगमालिंगितः पुत्रकिंतेनभुनेनरत्या श्रीमान्नशोभावान्नगतिमदयनयनाभिरामः कामो यमेतिमदघूर्णिनेत्रपद्मःमहत्वनप्राप्तपुपजातक्रोधरोषलहरीति।तदयमतरागमेवास्माकमिनःस्त्रियः। इतिनिःक्रांतोप्रस्तावना॥ततः प्रविशतियथानिर्दिष्टःकामोरतिश्चकामः सक्रोधंआः पापेतिपादत्वानुरेभरतावधम। प्रभवतिमनसिविवेकोविद्वांसमपिशास्त्रसंप्लवत्वानिपतनतिदृष्टिंविशिश्रियावावन्नेवरात्रीणां ॥ ६ ॥ ७

[redacted]

नाधमनाधमेत्यर्थः कामः स्वसमयंमाविकरोतिसभवतीतिविदूषां परिनानाशास्त्रसंभवोविवेकस्तावत्सयंतेसंभवतिसमुद्भवने नावत्तस्यसा वत्पर्यंतरहरीदरहीणांकमलक्लोसचीन्यदृष्टिंविशिश्रियाःकदाचित्स्पावरणाःनपतंतिनासाकदाचित्तन्नेपरंधीधनमिवसद्वेतनंभवतीतिभावः ॥ ७

रम्यहर्म्यतलंमिति।एतानिसमसमस्यमोद्यानिसफलानिशास्त्राणिपितः नपंतिपरिसरेयेकृष्टानिमयिसंस्तंनेमोमेल्लूषाधमतन्नत्रास्त्रमोहोल्लूषाधमवीर्णातो षाविवेकस्तत्संभवः सामर्थ्यंकीदृक्कथंप्रबोधस्यकीदृक्कृत्यमपिनसंभवतीतिभवः एतानिकामिनीनान्याहरम्यमिनिहम्येसमृद्धहर्म्यतल भूमिः नयाःचूतनाःस्तनयनाःस्तनोचनाःयुवतयःशाद्वंकुर्वतोद्विरेफाःभ्रमराःमालतीनादृश्योलताःश्रोन्मीलत्सेविकासमर्थशीलाःनवाःमल्लि काःमालत्यःसरभयोवानाःस्तगंधवायवःसचंद्राःरात्रयोनिशाःएतानिसमसमशास्त्राणि।रतिमिति।आर्यउन्मुरुःवत्सममहामोहमहाराजमहामोहस्यप्रति

अपिच।रम्यहर्म्यतलंनवाःस्तनयनाःयुवतयोद्विरेफालताःश्रोन्मीलत्नवमल्लिकाःसरभयोवानाःसचंद्राःरात्रयोयेनानिजयंतिदुर्नपपितःशास्त्रोगणमोद्यानिपेनमहोःकीदृगसोविवेकविभवःकीदृक्प्रबोधोधेयमःरतिः। अजउन्मुरुः रत्नुमहाराजमहामोहस्तपाःवरलोविवेकः [redacted] कोमिःकामःप्रियेकुनलवेदस्त्रीस्वभावस्तलंविवेकाद्रयमुत्सन्नपक्षपणः अपिपादेनेशिलाःशरणमनेवाकुलस्तेनस्थापिमप्रजगदविलंवशेरुनाशामिरमानिलंश्रधृतेमुहूर्त्तमेति॥ ॥

पत्तोविवेकरविनर्मुषामित्यत्रोत्सावतलंभयंमाकुरुअहमतिसमर्थोस्मीत्याह [redacted]। अपियस्मिन्नपिविशिश्रियाःशरणमनेवचुः एतदृयकुसुममयपल्लवत्नेनथापिसतरुतरुणेरुदेवेतेःसहवत्नेनतत्तादृशमविलंसिवैमिदंनगतंभवतोरुमहाराजाअविलंअवतंष्यतिनिर्धैर्यमुहूर्त्तेनतरुणमपिनरुनिनशाशोति ॥

उक्तमर्थमुपकल्पयति तथाहि अहल्यायाजारः शतमखपतिरिन्द्रः अहल्यायाः गौतमपत्न्याः जारः उपपतिरभूत् प्रज्ञानाधोनप्रमाणतन्त्र आत्मतन्त्रयोशतरुपो
अयमीदृशानामपुत्रीप्रतिगतेः विष्णुनभावप्राप्तस्यर्थः। ईदृशः शापाकः गुरोर्हरस्पतेरवल्गात्स्त्रियमभजनतिषेवेदृतिएवंप्रकारेणप्रयोऽतिशय
नमया कोवापुमानुरुधीश्रयेथश्रमोपदस्थाननकार्यतोकिंनमर्योपिकातिएवंरूपः किमधिकंवाच्यंभवतानोउन्माथउन्मादस्तहि
धिषुनस्कर्तव्यनाशुमदीयायेवाणालेघाश्रमः करवनकोमीत्यर्थः। तिः स्मार्यपुनएवमेवेतननथापिमहामहायसंपन्नःशंकितव्योऽतिः।
तथाहिअहल्यायाजारःशतपतिरमूदात्मतन्त्रयोप्रज्ञानाधोःमासीरभजनगुरोर्हरबल्गादितिप्रायः कोवानपदमपथेकार्यतमया
श्रयोमहाणानाकरवभवनोन्माथविधुरतिः। अत्तउन्नएवणेरनधाविमहामहाश्रयसंपन्नःशंकितव्योऽतिः
श्रमप्यमुरुःश्रमस्वामहाबलाहणेऽतिकामः प्रियायानेतानरतोविवेकसबलवतोयमहीनमात्मानमपिनतएवनियत
मस्तामिरिपुक्रमात्मानरागेवविधिस्थितेतथाहि अहिल्याकेवकोपुरुषस्त्रहन्यायरयोरमलोभस्यपुरुषः कोमीसमात्तस्याऽपरिग्रहः।
यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारध्यानधारणासमाधयस्तेनिर्विकारैःकिंचनसाध्यत्वादेवसकलरसमुन्मूलनायैव ॥

मतोस्यमनियमप्रयुक्तआत्मात्मामहाबलाश्रयते अभिमुक्तमात्मानंनिकुलस्त्रीजनरागेवशीयमेववशंदर्शयतेविवेकाश्रयेनेअहिंसेतिकोप
मन्यहिंसाकेवनकापीसर्थः। मयकामस्यस्त्रहन्यायस्यकेनकेपिअमीसंतीतिपरीयुक्तानोभयपुरुषः केनकापीसर्थएतावतापेनेतरेतरेनने
तेशकाइतिभावः। यमादेः किंकार्यमतआह। यमेतिरेषत्करसकोसमुन्मूलनेनाशोयोगेनेघांते ॥

एतेषांविनेयउपायोऽयमाह स्त्रियएवेति। यस्मादेवंवरः अस्मदधीनः स्वधीनतेदेहमात्रप्रतिसंक्तिविस्त्रंभजनकेनश्लोकेन। भावणांमधुराक्षी
यःकिलानोऽभिश्रमःपरिहासकोऽनर्थकथाऽऽरा। परिश्रमआरिगनेऽस्मानिसंतनितिनकामिनीनोस्मरणमपिमनसाविकाराय विकारं
तेअन्तेस्मर्थं किंवहुनातेअस्मद्दोस्थास्यतएवेत्याह। विशोधनतेनेति। अभिमुखमानाआत्मायमानाः। नरपतिर्महामोहः। तन्नेतिणोअधर्मस्य
धर्मस्यमूलमोहात्प्रवर्तितभावः अतउन्नएवणेरनधाविमहामहाश्रयसंपन्नःशंकितव्योऽतिः कामोऽयंकथमिवेति।

अभिमुखियएवामीवांछन्तमनेनेतेःस्मदोवरापएवनेनेयंसंतविलोकनभाषणविस्त्रंभपरिहासकेलिपरिरंभाः स्मरणमपि
कामिनीनामलमिहमनसोविकारायविशेषतस्तेषांमेरुमन्दरयोरिवस्त्रीपुरुषयोरभिमुखमानानरपतिर्महामोहोमथ
नमेवाश्रीयतेतिः। तिः अतउन्नएवणेरनधाविमहामहाश्रयसंपन्नःशंकितव्योऽतिः कामोऽयंकथमिवेत्यपक्रोशेनाह। प्रियेकिमत्य
तेपकमुरुनिस्थानमितिनजघनकएवास्मात्कमभिन्नःनस्माहि। संभूतःप्रथमंहिरेश्वरस्यसंगतनायायामनरतिविक्र
नस्तनूनः। त्रैलोक्यसकलमरविस्त्रमभूमलेनाशेनतितिरेकुलस्त्रीजनेनःतस्यवयंहतिनिकृतोहधर्मपत्न्योतपोःप्रहृता
नादाम्नर्यानदेवाहनयाहीतिःसंभूतइतिरेश्वरस्यपरमात्मनःसंगतसंबंधायमायायोषूतत्तेनमहामोहमधानेकंकुलंनिहत्यावहितीयंविवेकंस्थानंप्रति
विद्यायोमनइतितेनूनःपुत्रःविष्णुनःलोकपतिरःप्रथमंस्त्रीसंभूतःस्वःनेनमनसारेरकलत्रैलोक्यविस्त्रमशेषतःस्त्रहन्त्रयोऽनेनरूपो
योवारवारंरेदेवपतिरहोऽस्मात्कंकुलस्त्रियंजनितेमहामोहमधानंविवेकमधानंस्वतदेवाहनयोरिति ॥

रतिः। अत्रेतिआर्यपुत्रयद्येवंतत्किंनिमित्तंयुष्माकंसोदराणामन्योन्यंपरस्परंएतादृशंवैरं सोदराणामपिदृष्टमस्तिवैरमित्याह एकामिषमिति।तहोदराणांगो त्रजानांएकामिषप्रभवमेववैरंसमुत्पन्नंतेनमकटीभवतिरतिजगतिमसिहंअत्रवहेतुनामाहहीतिनिश्चितंकुरुपांडवानांदृष्टीनिमित्तंप्रभवतिस्मतथाएतानथातो। दारुणाःतथाअतिप्रसिद्धोभुवनस्यप्रकृतपुरुषननाशकोविधिःअप्रभवत्यएकामिषप्रभवंवस्तुदर्शयतिसर्वमेवेतिरतिः एतावतापआर्यपुत्रकिमिदंप

[redacted] रतिः अत्रान्तरेविस्मयेनाकिंणीमिनंतद्गोणोत्रजाणांतोअरण्येपियरोप्यरण्येआसीसवैरं
कामः।प्रिये। एकामिषप्रभवमेवमहोरणगणसुदारुणंतेजगतिवैरंमितिप्रसिद्धं।दृष्टीनिमित्तप्रभवनकुरुपांडवानांतीव्रंतथाहिश्वनरपक्षीहं
रोधः॥ सर्वमेवेतन्नुगदस्यत्यिनोपालंभेन नह्यस्माभिस्तानदत्त्वभनयातहुमेवाकांतेनेषांतविरलः प्रचारः।तेनैनेनपापाःसाधनेपितरमस्माच्छो
न्मूलमिनसद्यनाः।रतिः॥ तेनार्यवं २ अत्रउत्तरंकिंददेपावविदेशमेनकेणतेहिआरद्धं।अहवाअस्थिरवाक्यो कोविश्वस्यमेनिदो।कामः।अस्मत्व
किंचिन्निपूर्वेवीनेरतिः।अत्रुत्तरंतत्तकिंणउघारीपरि।कामः।स्त्रीस्वभावादुवतीभीरुनिनतहारुणंपापंपापसामुदाहृतमनेरतिः।सभयं।अत्रु
उत्तरं किंणिमंते।कामः प्रियेनभेतव्यंहतानामानामत्रभेतव्यं।अस्तिकिलेषाकिंवदंतीअस्माकंकुलेकालरात्रिरित्यस्माविद्यानामएषा

सीयपुरुषात्सप्तरति ※ ७ ॥ ७

पंविद्वेषमार्गकेणोवतेनरक्षेत्।अथवाअस्तुपापः कोपिअत्रमंत्रिनः॥ निपूर्वेगुप्तौनेकारणे।आर्यपुत्रतत्किंनोहृद्यनेकीदृशंतत्हतानामानांनष्टाणां
नांकिंवदंतीतिनश्चितिःलोकप्रसिद्धिः।ननुनिश्चयः विद्यात्मानंतत्वतात्कारः क्रियतेकरणात्तत्सीत्योक्तिः ※

रतिः।हाधिक्कष्टाधिक्।कथंतस्माकंकुलेणत्तसीतिवेपतेमेहृदयंकिंवदंतीमात्रमेतदितिपुनराश्वासनं अथतापारात्तस्माकिंकर्तव्यं।प्राणापत्साहिराणगा
स्तद्वंधेनीसारवतीवोणीपमइतिपुनःपरमेश्वरमहंहिणीद्वीपमनोहरंवनंचरमाणेवसाद्यत्नोकानमधुवादीवत्रमात्स्कतीतिनातश्चसेकमा
र्गणअसूनजनयामातादृशस्यपुत्रः।तेनसहवेधसमुचितस्यरहितस्यअसंगोत्यपुरुषनिष्कनेः।कीदृशीमायांतेनपुत्साअस्मरकृपिअसंवद्ध
पि।अत्रवहपिजनयतीत्यत्रकापिनाशंकनीयमुदकपाषाणानामवद्।लोहशस्त्रकस्तंबकंमांतमनुमानिरतिःदृष्टांतेकेनदृष्टियमसकदापिईदृ

रतिः।तन्मयं।सहीहहीकष्टं अत्रत्तसीकुलेरत्तसीतिवेपेहिअस्माकामः प्रियेनभेतव्यंनभेतव्यंकिंवदंतीमात्रमेतत् रतिः अत्रअधमाएरत्त
सीएकिंकादेवीकामः प्रियेअस्तिकिलैतन्नप्राणापत्याएरत्तसीपुंसः सगात्समुद्भिन्नाएहिणीमायेतिनेवाप्तसाक्षाद्दृष्टिमनः प्रह्लयतेन
यंलोकानत्तसंकामान्।तस्मादेवजनिष्यतेपुनरसोविद्येतिकन्यापयातानत्तसेवसहोरणअत्रजननीसर्वंवभसंकुलेरतिः।हत्रासोत्तंप॥
अत्रुउत्तरंपरिष्वाहि २रतिभर्त्तारमालिंगति।कामः स्वशंतरतमभिनीयगते ※

णमाश्वेणजनपतीसर्वथा।अथरितघटनाएतीव्यस्माभिःसर्वमपिसंभाव्यतेरत्याःमायेसमेनविशेषणेनपुनःशरश्चापेनार्थेपुनःअनंतंअशेषविद्येति
प्रसिद्धंकामातस्माद्रेवमनसएवसकाशात्जनिष्यतेउत्पत्स्यते॥अत्रेकारयमाकन्यायातानःपितातेमहोदरावधेनजननीमातासर्वंकुलंकुलांतः
पातित्वात्सापिभर्त्तारंहिंसंतंनवेत्तिएवमशक्यं।आर्यपुत्रपरिष्वाहिपरिष्वाहिकयापरिष्वाहयेयाप्रहर्षेणप्रसिद्धःस्वातमनसेव ※

स्फुरद्दिनिःश्वधीरा हा चपलाश्चाः परिरंभआलिंगनंमोदेआनंदेनमयनिउत्पादयतिसंमोहोनामविषयोनरविस्मरणंचकरोतीत्यर्थः कीदृशःपरिरंभः
स्फुरन्नरोमोद्भेदःरोमांचोद्भेदोयेनसःपुनःकीदृशःभयेनोत्कटःकंपेपथोलोपःनावनुरागोउद्वेलनोचलनयोर्युगंउन्मनस्यभरस्तदासंगेनसंबंधविशेषेणास्त
मगोमनोहरसःपुनःकीदृशःगलच्छ्यमानमणिवलयेपर्यासानादृशीरोर्ध्वतावाहुवल्लीनयारचितःसंन्यासिनःकीदृशाःअधीरासाःनरलनरनारा

स्फुरद्रोमोद्भेदस्तरलतरभयोत्कंपोद्वेगात्तनपुगमगसंगसुभगः अधीरास्यागलन्मणिवलयदोर्वल्लिरचितः परीरंभोमोदं
जनयतिचसंमोहयतिच। प्रकाशदृष्टंपरिपठ्यपठितंयेनभेनतं २ अस्मासुनीवन्तकुलोद्विघोत्पत्तिः। अधः किंनापररक्षसीएवम्प्य
नीत्याहाणपरिवरणंसम्मदकामः। वाढं सारवत्त्विवेकेनोपनिषद्दृशोभवोद्भवेदेणश्रावासमंजनपिनत्वा तथतर्वएतेसमर्थाः
प्रतिपन्नोद्योगाः। तत्रः। अत्रउत्तरंकहएदेहिंअप्पणोविणासकारिणीएविज्जायेउप्पन्नोतेहिंदुविणीदोहिंसलाहिज्जदि ॐ ७

अत्राःकनीनिकान्तयाआकुलाआकुलादृक्पक्ष्माः रोनिः अथकिंनपराणसमाउत्पत्तिर्युष्माकंप्रतिपन्नाणंसमनोवाढंअवश्यंसमनोनिश्चे
यः सारवत्त्विति। णविज्जाअन्नाहूतब्रह्मकारणतः करणहित्तिः अनाहूतब्रह्मकारणतः करणात्स्पहितेचेतन्यप्रबोधवेदः। आर्मउत्तरंकथ
मेतेएत्तलोविनाशकारिणीविद्यापाउत्पत्तिर्जेहिंविणीतेहिंविद्यायाउत्पत्तिःकथंश्लाघ्यतेइतिप्राकृतयोजना ॐ । एम॰ ८

सहजेनेतिसहजेनसाधारिकंमलिनंदुःखंअनरवरकंधावचिनाभिमापंमनेनितेवंतेपेनेनाहणाध्येचमकःउत्पत्तिःप्रभवस्यउत्पत्तिस्थानस्यचात्मनश्चवाशहेत
र्भवेति। उक्तंचैः र्थानरत्नाहःपद्मरागमलधरपरवीमवाप्यभूमोत्पत्तिमविनाशमनुप्रयातिन्यशेनेयस्तेजाःपाकएतत्मनकथमन्यानेवयापकाणइत्यादिपाठि। मनुरासुरीरण्यवलिनस्यका
र्यांकार्यमजानतःउत्पन्नप्रीतिपत्रस्यपरःसाक्षीविधायनेशनियोगणिकीगाथांपुराणविदउदाहरंति अनेनन्यासाकंजनकेनब्रह्मकारणवर्तिने
नाजगतीतिस्तवविरोधेनवरः मोहादिभिश्चसरवरबंधःसरउनोन्नीतः। कामःविलोभप्रियेअयंमसाकंकुलंजगानदेवामसासहविवेकस्तए
वभिक्षोनोपएषः। णगादिभिः सरवन्धभिर्मानकंनिर्मलंतत्समानरवमानयनः हृदागाः मसानिनोनकरुधीहृनयायागकः कोविवसंहरेतेहि
मोहादिभिः सादिवर्जनरस्तेसुगमंमयएवः णगादिभिर्गिरि। यएकः प्रबोधोनविवेकः मत्यसुखादिभोगिकंधूनणमसाणगद्दिनेनोनिर्मलेनोनमनिषद्येनकल्पीकृनपादकीदृशैः णगादिभिः स्वरन्तरभिः अविद्यास्तेछाग्रहैनेः। आदिरहाग्रहमोहादयःनेरसोकोनिर्यस्याउत्पत्ति
र्नेनिर्मलत्समानरवनिः अमीक्रियपाणाःरवाउनःकीदृशोनिवेकःमानरवधनयत्न। हसाःमरालानिमणकवाकरक्तकोतासंगेकरवकीदृशःहासोकःसाहूण
नविरेनतहिनेनहिमेनेनस्वतपिनाः स्वाछाहिनः ॐ

संमोहयंतीतिवामनपनाः कपटरूपः हृदयंपद्मासनस्थानरणं हृदयंप्रविश्यकिंनामनमनमाचरंतिअपितुसर्वविरुद्धंयंतिअनुकुर्वंतीत्यर्थः शेषंसुगमं
मतिः आर्यपुत्रकिंतत्कारणं।।नाथवमनयेतिसततमयंमनोरूपपरमेश्वरेपदेआत्मत्वव्यवहारविषयेस्थानेनिवेशयापिस्थापयामीत्यर्थः।।ततोनग्नश्रमणा
सन्नग्नत्वाश्रमेदर्शवंधेनवहाणिपुणाणिपाणिपाणिएकइतिनिमुशलीघुएकोपिएकपदपरमात्मानिछिद्रेवटथकुकृत्वेवहुधाअनेकप्रकारैःविनि

पयणासंमोहयंतिरमयंतिविचारयंतिनिर्भर्त्सयंतिभर्त्सयंतिविद्रवयंति।एतानविश्यसहृदयेहृदयेनराणांकिंनामवामनमनालसमाचरंति।मूलिवापर
मोपकारंगमनि।अनुउन्नकिंतराजा।एवमनयाएतावत्कालयावित्तिनेअहंतावद्रूतयोवनावीर्घपक्षीअपचपुराणःपुरुषःसभावादेवविषयरसविमुखः
ततः सततंयेमदयारमेश्वरपदेनिवेशयामिनमेवचमातरमिप्रायणमाश्रयनिनांतरासन्नत्वात्।।अथवापक्षेनमनसानवहाणिपुणाणिनिर्मा
यापकोपिवटुधातेषुविछिद्रेवनिवेशितःसवेष्टितमथोनलिनिरधातिनाणिवावनिर्विशेषः।।अनुउन्नजानासिमामराजपुत्रकोविनाहिस्त्रीदुःख
जातंरागजानातीमावंहंकारेणाविन्नप्पेणेष्वपुत्रेणानपूर्वापरिघटकः।ततआमाषीश्वरः ॥

वेत्तिनरुवविवप्रीतिविवन्धापेनप्रवेशरहस्यं।।अथोअनेनरंनमिन्सचेष्टितंकर्मलभोक्तृत्वसहितंविहृंखितादिधर्मविदधातिप्रतिपतितत्रदृष्टांतोमाणा
विवा।यथाजपादिरुपाणिःस्वधर्मेणकंद्राहिमणोप्रविशतितद्वदित्यर्थः।मतिः।आर्यपुत्रयाहीमातपुत्रकोपिनाहशावजानातः।अवष्टांतरमप्याह।ततो
नाविनिअसौपरमात्माअहंकारेणानग्नाविनस्तेशेषपुत्रेणापीघटकः।अहंपतिअवहारविषयंकृतइतियोजनातततआमाषीश्वरइतिआर्यएवंकिमितिगुरुतरं

लज्जाभरनिर्भरोवरलज्जीभूतोसिमतिः।आर्यपुत्रअन्यालालिप्रयःयास्वरहमहंतस्यबोधमार्थव्यापारप्रस्थितस्यबाधंकुर्वंहृदयेनेनविघ्नंतिमानिन्याहति।यदि३
नातोहंननकोपमेघजननीनोचेत्कथंवेकुलेपुत्रामित्रमदानयोवासवलंविघातहृदांधवाःविनसंदिनकल्पनामनुपनवविद्यानविद्यामर्यानिद्रामेस्वबि
ष्टगिनोवटुविधान्तस्मालिनाप्युपपति।।मतिः।।अनुउन्नएवंहीहीहनरणिहविहविअप्पवोहेपरमेसरेकधंबोहोसिनभविस्सदिणाजासलज्जमधोमु
खलिष्ठति।मतिः।अनुउन्नकिंतिणुरुअरलज्जा।मरणमिदसेअंतहीभूदो।निरोनाप्रियेसेधेमायेणायोषितोभवतिहृदयेनसापराधमिवात्मानं
धावे।मतिः।अनुउन्नअत्मानाहस्थिआउजाउमरणपउन्नाबोधमार्थव्यापारयन्तिअत्मभनुणोहिअत्मत्तिअत्रविहूरगति।एनाप्रियेमानिन्या
श्चिरविप्रयोगजानानासूयाकुलायाधवेछांत्याहसकुलनादुपनिवेद्यामयासंगमः तत्लीवेदिषयानयाप्रभवतीतिष्ठसुहूर्तंततोनात्मसमक्षपु

पनिघट्टयाःपयानहूसंगमःस्यातराम बोधोपयःप्रारब्धस्तपयःकीदृश्याःउपनिघट्टयाःमानिन्याःस्त्रीणामीर्ष्याकृतयःकोपोयानरसभिधीयतेतस्याभवतकोपवत्याः।
शिरंविप्रयोगोगोविंयोगस्तेनजनिताःपाश्रुपूरास्तैर्व्याप्तानयाश्चकुलायाःस्वकुलायाःसंगमहेतुःपतिरेवहेसकुलनाहतिहेतेनरमाहःभवतीभिरवधानंदास
सुहूर्तंनवलीतिष्ठेतनराजायस्मात्सप्तपुनिधानसिद्धानरणतिधावतिधावतीत्यर्थान्वयवचनंधात्वादिनिर्देशोवेतिस्थानानिनन्दानिनामानीतिनेरुक्ताःतथाचश्रुयमाणि
नायःनाथराजाभिमानस्थानाभावाहतोत्तरमितोविचारमनसएवहेत्वंतरंगाभावात्प्रबोधोत्तिरितिभावः ॥

DR BHAU DAJI MEMORIAL

पथेषद्रतिज्वलन्निति। प्रवाहुसुगमं वाकुनालेर्भर्तृपर्यनुनिर्भर्त्तपवनगत्रयमित्यनुषंगः। उपहसन्नुपहासंकुर्वन्निवेत्युत्प्रेक्षायां। जगत्त्रयमित्यपि नथेतिनूनं निश्चयेनाप्रकाशगतः प्रदेशात्गतोभविष्यतीतिनक्तंमामीतियोजनाहन्नातेसमाचारंश्रुत्वा। आगितापामिनेवेति। नृपशुभिः मनुष्यरूपैः पशुभिः गोः ओभाकारमनावलेविवाज्ञानलेश्चनारोपितेरूपेसहचर्येनेवज्ञाताज्ञानुः वेदेनभाष्यव्याख्यातुः वेदेनभाष्यव्याख्यातुश्चैकयानकाधिकारित्वार्थः। म

विलोक्यकोप्यंपथोभागीस्थीमुत्रीर्षसाप्रतपितएवामिवर्त्तते। यथेषद्रत्वलन्निवाभिमानेनयत्तन्निवनगत्रयं भर्त्तर्यग्निक्वाजोलेःप्र तपोपहसन्निव। तथातर्कुयामि। नूनमयंदीक्षागतश्च। प्रदेशात्गतोभविष्यति। तदेतत्सादर्प्यमहंकारस्यहेतोतमनुसरिष्यामीतिततः प्रविशत्यहंकारेणयथानिर्दिष्टः। अहोमूर्खत्वंदुर्जनगतात्तथाहि। नैवाज्ञाविगुरोर्प्रेतेनविदितेनोक्तातिदर्शनेनलक्षातमहोनशालिक गोरणवाच्यप्रतेःकाकयाः। उक्तंनापिमहोरधेरधिगतेमाहात्म्यतोनेक्षितात्कृत्स्नावत्तविचारणातृपशुभिःस्वस्थैःकथंस्थीयते। विलोक्य

होदधेःसूक्ष्मशेषप्रणीतभाष्यसत्तर्कमप्यधिगंतुरुत्कंठनसतरोमाहात्म्यतेपासुयतत्रतंतत्तंवेधिनोमहात्मनोपासुपतशास्त्रमेहतिः नेक्षितानेवदृग्भावत्कविचारणात्कृत्स्नावत्तश्चौपनिषत्रस्त्रस्तनहिचारणात्कृत्स्नोदृष्टेनेत्यादरार्थः। एवंसतिस्वस्थैःपरिताना मस्माकंनकिंचिद्विवेच नीयमस्तीतिस्वस्थचित्तैः कथंस्थीयतइत्यर्थः। विलोक्यइत्यवहेलिकानिति शेषः।

अर्थावधारणाविधुराःस्वार्थनिष्ठमरहिताःपुनरस्मत्तोगत्वातेभ्यश्चित्तामात्रेविचित्तामात्रार्थदृष्टीनेत्यतिव्रतंतेयेतेचित्तमात्रेप्रयोजनंनसन्तिकिन्त्वर्थ तथातिव्रतानतयनयदर्थंयेदितेनदृश्यंतेनसंतिमनसदृश्यर्थः आत्मानंपरितेमन्यतेनेपरितेमन्यानतपरितादृश्यर्थः प्रत्यक्षादीनि। प्रत्यक्षादिप्र माणानिहेयोः यैस्तद्विहन्यंतेयैस्तेषांदिरूपत्वमभिधत्तेयेवशीत्यादि। वेदानांयदिशास्त्राणि। तर्हिवोद्वेकिंअपराध्यतेनकिमपीत्यर्थः। तदेतेनिरासंश्रु णवाक्येपिश्रुतेनभाष्यगतिपितियावत्तदुक्तेरायपक्षोत्तरपक्षेवेत्यादिनाप्यलंअत्तवादमनकाणादशास्त्रयेतेनागमोनीयति। अहोइत्याश्चर्ये हानिकाः

एनेतावदर्थावधारणविधुराःस्वार्थायाध्ययनमात्रनिरतावेदविन्नावकारवे। पुनरस्मत्तोगत्वातेभ्यश्चित्तामात्रेनिरतमनसःपरितेपु परितेम न्यावेदांतशास्त्रव्याकुलमनसःविद्वत्प्रमत्तादिमतिहरुहार्थाभिधायिनः। वेदानांयदिशास्त्राणि। तर्हिवोद्वेकिंअपराध्यतेनकिमपरार्ध्यतेनदेतेवेत्यद्रि ण्यपुरुषतादृष्टेतरयमपुनरस्मत्तोगत्वाएतेचेतश्चेषुपतादृश्यंतेयेतुदृश्यस्तात्तदाहमनःवशेवर्तिनःपरितेवशीकृतेतादृशेमनसिसतिकिंअर्थ शब्दाभिधानेनदृष्टेनकिंकार्यं। अर्थाभिधानेनदृष्टेनयत्तानदृश्यंतेपाशुपताः पुनरस्मत्तोगत्वाएतेचेतश्चेषुपतादृश्यंतेयेतुदृश्यस्तात्तदाहमनःवशेवर्तिनःपरितेवशीकृतेतादृशेमनसिसतिकिंअर्थ शब्दाभिधानेनदृष्टेनकिंकार्यं। अर्थाभिधानेनदृष्टेनयत्तानदृश्यंतेपाशुपताः

कारंदोस्वल्पाःपर्यायस्थितात्तत्रवत्तयप्रपेकरीनमहव्यगायाग्लेयोदृश्यंतिधनिनोविद्वान्महोरुकाः

ऐपप्रधानाःधनिनोविद्वान्निधनानिदृश्यंतिकीदृशाः राधिकाःगणनीयेतरेयेःचीनत्वाप्याःचित्वाभासुविद्वान्मतिपाप्यामाहदृष्टेःअविद्यामात्रानिर्मितेषुनविद्याःसु नःकीदृशाःकथमुष्टिनाचेदितशोभितोमहान्येदृहदुनरोयेयाते।करंदेःचीनत्वाप्याःचित्वाभासुविद्वान्मतिपाप्यामाहदृष्टेःअविद्यामात्रानिर्मितेषुनविद्याःसु नःकीदृशाःकथमुष्टिनाचेदितशोभितोमहान्येदृहदुनरोयेयाते।उक्तंनापिमहोरधेरधिगतेमाहात्म्यतोनेक्षितात्कृत्स्नावत्तविचारणातृपशुभिःस्वस्थैःकथंस्थीयते।अहोइत्याश्चर्ये हानिकाः

येथितेयत्तत्तत्रवत्तयप्रणिपातानास्पतनपपेकरीनयहेमणिंहृणोयथाहृचलाश्रुतीनांश्रयाणिश्रयेणश्रुत्योपेद्यातेतथा

अष्टश्चेति। हिनिस्त्रिनेभूपालाःराजानः अष्टश्चरणाःनष्टश्रेष्ठश्चरणोयेषांते हिनिस्त्रिनेभूपालाः अष्टश्चरणात्वमुपगतः मणिमयैर्विभिः मुकुटमणिकरश्मिभिः नीराजयंति। अ
ष्टश्चिकक्रिययार्घ्यंचरंति। कीदृशाःभूपालाःअष्टश्चरणाःनष्टश्रेष्ठश्चरणोयेषांते चरणास्पर्शरहितादृश्यर्थः। एतेनराजलक्षणानिवेधनमेवब्रह्मज्ञानंपवित्रज्ञान
योहंनेदंमिकानामितिभावः। अहंकारदशाद्यावत्पक्वंनगुरोर्मूर्खदृश्यंतत्तावद्बोधबंधमध्येपरेषामासनोपवेशनेअहंकारेःस्वनावाप्तिनेवमाणाश्रयाद्यना
मित्यनेनध्वनितंनास्माकमितिअस्माकंजननीमानतथाउत्कलकुलाउत्कृष्टकुलाजन। पयापुनःसमीचीनश्रीत्रियाणांकन्यारत्नंपाणीनातेवकरेणेन

अष्टश्चरणात्वमुपगतः मणिमयैर्विभिः नीराजयंतिभूपालाःपादपीठांतभूतत्वे। अहंकारःलगते। अयेदंभयाद्योयंदेशः भवत्संमिश्रास्नेउप
विष्टामितथाकर्तुमिच्छति। वदुःनेवमाणध्यपादानामासनमस्पेरंकल्पतेअहंकारः आःयावत्रास्माभिरविदक्षिणाराजा।मणिहविष्ठहिमि
रिदमासनमनाक्रमणीयेऽक्रमणेरमूर्खे।नास्माकंजननीनथोन्वलकुलाप्रछोत्रियाणांपुनर्यत्काचनकन्यकावत्तुमयातेनास्मिनाना
मिकाः अस्मच्छालकमित्रमातुलसंतानमिथ्यामिशानायतनलंतेपक्कंवशान्मयावहिणीयेएपिपीहिनादेभः। अहंनमपपत्येवंनथा
प्यस्माकमविदितवृत्तोनोभवान्। तथाहि

अहंनानाधिकःपित्राधिकःउन्नमेरुन्नमेर्निसंबंधाद्वेद्धरनिस्मरणान्संबंधकनमुन्नमने॥ आचार्यनिश्चयंदर्शयति। अस्माकंशालकोअस्म
च्छालकः तस्यमित्रंतस्यमातुलोमातर्भ्रातातस्यसुताकन्यासामोहोनोमिथ्यामिथ्याभिश्चयमुक्तातत्रपक्वंवशात्तयरपरमंबंधात्ममपि
यस्यपिमेमास्यस्मयिवृहिणीयेकिंतावत्ता

मदनमिति। अहंपूर्वंअयंनोमहान्योनोहिरण्यगर्भस्तस्यदंतेदंतिउपगतः ब्रह्माणाहिरण्यगर्भेणगोमयाभःपरिमृजितविशेषोगोमयपुंजेनोभसाजलेनपरि
मंडनानमृजितःनोविशेषोनिवृत्तोयुष्मदः अकःनास्मिनसंपद्यंतेयथास्यानथाचनुनीयमानमिदंवाउपदेशिनःकेचुसत्पुत्रेरनिशंयेनमुनिभिःसप
दितस्फोटंपदंश्रावनेचुशिक्षितेचुत्वत्तेकेचुसंतएनेनाहिरण्यगर्भस्यापिवंद्यत्वंव्यंजयन्याःकिंपुनर्मानुषाणामितिध्वन्यते। ब्रह्मयोनिरितिमिदमिसाहंकारः।
अरेकदातअरेरतिगर्वेवोधनेवासवः यातकातःकदवनकोपीत्यर्थः। अहंमागमित्यादिनिधुनोति। अत्रब्रह्मागमिपदोभवोब्रह्माकःइतिकाव्यप्रस

मदनमुपगतोहंपूर्वंभवोब्रह्मयोनेःसपदिमुनिभिरुच्चैरुच्चारनेचुशिक्षितेचुसंशयपथयन्नीयमानंहिरण्यगर्भस्यापिवंद्यंव्यंजयन्याःकिमुतमानुषाणां
अहंकारःलगते।अहोसंपत्किमन्यत्तस्यास्तुच्छंविद्यते। अथवादंभसेवभवत्वेवंतावत्। ब्रह्मोधंब्रह्माकोब्रह्मा किमेवंगर्वायसे। अरेकदा
वत्वंकःकथयकोनुपद्मोद्भवोवदमभवभवोब्रह्मनिकाःकतीमाणपि। अथवेहिनयतोबलेनमपुरंदरणाणयतेशतंवपरमेष्ठिनोपनतवा
मुनीनांशतं।इंद्रःवित्तेकासानंदं। अयेआर्यःपितामहोस्माकमहंकारः। आर्यदंभोलोभास्तनोःहंभोःअभिवादये॥ ॥

कन्यागमित्यादिनिजनामर्म। ब्रह्मनिब्रह्मणांमपिमंत्रदृष्टृणांमपिप्रभवभूमयः उत्पत्तिभूमयःकाःकथयाधीमकल्पनोव्यामः कुंभसंभवोगस्यःहरिणः
मछसंगएवबादीमुत्पत्तिस्थानंनोतिज्ञानंनोःइदंगमनतपःसामर्थ्यमेतीत्याह। अथवेहीतिममतपोबलेनअथवेहिनानीहिकिंतत्रसाहःपुरंदरणो
इंद्राणांपरमेष्ठिनांब्रह्मणांमुनीनांमननशीलानांनांप्रयेकंशतयतनतपनपःसामर्थ्यांत्॥ सर्वमाहंकारिकमितिभावः

किमुदाहरंतिनतद्दाहृ।यस्येति।यस्यहस्तोपोदोतेयंतोपारेसमुद्रमेवकार्यंकुर्वंतोगतत्रास्नाताद नादियस्यमनश्चसुसंपन्नमेवकामाद्यनासकोविद्यानतत्तीर्थफ
लमाहात्म्यज्ञानेनेतिः वाद्यायणादिः कीर्तिर्दानादिनारवेः कोतिसतीर्थफलमश्नुतेप्राप्नोति। एतामागमनेनान्यपेक्षितानिलोकेतान्याह। निष्पंदैरिति।
चंद्रकांतनीनिष्पंदैः सेकैः स्फटिकाश्मरणाएवश्चिनायातनादृश्योवेदिकाः स्फटिकरत्ननिर्मिताः श्रत्याः सोपानपंक्तयोयत्रेति। यत्रमार्गाः ते
लयत्रहारणीकीर्त्यर्थमापणेषुरचितानिमोक्तेतानुद्दृष्टोतेत्रेन श्रापणाश्चगणेधूमने। वारिधाराः जलधाराः गृहेषुपरितस्तत्तत्प्रसरत्तनगणेत

यस्यहस्तोवपारेत्वमनश्चैवसुसंपतंविद्यातपश्चकीर्तिश्चसतीर्थफलमश्नुते।नेमथे।मो।भोजनाःएवत्वसुसंप्राप्तोदेवोमहामोहःगते
ना।निष्पंदैश्चंद्रकांतानांस्फटिकमणिशिलावेदिकाःसोपंक्तयोयत्रमार्गाःप्रसरत्तपरितोवारिधाराःगृहेषुउच्छ्रीयंतोऽप्रेता
त्स्करइरुमणयःश्रेणमलोरणानोध्वयंतोधूपोधूम्रध्वस्तमरपतिधनुर्धोमचित्राःयतनाकाः॥२४॥रंभः। आर्यप्रसादसन्नोमहाएनः

ॐ ॥७॥ ॐ

कोऽत्रनेनमचिंतःस्करंतोदेतिमनोरवःस्फुलाःमणयोयायासुताःनादृश्यंतोरणानांश्रेणायःपंक्तयः समंतात्ततरिक्तउच्छ्रीयंतोऽहैबंधांत्रा
नेनएनयहाणामलेकरणसचिनेसौधमहूलप्रासादमस्तकेषुश्रमणाएवानोपनिर्दूरलप्यधनुस्तप्यधामस्तसंनहूहिचित्राःनानारूपा
पताकाःधूयंतोकंप्यंत्रेत्रनेनगरद्वारपरिखासेधूनितइसंवेमहामोहप्रवृत्तिजनकमितिसंचिंतेमणसंत्रश्रतिसमीपमागतः

MEMORIAL DR BHAU DAJI

तत्रसुदर्शनेनेतियस्मात्कारणात्तत्रसुदर्शनेनसंसुदर्शनेनेत्यर्थः।ततइतिविवेकइतिविभवतःस्वसामर्थ्येनमहामोहःअविद्या
नीतत्त्वयः।चक्रोऽपिक्रमः परिवारश्चेत्यर्थः।तत्रसंसारेतीतानागतवर्तमानेषु।निरंकुशमंकटयतिकोकायतिकमनेनश्रा
लिनिदेहाद्यतिरिक्तमूर्तिरात्मेतिस श्रात्मालोकांतरितःस्वर्गलोकंगतःफलानांस्वर्गादीनांभोक्तेतियत्तरयेत्यकाशतोः प्रसन्नात्तत्रकाशकृत्तप्रख्यात्तत्वाद्रूप
एसमधुरकलस्यमृतोऽमनोमयोयथापक्षीमहतीचारएषः। ततःकेऽपरेतुमाहुरेवंविधंतत्कस्मनयागतएवार्थकिंचारणायेत्यर्थः। अवष्टंभेनचेष्टा कारिणा।।
दुर्विदग्धेदुर्बुद्धिभिःमयेषांहदुर्मतिर्वाचाटैःकोलाहलप्रियैः श्रालिकैर्वृथैःकीनिकावेदवाक्यानिएवस्तनयस्तनःस्तनएवाविनेयाःबकादृश्येणालिकैःयद्वत्त
तत्रसुदर्शनेनेवसंप्राप्तायतोमहामोहेनेत्यर्थः।एवंभूतेतिनिष्क्रांतोप्रवेशकः।।ततःप्रविशतिमहामोहःविभवतःस्वपरिवारःमहामोहःविहसन्त्र
हेतिनिरंकुशाःजरयिष्यतथाहिश्रात्मानंदेहाद्यतिरिक्तमूर्तिनोक्तासलोकांतरितःफलभुक्।।श्रथेयमाकाशतोः प्रसन्नात्तत्रकीयसीत्वा
दुफलप्रदत्वेन।।५५।दृश्यंतेसुखदायीनिलक्ष्यंतानाविधिनिर्मितपदार्थाएवंभूतंभेनमयंकितेदुर्विदग्धेदुर्मेधसि।।
दुर्मेधालिकैर्वाचालैर्वृथाभिलषितसत्कथनैस्तोनिंद्याःकृतानानाविकाःहेहोपश्यतानस्तनोयंदृश्यसुनःशिश्नाइतीवस्त्रीणांदृश्यःकिंभिलाषरूपतेन

शरीरणमित्रमात्मनःसत्संतानाशनेवसत्तेरणानुपलंभाननहत्तश्चालिरतिमत्वात्मनःस्वरूपंभिन्नेवस्वदृष्टिः।येवयंसत्यप्रमाणाश्चरिनतेन
लिकाःकृतःस्वयंप्रमाणेषुदृष्टःकथमालिकारतिनविद्यतेनाभ्यसुक्तिःसमंतेरर्थयंतिहेहोइतिहेहोइत्याश्चर्ये।श्रत्यर्थंक्लिष्टाक्लेशाःतान्त्र
कोणाःशरीरमदृष्टयत्रकृतिर्नोवःकेरपिहेतोवारितादृष्टपूर्वाःसंस्कारानत्वाःएवंभूतयापरंतकिंवारयत।।श्रत्रेवनश्रोणाहिनाःहेकंचैवनश्रेत
नेनरूपातरेणपत्रोऽनाहितानिनिःचैतन्यंयत्रसःयथाकुसुकचूर्णायोगेनसंमिलितानांगुणानामसत्वतोनिर्मितानांभूतानांचैतन्योद्भवकत्वमितिभावनयाश्रथक

नकेवलमिति। एवशब्दोऽप्यर्थः। अमीभिरिन्द्रियैर्नकेवलंस्वात्मावञ्चितःअपितुजगदपीत्यर्थः।तत्प्रत्येकपक्षमपिनिराकुर्वाद्यवयंवेदैर्वयंवेदपक्षा
स्तत्पक्षेपिकारणंगणयामोऽपिवर्णाक्रमः।ब्राह्मणाःक्षत्रियंवैश्यंशूद्राःवर्णाःतेषांक्रमःधर्मनिरूपणाक्रमः।कीदृशःनयुक्तिमद्दृष्टमर्थः।किंचवयंस्त्रीवस्त्रंवप १
परस्त्रीपरस्वबाधनेयत्नंयस्माद्वेदोरथंविदधतेअसुभेदंवयंनविद्मः।तत्रामीमांसकाःक्रियानभेदव्यवहारोऽनर्थकइत्याहुः।हिंसायांवेहिकाहिंसा
यांअथवाअथवस्त्रीणांगम्यत्वेकृतमनेनयथेच्छंवापरस्त्रीणांपर्वकालेवापरस्यापरस्याःप्राप्तेपरस्वयंहेपाधनयहणेकार्यो।कार्यकथाःकर्तव्याकर्तव्यविवे
अपिचानकेवलंजगदपीमेवुनावदमीपिवंच्यंते।तथाहि।तत्प्रत्येकपक्षंनिराकुर्वाद्यवयंवेदैर्वर्णाक्रमःकीदृशःस्त्रीवेयंवस्त्रंवापरस्वयंदसुभेदंनवि
द्मोवयं।हिंसायामथवान्यथेच्छंगमनेस्त्रीणांपरस्वयहेकार्याकार्यकथाकथंयदमीनिःशेषाःकुर्वते। २१। विचिंत्यतत्सर्वाद्यो।सर्वथा
लोकार्थमेवशास्त्रंयत्रप्रवर्त्तमेवप्रमाणं।हस्थिवप्नेशौचायवस्तत्वानिअर्थकामौपुरुषार्थौ।भूतान्येवचेतयंते।नास्तिपरलोकः।मृत
रेवायवर्गहतिनदेहदलदग्निप्रायाहुतेर्विनावापस्तिनावाप्राणीपक्षार्थोकायशमर्पितमासीत्।तेनवशिष्योपशिष्यहारेणास्मिल्लोकेव
र्त्तमानेतेत्रं।ततः प्रविशतिचार्वाकःशिष्यश्चार्वाकः।वत्सनानासिदंहश्मश्रीतिरेवविद्याग्रहणेवानीतभवान्। ६: ७

राः यद्यपिवपुषोनाप्यस्त्रीसुखिरानाथापिनिःशेषाःपुरुषार्थहीनाःकुर्वते।सकलंलोकंगर्ह्यलोकायतमेवशास्त्रंचार्वाकशास्त्रमेवेत्यर्थः।तत्वा
निसत्यानिपरमार्थानिअर्थकामावेवपरमपुरुषार्थौनिधर्मोनापिमोक्षस्तत्रमानाभावात्इतिभावः।भूतान्येवशरीराकारपरिणतानिचेतयंतेजान
न्नकानियश्लोकः स्वर्गादिः।अपवर्गोमोक्षः।अत्रसप्तमिप्रायान्तरेणविनाअस्मदीयमतान्यथानुसारेण।दृश्यतेतिदृष्टंप्रत्यक्षं।तदेवानीतिरेवविद्याअत्रैवचार्वाकेनभवति

तीनभवतिएजतेवाप्रतिपादिकानीतिरेनभवति ६: श्रीरामायानम ६ श्रीराम १७

त्रयीवेदत्रयीप्रबोधकाःवेदकर्मनर्थकत्वंवेदत्रयस्यसमस्यसामान्येनधर्मप्रतिपादकत्वंसमर्थयति। स्वर्गादिनिकर्तोस्त्रक्चन्दनवनि:किमाश्लेषादिरूपाः दंच
रूपंएवाद्याद्विपत्तिहिनाशीयत्वंनायत्तमानानांपरिखनीःततलीहरावाप्यश्चानुपुरुहूतोक्षाणांफलभूतावहूनाम्। अकाणांतत्कायोमनेरूपंयत्तापित्तत्वाद्वि
तिभावात् तत्रेवपुरुषार्थत्वमाह। हतानामिति। निर्वाणास्त्रविनष्टसत्तेहेनेत्यादिः स्त्रीतेविहितोयोमन्यतशिष्यरुत्यादिमा हुतोजाचार्योयदिएवपरमार्थःपुरुषमयत्वत्वा
घतेपीपतेतत्तत्रविधिनेतेत्रोयिकेसंसाराहुःखंपरित्यज्यस्वर्गादिसुखंयाचंतेतत्रस्वर्गादिसुखेनरैःपशुकालमनन्तंनपशुकालमहनिर्निशंदेवैर्देवेनिरंचकमाणैनशास्त्रप्रमाणिनांआज्ञाको
भूतंप्रलापस्तत्रयेपिवदंत्यासतांकर्तृकियाप्रत्यक्षविनाशेपरियत्नुमानतोरावाप्तिरप्यागमकलत्वादस्मिल्लोकेश्रीपत्रंनिहतमपशोर्यज्ञेस्वर्गप्राप्तिर्यदिश्रुतेस्तपि
तोयुक्तमाचरेत्किंत्वनास्मिन्हन्यतेहृन्यतामपिनेतुमाहुर्वेदविदिकारणा।निर्वाणायत्रीपसंहारःसर्वदुःखैर्यदिस्यात्सोपिमोक्षः।आचार्यश्चाह।दृष्टोनेनाल्प
विज्ञानैरित्यादिः।चार्वाकःपुनर्नेप्रमाणंनाप्तभूतंनानामाशामोदकैरियन्तमेवंकालंगमयन्तिमूर्खाःगणयन्तिकालंनशुभानिपीतेनवाहुतेनिर्मलेनमनोहरमायनास्ति
पवार्तानयमाकोपरोचिरोदेहापशोर्घातविधिःकुविद्यांकुवेहः॥ ॥

देकेर्मनसिपरिहृतमोदकेर्मनसिपरिहृतमोदकैरीश्वरंकालिंगानपिनोचायनासाधिलनलोचनायाःआलिंगनंकरुमालिंगनजंसंहरंकुविषंपरलोकतरंते
फलाभिलाषकलंलोकमाहुःहेयोपशोर्घातविधिःदीपशोर्घातकेत्यन्तंकुपरलोकेमरणाभावादिनभक्षकीदृशमालिंगनंभुनाभानिघातेनयहोर्मूर्खतो
नभयाउत्रतिर्यपीतोवृनोतनोचेनाप्यनोहयेहेयोपशोर्घातविधिःकेसाधनेःपिशब्दउपबाधतपकारसमुच्चयेश्रुतिस्मृतिमञ्चारण्यादिषुअकोमणिमिःसर्व
किरणोःसूर्यसन्मुखावलोकनेनतत्किरणोर्यीहाःतनाधरनाभवनाधनानिनीत्यर्थः ॥ ॥

शिष्यः आचार्यप्रवरं खलु नैरर्थिकाश्चालपतिपदं खमिन्द्रियसमारब्धावपरिहरणीयमिति तात्पर्यवन्तमिति हेतोः खेनोपसृष्टसमिन्द्रियं खलवलिप्तं विषय
ग्रामप्रातपनिनाहिमवद्धातनन्मयस्यनाहशोतावत्तात्पर्यहेत्वपेक्षायामपरं विचारमेवदृष्टानेनमकट्यतिमोशिष्यकः पुमानहिनार्थीहितरं कृ
अर्थः प्रयोजनमस्यास्तीतिहितार्थीतिना स्वेतः अतएवकथनमालहलालिरणाभानहणीनत्रीहेनहणालीनतुषकणीमिहनानतुषकणाभक्तानेनामहतिनि
श्चयेनतिहारतिहानमिच्छतिनकोपीत्यर्थः यदिस्यक्तिनरामपूर्वेरस्यर्थः उपजननंतिप्रायंयतिविलोकेसाहिमणामहत्यनमतिनो हिनार्थः अ

शिष्यः आचालिस्प्रवरंखुतिष्ठिर्थ्रंआलंबतेनंदुःखमिन्द्रियंसमारब्धहखंपलिहरणीयंस्थितिः चार्वाकःविदूरस्थाःस्पृहयंतुहिविलसितंतेनपक्ष
नोत्पात्तसमखविषयकाप्रजनंन्मपुमान्दुःखोपसृष्टमिति मूर्खवीचारोयंनहिहेतोःहितोनमनंतुल्यज्ञानकोनामभोक्तुंकणोपहिता
नहिनार्थीमहामोहः अयंवीरणालवुनमाणंवीतिवचनानिकाणिसखभुपजनंनयंतिविलोकयतानेदृहनियतहतंचार्वाकःकिलोकायतमा
हाराजोमहामोहः उपसृष्टजयंतजयंतमहाणजःषडचार्वाकःमृगाणतिमहामोहःचार्वाकस्यागतेनेदृहोयविषयतोचार्वाकःउपविष्यःए
वंकलेःसाष्टागप्रणामःमहामोहः अथकलेर्भेदमव्याहतःचार्वाकःदेवस्पर्धासाहात्सर्ववंमदंनिर्वीतेनकर्तव्यंशरीरमूदेवपादमूलदृढ़मि

स्थकलेरितिमंदकुशलोऽयमाहतनोयदुनामित्यर्थः निर्वीतेनेतिनिर्वीतेनः छेति ॥ ※ ॥ श्रीयशस्तदेवनाथनम ※
कृतःकर्तव्यस्यकार्यजातस्यशोधयेनसः कृतकार्यैःसेवकस्तनीवप्रभूणांप्रियइतिभावः ※ ॥ श्रीरामायणमणमायानमा राम. १८

संपादितकार्यसत्यसप्रभुदर्शनंपदनेगुणापेक्षाहेः अत्रणामिनांपूरसथाहारःसत्तपिकःप्रभूणांपाहुरुहंपरोवुजनंपसतिसध्यमःकीदृशःसन्उच्चैःप्रतिष्ठ
येनप्रभोरमकृष्टानंस्यतोसाजनाःखेवेनहितसनोषःस्पर्शकनदर्शनंपसनाहेः सन्दर्शकृत्वाप्रभूणामहनीसानेदामानामवण्हिखंडरिरणानिपातेविना
शेकृनेषतिनामानोनिर्वेशंपाद्यपदेनीसिनेवृसपयेत्सहुः मुखप्रसादोपसनाहेः सन्दृस्यपिपोःकिमसपन्नमितिप्रश्नेउत्तरमाहः ह्यनीतेनि।महाजनः
धर्मपरोलोकःब्राह्मणादिःपथिदृश्येष्वन्यानिहन्वेष्टापरलोगमनमप्यपानहिरूपागमिनःप्राणिनःकीदृशोमहाजनः।ह्यनीतेनिसत्वेदोधिपथाःसध्याग्रिहो

यतः ब्राह्मणवाप्यहंतोहिषतनिपातेनिर्वेर्पणारणपरिलब्धमुखप्रसादः उच्चैःप्रमोरमनुमेरिनरशनःसनश्वन्योनमस्यतिपरावुरुहंप्रभूणांमहा
मोहः अथनस्मिन्कलौकिंपसपन्नचार्वाकः देवाःह्यनीतवराधिपथः प्रथीयसीमश्वेष्टेशांमितांमहाजनःनरत्वेहेतुनकालेनेदाप्यहंप्रभु
प्रसादोहितंनोतियोरुचानत्रोतरपथिकानांकेवकथा अन्यत्रापिशास्त्रयोनौकिकामानफलेवदयी।यथाहस्त्राचार्यः श्रीमहानंत्रयोक्तोविरेदे
मस्मगुरुनं।प्रतापोरुहर्षान्नगोनीविकेतिहरणेतिनः शमदमादी २ ※

नारिःयस्यतनःकोहिशत्रुश्चेष्टांप्रथीयसीमनुणामहामोहपक्षनत्वहेतुत्वीत्याहानरत्वेतिहिनिश्चितंयनरेर्नरंपसंधानानछहोपक्षत्रमपेक्षतेयतयस्मात्कार
णात्तत्रत्यधर्मेणागेऽग्रहचार्वाकःकलिर्वानहेतनयेतः तेनस्मात्कारणात्प्रभुप्रसादः अखसकर्मणोहखनंनोनिवित्तारवतीत्यर्थः ※ मीमेवेतिवेदत्रयु
क्तधर्मेतिशेषः आचार्योहस्पतिः त्रयिहोक्तमितिनिर्देशयोदंडाः यस्मिन्कर्मणीतनिर्देशंसन्यासहस्तयेतिः सर्वोगेधस्मोद्भूलनंभस्मगुंठनं नी

विकाजीवनेहेतुः ॥ ※ ॥ १२ ८

त्वाष्ट्रमपि निःतपनिरुद्रः त्वाष्ट्रस्तष्टुरपसंहरेत्वेहत्वा सरे अपानपरमारपनाचेद्रांईचुरुपोयस्सदेवः ब्रह्मणः शिरो॥ छिनत्त। छेदयामासुः कोशि
कोविप्रामित्रोवा मित्रस्पतनयान्पुत्रानासप्तमात्सर्वानि सर्थः स्वधानयत। स्वानयामासुः किंकृत्वा कांनानामेनानिचीरैर्वाणानि मिश्रनित्त। स्वीयसाक्षा त्सो
रुद्रपाहः त्वपित्वविद्यानिःचहमीहशान्पिकुलजान्निहणा कीदृग्मेवोद्रैर्नुपुल्कर्षणाद्रुनाशपितुमीशाःसमर्थाः कीदृशानिकुलानि। विद्यावृत्ति
ज्ञानवेत्पिकीर्तिपतियणस्वीन्पिसदाचारणावेदविहिनाचारणावदानानिनिर्मलान्पि। श्रीश्चैवोहरुभूषणाम्पिः स्मृतिशेनतुरुषार्थभूषणाम्पि

त्वाष्ट्ररुद्रमपानयत्तरुपतिस्वंद्रद्रईचुरोछिनत्स्वोत्रहाशिरोवाशिश्वतनमानाद्यानपत्कोशिकाः यपित्वविद्यावृत्तपिकीर्तिंपत्नीपिसदा
चारावदानान्यपिश्रीश्चैवोहरुभूषणाम्पिकुलंसुदुर्नुमीशःक्तशानालोभात्तेमदनलावलेन्त ब्रह्मकिंस्वाक्षावेदिश्वत्रउन्नो।लोभःप्रि
येषूपनाःकेत्रयमवेनाद्रियन्तनेपुरुहोयकेमापरलमेत्सशद्यनतत्रवत्रमनसानत्रवाधिकंश्रायनोत्तमेदेवियदिप्रसीदसिमनोश्रेयां
सिनिःशेषतइन्द्रियाणिचेत्तनश्चेतोपिनष्टंयदिनोहिभूयः प्राणाभृतांकुनः शमकथात्रह्मारलहेरपि ॥६॥

गुणपुरुषानिनाशयितुंसमर्थः किंपुनरन्मेहृषीकेशानीतिभावः किंस्वाक्षपसायेपुत्रः केवयामेमिनेत्रेत्रादिमेऽतोनानिपानिनेषांयामत्साक्षात्प्रतिवस्तुश्र
यिकयामीस्थानेस्वयंनेहृंसूत्रेनेनवहुंमनोयेषांलक्षादिकंश्रायनोंवि नयनेश्रा प्राणभृतांजीवानांश्रोत्रस्तेमदिप्रसीदसिप्रसन्नाभवसिश्र
यांसिनिःशेषाणिचेत्तनोपिघष्टानिचेत्कोपिनतत्रब्रह्मारलहेरपिमाप्रेः शमकथाशमवार्तीकुनःवकुतोपिसर्थः।श्रयिकाशविष्टेरासिनाभवन्न

MEMORIAL LIBRARY BHAU DAJI

श्रार्यपुत्रःसहपुत्रेणवनावरंहरनासिनत्थेनिरयमभियुक्तोनंगतमार्यपुत्रःसातयावद्रांईकोपिमिपिवेपेनुरंपुरपिपाने।हिंसाएपापासिक्तानापुरुत्वा
र्यपुत्रः॥ सहधर्मेचारिणंसहचरंकारिणंदक्षकरंपवित्रकरंपवित्रंसर्थः॥ क्रोधसंरक्षमदर्शयति। केयमातेनिःवधुर्वाहस्तेनेतगमानयेः कुटिलंवक्रं
श्रनेविनानोराश्रन्तहृद्यन्तरेद्वेहिनसोहार्देहिनसेषांनाहशाश्रीस्तानपः केनकेपीत्यर्थः॥पिवादीनांमएवांनमेक्षेषांपुत्रक्षेकेवलंथेय

तत्प्रात्रश्रुत्वोन्नतन्त्रेनेहवरावंहरुपहसिंचरोपिहृषीकेशंहिनुनाशपरंस्वन्नउन्नतस्त्रणाएवंहोः कोपिहिंवरणंमेऽन्यंपरंस्वरिः कोधः हिं
सेहेनेत्यागमतो। प्रविष्पहिंसा। पस्तहिंसा। चाणेवेहान्नुउन्नो। कोधःप्रियेत्यमाहुःधर्मेचारिणंपापात्पितृवधोमेमधत्कएव। तथाहि।
केयमातापिशाचीकरुपजनकोधानरः केचकीदावधेयंवधुर्वाःकुटिलंविरहत्रुद्रिहिंसात्मनोमी। हत्वोविधायत्रासंगर्भयावदेवंकुले
महमीखलेनेवनिः रोधयस्किल्लेनतः कोधवद्रुद्रंहरंधृतिविरतिंब्रह्मवंहरेत्कोन्वा विलोकः सचराचरोहृपस्यामः मर्वेउपसस्रजप
नरदेवः महामोहः। ब्रह्मण्यानमयाहंतिरमेहापरांसभवांहिंसात्येति। सर्वं। यदाहिस्थतिरेवरंनिमिःकोनाराजाब्रह्मण्यालनया
रुत्सपरुपेपरांउग्रं योनरमापहरंयमाहुःतानथाहिः ॥६॥

मिमायः॥हलोविधीत्रेतिः त्यागंधर्मिनकोधवन्देःस्तलिंगत्वंगोधीरेकुर्वंतेकुलरत्नत्रहाणावरेसंवंधाहिनामसिवेन
मंत्रकुलत्यागंगोधर्मेवधिनेवनिः रोधपरामिनिषेधकरेमेनावत्रस्तलिंगानविरनाभवेनीसर्थः कीदृशाःस्त्रलिंगाःस्त्रजेनः देहीयमानाःमार
णाहिनक्रोधः शाम्यतीतिहृदयं उपदेशेत्रेपकमेपस्तहृदयमाहुःहृदयंस्वागतेउपायानरमाहुत्र याहीतिः ॥

कामः क्रोधो लोभः अहंकारः अथवा अन्यत् विशेषणं ॥

याएवेति। श्रोणीभारप्रमालसास्मरजन्मालोपहतिश्लथाश्रीवोत्तिष्ठमधुनोपरशितकुचोन्मीलन्नखाङ्कावलिःनीलीरक्तामहीर्घतरयादृष्ट्याधयं नोमनोदोलारोहणलोलकंकणारणत्कारोत्तरसंपतिः विधुरेणेमहाराज॰ उवसप्यदृष्टिपिशुनहीं। मिथ्यामहाराज॰महाराज॰प्रियो दलितकुचनखाङ्कमकपालीरचयमंकमुपेक्षसेवरोहा। अनुहरहसिणाहिशंकराङ्कस्थिनहिमशैलसुतामिवाश्लिलस्त्री मिथ्यामहाराजेनंनथाकरोतिमहाराज॰ ॥ ॥

एवमहाराजउपसर्पतप्रियसखीमिथ्यामहाराजमहाराजप्रियोदलितेतिभोपीवरोरुभासलोकरूपसाक्षात्तवोधवेनोपीवरोरुप्रियेदलिता प्रकटाः कुचयोर्नखाङ्काःतेनमयोर्नखक्षतानियस्यास्तथाभूतयाकिंक्रियतेयथाएषनथाअंकपालीमालिंगनंरचयदेहिकिंकृत्वामंकमुपेक्षसेत्यनेनोहिणाहिशंकरोकेयंकरोतीत्यस्थिताचोहिमशैलसुतावहिमपर्वतउत्रीतस्मादिवात्यन्तस्थूलस्त्रीरोमासुतरूः अनुकुरुएतेनोमामहेश्वरावितिवोधमावाप्यास्थानत्यागमितिध्वनितंतस्मिन्नेतन्महाराजनथाकरोतीत्यालिंगनंहरवपञ्चमवतीत्यर्थः ॥ ॥

परिष्वंगादालिंगनात्पुरुषस्यस्त्रीयःप्रागासीदितिसकोपिविरक्तापश्चात्कन्मथोपन्नश्चंकंदर्पाज्ञातोविकारःपरिणामोमेघमांतर्हस्तीमीनसहस्त्रीतिर यतिनिरस्तोनिसत्क्रियः सुभिनवचतुरयश्चदृष्टनवयः नस्यद्विषक्तः विस्मरतलास्यादवाप्तजन्मभेनमादृशः प्रागासीत्सुवंवभूवाकीदृशः चित्तयनरुन्मथ्यातिउन्मादयु क्तोकरोतिनस्त्रीलाःपुनःकीदृगतः विषयोपस्तवोविषयान्धयस्मिन्नन्यानंदेनाशेषयत्यानंदेनसमरोद्यनःपुनःकीदृगवस्थोभूत्वाश्लेषेआलिंगनेनसमुन्मथ्यस पःपुनर्कीः प्रौढंप्रेमउत्कण्ठापीतिर्यस्मिन्कः॥ नमिविदितंकेनवदनंजातोनजिघ्रतेनाद्दशवेसर्वेमिथ्यामहाराजाद्दमपिसाप्रेतनवयेवनासंवृत्तानस्तु

आलिंगनसमयमिवीमाःस्महेप्रियस्यापरिष्वंगात्परादृतनवयेवनंतथाहियः प्रागासीदिनवयेविप्रभावात्तनन्मस्त्रीन्मादीविगतविषयोपलभा नदशोदृष्ट्वास्त्रीरत्नंतियतेनाश्लेषेनन्मथाकोपिशेऽप्रेमनवरूपुनर्मान्मथोमेविकारः मिथ्यामहाराजस्त्रीस्वभावोवाणासंवृत्तानामुभा वाणावहूयेमकालेनाविविहाणीहः स्त्राणवेदमहाकिंमिमित्रमीदृगणासमरिदलिमहाभिमेस्मर्यतेनेहिवापोहपोमवेदृदयादृष्टिःमद्वित्रमित्रौमव तीशालभंजीवएतेनेमिथ्यामहाप्रभोः॰ नथाविद्वाणावेदुमहाणः॰ महामोहःयथेवप्रकाशितेनरोः सर्वत्रविदुरितेथंवभवतिनेत्र्याःस्मरश्च। हा स्मःपुत्रीश्चहाविवेकेनसहोनिष्करुणोजयितंकुहिनीभावमापन्नाः॥ ॥

भावात्तवद्वेप्रेमकालेनापिविलीयतेभावोमनोपिप्रायशोनाद्यवदंत्यतिनोश्रोहापयतमहाराजः किंनेमिनंमहाराकेणास्मनासिमात्मर्पनहतिहेवामोहस्तं दृष्टेरुरदयाद्विनाद्दहिर्मोभवेद्दर्शनंसनिश्चितंस्मर्यतेनवतस्मरणामपुरुमित्याहाभवतीप्रभवेनिमित्तस्यंशालभंजीवृक्षेत्रपुत्तलिकेवाजनो क्षीभूते। सर्वदाविनेहत्वास्मरणमितिभावः मिथ्यामहाप्रभोहस्तथाप्यात्मपयतमहाराजभ दास्मः पुत्रीकुहनीतिगालिप्रदान ॥ ॥

यारघेतिः घोणी भारेनि। यारघोगणिनगुणग्रामादोलायांदोलनेचालनेनहृद्रोलेरत्नदोलेयेकंकणेकरभूषणेनयोरणात्कारःशब्दःसउन्नरोरेश्ववनीयउपरो
क्तिपायोयथासानथार्थनिश्चागछतिनाकारशीश्रोएषमोहोनिंतवभारनतत्पधोनिशब्देनालसापुनः कीदृशीआहेतामयनेनचश्रोछिथिलधम्मिल्ला
दूलेनिद्वनविनात्मान्तेवायाउपहृत्रिःसंवरणानछुलनम्मिवेनस्माहेतोलीलयोत्रिभोमुनोपयाप्तापुनः कीउपदर्शिनोयोकुचोत्तनेनेनत्रोन्मीलेनीप्रका
शनिवाकानामावत्रिः यत्रियेसाःपुनःकीनीला मियांनीरीवरणीनीलोत्पलानितेषादामम्लिनहृद्दीर्घतरयादृष्ट्या मनोधर्यंनीयीत येनी। विश्रमावनी।

यारघाश्रोणीभारभगुलघादगलन्मालोपहृत्रिछलाच्चीलोत्क्रिप्रभुनोपदर्शितकुचोन्मीलचरवाकावलिःनीलेंदीवरदामदीर्घतरया दृ
ष्ट्याघयंतीमनोदोलादोलनलोलकंकणरणत्कारोत्तरंरत्नदोः। वेधप्रसोधहारा३ उवसस्हृष्यत्सही।मिथ्याउपरतजन्मदृ२ महा३०
महः।श्रियोदलिनकुचनखांकमंकपालीप्रथममाकमुपेत्यपीवरोद्भवद्दरिणाक्षिशंकरकोत्थनहिमशेलसुतांविलासल
क्ष्मी।मिथ्यारतस्मितेनतथाकरेतिमहामोहः॥ ३॥*

मिथ्यापोन्तोमिथ्यावेदमार्गोमिथ्याहतविद्युत्करणेमिथ्याणत्वप्रलपितानिमिथ्यावर्गफलश्रवेदेतिभाषमाणानरस्तिनेवेदमार्गेनेवपरेहरिरस्तीतिकिंपुनरु
पनिषदोऽपिचविषयानंदविपक्षेमोक्षेदोषान्दर्शयंतोपनिषदोपिदिरक्ताकीर्यतेअविवेकमात्रंहिमिथ्या।भर्त्राप्रकाशेपेवंप्रवृत्तेनेलज्जासि।वाग
गरनिवासगृहमिसर्थः॥इतिश्रीप्रबोधचंद्रोदयप्रकाशेमहासीयेहिंदीयोंकःसंपूर्णः ३॥

प्रतिकूलामिति। तरंडानि यामकश्रुत्यो श्राद्धोपाध्यायेषु सद्भेषु-येषु कशेधावृष्यनियोजय प्रवेशय। कीदृशीं प्रतिकूलां अस्मद्नुकूलकार्य
कारिणीं। अकुलजां दुर्भगां सुतां संप्रतिमनोनिर्वृतावनुरागोत्पत्तौ तिटुभगाकुलक्षयेप्रवृत्तत्वात्सोपाधिपापापापाः शमदमादयः कुलक्षयेहतुत्वा
देवतेषामपि पापतेतद्नुवर्तनीवद्नुकूलां। मिथ्या। एतावन्मात्रकेपिविषये अलमनुमितिनिवेशेन। वचनमात्रकेणैवमर्हदासी श्रद्धाआज्ञांकरि
ष्यतिकिमर्थंवध्वानयेतिभावः। साखुरितिसाखुलुप्यामिथ्यावंधोमिथ्यामोक्षोमिथ्यावैदमार्गोमिथ्यासुखविघ्नकारिणीमेथ्याशास्त्रप्र
अतःप्रतीकूलामकुलजांपापोपापापानुवर्तिनीं।। कशेधावृष्यतीरंडोपाध्यायेषुनियोजय।। मिथ्या। एतद्हमनेकेविविसएअलंभवि
महिणो। अहिणिवेसेण। वअणमात्तकेणजेद्धमहिणादासीसद्दा आएसंकरिस्सदि साखुमएमिथ्यावंधोमिथ्यामोक्षो
मिथ्यावेअमग्गोमिथासुहविघ्घअरणीमिथासत्थफलविणाईमिथासग्गफलविज्जोतिमलिज्जतीवेअमग्गजेवपडिहा
लिस्सदि किंडएणउवणिशदं। अवि अविस आणंदविसुद्धेमाकखवेसरणंदसंअंतीएउवणिसदाविविरत्ताकरिस्सदि
अईरमयेसद्दा। महाराजः। यथेवंसुष्ठुमवधिर्येतंपादितं। स्त्रियोपुनरालिंग्यचुंबति। मिथ्या। महिणापओसविएवं
पडुत्तेहणज्जोमि। महाराजः। तद्भवतुवासागारमेवप्रविशावइतिनिष्क्रांताः सर्वे।। ।।समाप्तोयंद्वितीयांकः।। ।।६७।। ।।

तपितानिमिथास्वर्गफलविधेतिभएयमानास्तिवेदमार्गमेवपरिहरिष्यतिकिंपुनरुपनिषदं। अविचविषयानंदविसुद्धेमोक्षेएषा
दर्शयित्वोपनिषदंविरक्ताकरिष्यतेअचिरंमयाश्रद्धा। मिथ्या। मंत्रीप्रकाशेप्येवंवदतेनलज्जामी। वासागारंनिवारयहमित्यर्थः
।।६७।। ।।६७।। ।।६७।। ।।इतिश्रीप्रबोधचंद्रोदयप्रकाशेरामदासीयेसमाप्तोयंद्वितीयांकः।। ।।६७।।

हितीयेकलहदुर्गतिष्ठानफलवैफल्यायेभरतेनेत्यर्थः। अथसमाप्तिमाह। तृतीयेकिंविवेकेनेत्यर्थः। अथवाशांतिःसाधुसमागमेसहितः। प्रियदर्शनं
प्रियमिष्टदर्शनंसुखमानंदोनिर्वृतिस्तद्भवतीत्यर्थः। पापेदृष्टेत्यादिनाविवेकाभावेकारकाणांकथमौचित्यमित्यर्थः। साकाक्षयाप्रश्नीकृतयाशुश्रूषितरतौ
त्यक्ताहारयत्नमौकेनानाद्युक्तानेकेनिमुक्तजातंकोभयंयेनादृशाः कुरंगालेयानलसलोहसंकाननभुवोवनस्थस्यसंसर्गतिवारिणः। जल्पानियेप्यसंतस्ताः
णाःशीलंनयाज्ञापानिषेधिवाणपायंतनानिर्दयानरहीनास्खलनमनेवंवदंतपेनिष्ठालपोरनावेतानशावनमस्थाः। कथमीदृतीसुकृतेनदृष्टानाह्
ननःमविधूनिशंतिःकरुणाद्यगणाः सालमानःशकातिरेहिमेप्रियदर्शनंःमुक्तांतकुरंगाकाननभुवःशीलःसतलहरूपःपापान्नयमना
निसंतननपानिद्यांदेवालनपाः यस्याःशीलिमीदृशाजनभवतीचेंद्रास्त्वदेशोदरंप्राप्तोगोःकपिलेवजीवतिकथंपापेदृहलेगता। ।।अथवा।
अलजीवितमाभावनमा। यतःमामनालेकनलातिनभुंक्तेनापिवतपानमयारहितांश्रद्धासुहृन्नमपिजीवति।। ।।दृष्टिनाश्रद्धासुहृन्नमपिपं

चांगलस्यवेश्मप्रविशंतिसोदरंमथंमामाकपिलागोगिवयथाकपिलागोगोहंतागांगृहमथंमामाकथमपिनजीवितिस्थानभव
नीपापेदृहलंगताकथमपिनजीवतीत्यर्थः कपिलेत्यनेनयथाकपिलागोवापुत्रमानयथाश्रद्धाज्ञापयतीवामधेऽनमेतिभक्तामामनालोकेतिमांमा
नालोक्यादृष्ट्वास्नानभोजनजलपानानिनकुरुतेस्वतएवहेतोर्मयारहितांश्रद्धां। नपिनजीवतीतिणंतेकलः अन्येनश्रद्धाणांतोःपरस्पर

व्याख्यादर्शिता ॐ

करुणामतिपवित्रमज्वलनज्वालाकुलकर्णकटुः सहाणकरुणाजनकम्पनीसर्वस्वविलुप्तजीवितोपाकरोषविषमाऽत्मस्थाज्वलनस्थापेज्जीवलाताप्तो कुल
मम्बहलहूलकर्णाकटुनिश्चेतनवदुः सहानीतेनदहरोवशेषणाभितिप्राकृतयोजनजनत्सीदतुमुहूर्तेकेधारयतजीवितेप्रियसखी। यावदेतत्तनः पुण्यपाप
मेषुमुक्तिनतमाकुलेषुमाणिरथीकूलेषुनिपुणानिरूपयाभिकश्चिन्महामोहभीरुणाकुत्रापिप्रच्छन्ना निवसति। नीवारोति। हेसखिमयाकचिद्पिकु
त्राप्यहोश्राश्चर्यंयत्रहापावान्नापिनाकाणिनादत्तुनिश्चयेनतन्नकृतत्वयावेषितेनपेक्षामाह। नीवारोति। नीवारेणापशलिभिरकिंनानिचिन्हितान
नत्सविकरुणोपरार्थेविनामास्वयायावदिमेवहृताशनप्रवेशेननस्याःसहचरीभवामि। करुणामाह। सहिपवित्रविषमज्वलनज्वालाकुलकरुणाकटु
दुःसहाहंश्रकरुणाजनकपतीसद्यविलुप्तजीवितंमेकरोषिताप्तुसीदतुमुहूर्तमेकंधारयतजीवितंप्रियसखीम्। यावदेतन्नोपुण्यपापयोस्तत्समेत्यपुणि श्रीणा
मप्याउलेष्वतभाईरहीनोरक्षणीगणीरुवेद्मिकस्यापिमहामोहभीरोःकुत्रापिपच्छन्नाणीवसतिःशणातिः। सखिकिंमन्विष्यते। नीवारणकिंतेकजा।
निसपिनोकूलानिवेष्टनानसेराकोत्तानिसम्यक्त्वबालचमसमाप्तहायज्वनो। प्रत्येकंचनिरूपिताः प्रतिपदंचत्वारएवाश्रमाश्रहायाःक्वचिदप्यहो
स्वसुमयावत्तोपिनाकाणिनाकरुणासाहूपवभणामिजरसाजेश्वसन्नरसहानरोनाएणाएणिसहणादिसभावेश्लिणारत्तनारिसी॥ पुत्तमई॥ ए
श्रीपिसंश्रेमावणिज्ञविवानिश्रेणहसीन। ॥ रिन्दिनानिसेकनानिपलिनानियेषानानिनद्यावेदानसेवीनमष्ठेएकानानिपानिसुमिना
नरीनाकूलानिनीरणिलान्यन्वेषिनानिरस्यनुवेगम् पुनर्यस्यनगणानिनकानाहृतः मलकंसमिधश्चघालोरूपकेटकचमसाः पात्रविशेषालेर्व्यानाःनिह
पिनादृष्टारस्पर्शैःपक्वकाएयपेक्षन्तारएवाश्रमाः प्रतिपदंप्रतिस्थानेनिरूपिनाहिलोकिनाःकरुणा। सखिएवभणामियदिसेवसात्त्विकीश्रद्धातत्तानपानेदृ
शीदुर्गतिंतमावयामिनसत्तुनादृश्यःपुण्यमय्यःएनादृशीमतंभावनीयाविपत्तिमनुभवति ॥

श्रादृष्टमनुकूलंनानीतासाहणातिः। सखिकिमुप्रतिकूलेविधातरिवंमाव्यतेरत्याहदिवौकसीतिःत्तनदिनिदुःखेविधेर्वसहनमयाचीनरूपःवामाःसकु
लनोकुलोत्तमाःतेश्वरश्रेयंतेरवीश्वेतनाःसाधोःसाधुचरणीनकस्यसंतानकल्पावनःकल्पापिरतसोवृणाश्रीवपरेश्वासीत्। सर्वानुष्ठानमूलश्रुतावेदत्रयी
वदानवेदुःखमानलनालनीतामपिना। चरणपरंगधर्वेस्मपुरालमातमयोकन्यादेवैःपातालकेतुसहसःछन्नानिषानउपनहारसनिकरेनीतवान्।
देवैःउपनहारेत्यत्रसप्तिश्चिसः एवंश्रहापापापाकरहस्तामनैवमूलमितिभावः। करुणामतिएवंभवत्। करुणा। सखिएतत्सोत्तरः करुणा सखि
शांतिः। सखिकिमुप्रतिकूलेविधातरिवंमाव्यतेदेवीश्रीर्जनकात्मजाहशमुत्सवप्रतीतंहरेरत्तसोनीनाचेवरस्तानवंभवतीवेदत्रयीहानवेः।
गधर्वैस्मपुरालमातमयोकन्यादेवैःपातालकेतुसहसःछन्नानिषानउपनहारहेनविधेर्नयः। तद्वत्तपांधुरालपेक्षेवनावद्दुसहकः। करुणा
सहिएवंभोः। इतिपतिक्रामतः। करुणाएन्त्रासासहिरसखसोएवसो। सखिः। कोसोसखा। करुणासहिएसत्येवंतोएसो। सखेनमत्यकंपि
सलेवीहछेः पेएवंदेहछवीउत्तविमविउःमुक्कवसणंदृहणोसिहिसिहंडपिछंआहत्थोदरोहेनवस्त्रहिवदहि॥ ॥

प्रेत्तसप्रेत्तसायपकःगलन्मलंपकोपिछिलोमतन्तुःप्रेतोदेहछोवेःवेविनोवेकुसुमकवसनहृद्यैनःशितिशिखंडपिछंकाहलहनपत्रामिवनेते।
मालूनार्थःगलन्मलपंकःस्रवद्विस्राकर्दमःतेनापिछिलामसृणाश्रतएवश्रीमत्सायधानकाहुःप्रेत्तारहुमशकारेहछविः कोतिर्यस्य। उ
त्तविनाविकुरुः केशायेन। पुक्कवसनोशिंगवेरः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

निर्द्वीर्व्वानंपुत्रकः करुणाःनीहैकपक्षः भविष्यति। करुणा।सविप्रस्कारनमहामम्पुष्पमालोद्भासितभुवनांतरेत्वलत्तिप्रचंडमोहनरमंडलेकथंपिशाचालाभव
काशःअस्याथैःप्रस्करोतेरोदाप्पमानायेमम्पुष्पास्तेषांमालाभिःकिरणपरंपराभिःउद्भासितंभकाशितंयद्भुवनमध्यंतेद्वालस्मिन्मोहनरमंडले
स्तर्य्यमंडलेनत्यंतरमेवंरूपानीमेवंवस्थैःनरकविवरनरककुंडानुत्तीर्णनिर्गतः। ओज्ञानमिति।महामोहप्रवर्त्तिनःमहामोहप्रेषितइतिआमयं
वज्ञानमित्यर्थैःकरुणा।तस्थिषुहूत्वैकनिष्ठयावस्तम्यहामन्वेषयामियथानिर्दिष्टःपरपदस्थाहिनाहूयमुक्तःशिवंवज्ञानमोक्षमोक्षमेन्द्यः।स्वस्मनाथा।मागधी
ष्णांतिःतदिनापराह्णेतःनिर्द्वीर्यैःरतल्वयमाकरुणा।नाकोएसोभविस्सदिशांतः।सविप्रस्कारवदतिशके।करुणाहृदयपुरंतमहामऊहमालुम्भात्रि
भुत्रश्रणंनरेज्ञानलिप्यश्रंमनेरमाउलेकथंपिसम्प्राणेअवश्रासी।शांतिःनहिश्रमनरमेवनरकविवरादुत्तीर्णःकोपिनाकोभविष्यतिविलोकावि
चित्र्या।अज्ञानमहामोहप्रवर्त्तिनोपरिगवरसिद्धांतनतत्सर्व्वथादूरेपरिहरणीयमसदर्शनमितिपण्डुखीभवति।करुणा।सहिमऊहमश्रवित्व
ज्ञावरलसद्धश्रोसामि।उभेतथास्तिनेनतः प्रविशतिपथानिर्देष्टेदिगंबरसिद्धान्तःदिगम्बरःणमोअस्तिर्हंताणंणवहुवानद्यलमऊश्र
प्पादीश्रतिचपन्नद्वोएसेतिणाक्लभासिदेपलमस्तेथोरवस्तवद्वोपरिकामति ॐ

मिहउत्तपणाकरात्तस्थांनःउखातचेटकादीनांमागधीसुऊमममनाणवेतिनवद्वारदृहमथ्थेआत्मादीपरवंमंतव्यएवंजिनवरणासितःपरमार्थोमोक्षतत्सुखः।
अस्यायमभिप्रायः।आत्मादीपरवेसूत्ता।यथानमाषीछिन्नपरिमाणःगृहमध्यरत्नप्रभादीद्योद्यदृहप्रसादेवरप्रकाशकःपरिमितप्रकाशत्वादेव
मयमात्माशरीरंप्रकाशकत्वात्तदेवचेतनगुणत्वात्तेनशरीरपरिमाणः।येनस्त्वेवमन्यतेआत्मानंतंतोपिशरीरादधिकपरिमाणाइति।
ॐ

ॐचजिनेःस्वल्पआत्मास्वल्पपरिमाणाइति ॐ

आकाशोरेश्रावकाःशृणुतश्रणुतश्रावकाःशिष्याःमलमयेति।मलमयपुद्गलपिंडेनकलत्रलेरपिकीदृशीबुद्धिःआत्मनिमनसभवोअविपरीतचरणोर्ज्ञानवः
पुद्गलशरीरंपुद्गलोवपुरणगलनवरनीधरणीः।नएषकेवलमूढाएत्यालस्यथपिनहिनिभावःपरिचरणैःसेवनेनःआकासोलयपुद्गलाएवाहुःकिमणाधेति।किं
भणाधेति।किंपणाथाकीदृशकविपरिचरणंजिनिनतद्गुणतरंचरणंमणामःनतत्कारचमोजनेमिष्टःदेयोमलनकार्य्यआधीणादारणनरमयमाणनाम।
आकाशोलेलेसावकावरणाधरमलमयपुद्गलपिंडेनतस्यलत्रलेहिनिकीलितीतदीयप्राप्तिमलसहायेनिलिप्तपलिचलणोहेसाहवोकिभणाथ।
कीलितलिप्तपलिश्रलणानि।नाराणाधःहलेचलाणप्पणामोकिरसक्कालेचपोच्चणंहि।इस्लामलणाकज्जलिहीकालालामेनाणेनपच्चमि
मुखमचलोक्का।तद्देसदेइरोसावउभेतमयलोकनःमनःप्रविशतिनरउरुपक्खाश्रहुश्रहु।किंश्राणवेहिलाउलेाणतिःमूढिनापतनि।
दिगंवरसिद्धांतःसावश्राणकुलंसुद्धतमेकंविपणलिहलिस्सहिहिश्रहुंश्राणवेहि।लाउलेइतिनिष्क्रांताःकरुणा।नमःसुद्धपिश्रतही।
णाखुणामभेन्नकेणविभिमुघहाएभेस्सोनदोतदंमएश्रहिसातश्रमलेराजश्रिछणहडाणंवितमस्सतहासद्देतिनेणएसानामसीतहु ऊइस
दि।शांतिः।तमाश्चस्यसलिएवमेतत् ॐ

अद्देश्रद्देइतस्तावतउभेघांतिकरुणे।श्रहहांतिमाकाश्यंतेराजकुलेहिंगंवरः।श्रावकानांकुलेपुद्गलमेकमपिमापरिहरेद्यतिभवतीतिशेषः।श
हहा।यहाज्ञापयतिराजकुलमाकरुणा।षमाक्षत्तव्यमस्मत्तोनखलुनाममात्रकेणाविप्रियसल्लापमेतव्यमा।यतः क्षतंमयाश्रहिंसास
काशक्षत्रयहतिपाखंडानामपितमसः हुनाश्रद्देतिनेनएषानामसीश्रहु भविष्यति ॐ

दुराचारोऽति। अत्रादरवद्बहुमानेनवर्त्तितकीदृशीतापसादुराचारकथंवर्त्तनकथमपिनानुसरतिअतिविलक्षणत्वेवर्त्तितमत्र॥ कीदृशीएषादुरवस्थाचोपयस्याः सा। कीदृशीश्रेयोसनस्थाचोपयस्याः सानोपनेः खदेहशोदृशंनयस्याः सप्रियेआत्मनिदृशंनयस्याःनामित्यंवाविशेषणं। सोगतेषु बौद्धविशेषेषु। बुद्धागमः बुद्धशास्त्राभिमानीदिवनारूपः। उपासकाःलालिकदर्शनविचारनिरताःसाक्षात्रिति॥ सेवधीसनतिः विज्ञानसन्ततिः अधुनाइदानींनिर्गतःविषयोपरागोविषयसंबंधोयस्याःसानीलपीताद्यनेकविषयाकारोपप्लवरहत्वात्स्फुरति॥ अतएवाहमस्मैशोभिमनन्यस्माकस्मान्निर्गलि

तथाहिदुराचारासहाचारादुर्दर्शप्रियदर्शनाया अन्यामनुरक्तेषादुराचारकसचनानरूपवतोवनेगतेसतिअन्यैश्चानिकरुरोधमेकाग्रमनः ततःप्रविशतिमित्ररूपःपुत्तकहस्तोबुद्धागमःमित्रःविदित्वाभोउपासकासाक्षात्रेणाहमेणएवनिर्गतकाश्चमत्वार्थेनाबहिरेवप्र तिभोतिभावः सेवापुनाविलिनोविलवासनत्वाद्दीसनतिःस्फुरतिनिर्विषयोपरागा॥ परिक्रम्यपुनः। सप्तार्थेअहोमेधुरंयसो॥ तधर्म्मः॥ ॥ श्रीएप ६

नाविलवासनत्वानविशेषेणगोलेनाःमग्नाअविलाःसप्रभाःवासनाःसंस्कारलेशोभावस्तेनस्मात्तेसाकारणात्। भूतवासनोद्भेदादीदृशीविज्ञान सेनतिःसमुल्लसतीत्यर्थः॥ कामवसंसाधीसनतो॥ अर्म्मिताःसपादिताःभावाद्यादृग्योविषयाःतुद्दोकास्मिन्त्वादेनवैनोवहिरिवबाह्यवप्र तिभोतिअभिन्नायतेभोत्यदृविशेषणाद्दृमेभावानामेवसाक्षात्रिःसंहिर्यक्षणक्षणिकाःसरसनाश्चिनःनकवेलसाक्षात्काःनेनात्मकाश्चनिर्लक्षाश्चिरा॥ आ त्मालिनेर्घणे॥ अयमेवप्रमाणेकोम्मीभवद्भिरप्यनुवर्त्तितव्यइतिनास्मर्त्तितात्पर्यम् ॥ ४ ४

अरेत्वंमित्रकइतस्तावत्किमपिपृच्छामि। तपणाकः अरेमुक्तोयंसुखलभ्यंकिमपिपृच्छामि। तपणाकःभणतावत्। तेनविनाकिंनालयाकस्यकस्यनेवतंधार्म्मेनेकृतइत्यव्यपनादर्थेकस्यकेनेकिमर्थंभिन्नमर्थः॥ प्राकृतस्यफलकालेस्वदोषमपिकर्त्तेरंतस्त्यजन्धर्म्मोप्रमाणइति भावः। अस्मत्तस्तत्तावदिति। अस्मत्तोमत्तोअस्मद्दानपरंपरयापतितः प्रविष्टः कश्चिद्दिव्यज्ञानचक्षुषाप्रत्यक्षीकृतत्रिज्ञानसमुद्भवोनामनोनामतोयानीयकारीमोक्षतद्दासिद्धलाभार्थः॥ तपणाकः। अलेमुग्धस्वदृष्टि। स्मृत्वंयदिक

मिमित्रः। अरेत्तपणाकशास्त्रकथामपिवेत्सिभवत्प्रतीमस्मावत्। उपहसति। किंवक्ष्यसि। तपणाकःभणदावृषणविषाणासिणाद्यकस्यकदेवदे धालोम्रहिमित्तुः। अरेश्रूयतांअस्मत्तस्तत्तियतिः कश्चिद्दिव्यज्ञानचक्षुषाप्रत्यक्षीकृतत्रिज्ञानसमुद्भवोनामनोनामतो। तपणाकः। अलेमुग्धस्वदृष्टिं कोपिविस्मयितदोदेवेषदंपणाहस्तकरेकेलिसंभवंअलोकंरिक्षसि। अथवकुड्यामिकोणवेदनिसेधधर्म्मेअहंहुमित्रुः। ननुसर्वज्ञेनभगवतातुद्दे कोपिधर्म्मोयमेवधर्म्मः। तपणाकः। अलेअद्यलेबुद्धोक्षिनिकंहंतपणा देः। ननुरेतदागमेरेवप्रमाणंहेबुद्धः सर्वज्ञइति। तपणाकः। अलेउत्तुअद्यद्दिआग मंतस्यभाषितंदेणसद्दणनणोपरिवत्तेमिनाअहंविसवज्जाणामिमंमेविपीसामहेहंसद्दंमत्रयुलितेहिंदासोत्रिःमित्रुःसक्रोधम्। आःपापिष्ठशाक्यमल पंकधरतावद्दंहामः ॥ ४ ७

स्मिन्नपिप्रपंचेनरकोपिमुक्तोभविष्यतितदानेषांप्रपंचनष्टस्यकुतेकीदृशमुपकारंकरिष्यति॥ अस्मत्तश्चेति। अस्मत्तश्चदृष्टात्मि। केनचेदृशः धर्म्मेउपदिष्टः तपणा कः अरेसद्दोहोदुद्दोतीतिकथंत्वयाज्ञातं। तपणाकः अरेअज्ञदुर्दैवरितत्वभाविनेनमद्दीसेवनिपश्यसिनदृष्टमपिसद्दंजानासित्वमपिपितापितामद्दैःसा

ईतप्रकरणेः सद्दमेहासहरति ॥ ४

DR BHAU DAJI MEMORIAL

करुणा। तत्रिप्रेक्षत्वमेक्षावरणमः तत्तांश्चद्दामप्यापविनिरनीलोत्पलोल्ललोचनानाशिमालाङ्कनचारुश्रवणा। निनंवपीनस्तनभारमंथराविभातिस्
गोन्दुबीविलासिनी। भित्तुत्तपणाकयोगोपरिष्ठितः आवरणावभावावश्चद्दाः नत्ता मती। सोमसिद्धानप्पाभिलाषप्रधानत्वाद्राजगीनत्रश्चद्दा। एषास्मो
नापंपतुसामी। जनातिकलोकतमदेवारतिः। पमाचेरागुरुगाद्गुलकरपीनिवृषानगाठमनिशमेनभुजयोद्दृढेनपीडितोमाईतोयः पीवरयोर्म्मासलयोस्तनयो
र्भारः तपस्काक्रियापायथास्तन्नथापीनमपयाधराः पीनोमासलोपयोधरोपासानारेराः भद्रेहीनाः निरंतरस्तनहीनाः एनेनहारेतस्तस्तविशेषोध्वानतः रेराः कीत

प्रकाशाश्चद्देरतत्तावतानतः प्रविशतिकापालिनीरूपधारिणीमुद्राकरुणाः महियेरवत्सयेरवत्सरजसः सुरंसद्दा जापसाविणाहरणी सुण्यललो
ललोमाणाणालत्तिष्फलाकरचालुभूसणाणिणी अवपीणछाभालपंथलाविद्दाहिपुसंदरमुहीविलासिणी। अद्दुपाकिम्म। एमाहिअश्रा
णवेरसामी। कापालिकः प्रियेपनरभिमानिनंनिःसत्तावरुद्दाणा। अद्दाभिद्दुमालिंगाति। भिक्षेः ग्रनीतिकं। सानेदंपरिष्वज्य। रोषावमभिनीय
अद्दोनिरवपंकापालिनी। नथाहिरेराः पीनपयोधराः कोतिमयावेरागुणागुरुजद्दृद्दापीडितपीवरस्तन्भरनोगाठमालिंगिनाः बुद्धेभ्यश
तशः शपेपरिपुनः कुत्रापिकापालिनीपीनोत्तुंगकुचावद्दृद्दनभवः प्राप्तः प्रमोदोहृदयः अद्दोपुणेकापालिकेचरितम ॥

कियत्संख्याकाः नोश्रालिंगिनाः किंवद्दुश्रालिंगिनाएव। तावन्नाकिंतत्रानयापिद्दातशः शतवारंवद्दुभ्योगुरुभ्यःशपेशतवारंपुरुशपथंकरोमि
यदिकुत्रापिद्दविरपिकपालिकाः पीनोमासलत्वात्तुत्रोगेऊरुकुचौतयोरवगूद्दनमालिंगनंतत्सभवः उत्पत्तिः उनयेरिभवेतनरात्रमोहोहृदयः प्रकृ
तिनेतादिभोकः प्राप्तोनवेतिनियोजनापतप्सतत्तेतानप्रश्नकालस्थित्वादज्ञातप्रायत्वात्तुनरेनाहशमानुत्तत्तम्मेहृज्जनावेत्तिनाहंतिभावः
नयवेद्यनाथयशोमाधवनम ४ ४ ४ ४ ४

एम. ३१

१२८०

प्रवेशयरेहि। पारमेश्वरीपरमेश्वरसंवेदिनीं। तपणकः। अरेभिक्षोकापालिनीस्पर्शदूषितस्त्वंतन्नरमपसरापरिरंभआलिंगनंसएवमहान्महोत्सवस्तेना तप
णकः अहोअर्हन्नाहोअर्हन्नितिरक्तनास्मरतम्। कापालिनीस्पर्शसुखंसुरीरेरेहेतावेत्युनरुत्थंकापालीआलिंगनमहंचिरेणास्मरोनकापालिन्यालिंग
नजन्यंसुखंभवाचेरनाम्यः। अरेमर्हन्नत्वनुरूपियविकारःपरिहितःतत्तोत्तिकीव्युपायः। किमत्रयुक्तंभवनुपिहितंचाद्दरपिष्यामि। पिद्धामम्पिहुगुद्दः।
अमीति। अयिपीनघनस्तनभरीभवापरिरब्धकुरंगलोचना। परिरंभेकापालिनीभावकीनतंकिंकरिष्यसिभावकी।। तद्भनेकुरंगलोचनानामरामयेना। भावकी

अहोक्षपाणकःसोमसिद्धान्तः आश्चर्य्यंयंपर्म्मःभोमहाभागसर्व्वथानुद्दानुशासनमस्माभिरुत्सर्व्वंविद्दाःस्मपारमेश्वरंसिद्धांतंनतत्रार्य्यस्त्वंशिष्यो
द्देवेरभेनांपारमेश्वरींदीक्षां। क्षपणकः। अनेभिरनुष्ठाकापालिनीफंसद्दसिरेनुमेनाल्लेऽश्रत्वाभिक्षुः आः पापंवंचितोसिरेकापालिनाः परिरंभम
हामहोत्सवेन। कापालिकः प्रियेक्षपणकंगृह्णा। कापालिनीक्षपणकमालिंगति। क्षपणकः सतोभंवे। अहोअतिहेतनरं कापालिनीफंससुद्दंसुर
लिरेसुरावुलोभिश्चेत्रवालिं। त्वगतं। अत्रेमहंतेतुरं दिश्रविभातेऽवहिरेनाअद्दिकोविरावाश्रोकिंएद्दनुभंभोरुपिद्दुआद्दंकिंस्सं। तथाहन्ता
अरपीणघणाद्दरणभोद्दणीपतितद्दकुभंगलोश्रणी। निरंतरमसिकावालितीभावकीनाकिंकालिस्मरिसावकी।। श्रीअहोकापालिभंएकेरंसलं
सोरवभोरवसाद्दरणभो भावालिभद्दगोतुअकिंकलेसेपरेसंतुन्नेभंविमहंभिरंतानुसाएशोभेभूसेसणोरिरंविसुरासेलल

क्षपणकःगोहो। अयमर्थः हेकापालिनिभावकीछद्दावतीसतीयरिरंसेतर्हिश्रावकीक्षपणकंगोदीक्षपणकंसमुरायः किंकरिष्यतिनकिंनपिकरिष्यती
तिपरंसमुद्दायस्य। अहोरक्तिः अहोद्दस्याश्चर्य्यंकापालिकभेकंरंरतंनसोरथमोक्षसाधनं। भोआचार्य। अद्दंनवर्द्धकीकोरासः सांप्रतंसंवृत्तः। मामपिभ

ओमिति क्षपणको भाजनं सुरापानपात्रं। अहो भगवन्पूजनेन सुरायाः भाजनं। अर्पणे मंत्रे पठति। ररमिति। भवत्य संसारस्यनिर्वाणे भेषजं रतारतसुगमं। रं भैरवेण खेला
त्रीतेनोक्तं पशूनां जीवानां पाशः संसारबन्धनिकायासनाः नाशं समुद्देरनाशे कारणं। विमर्शतः विचारयतः। क्षपणकः अस्माकं महरनुज्ञासनेसुरापानेनास्ति। किं
विमर्शनेकिं विचारयसि। पण्डत्वं मूर्खत्वं। अपभीमतेरीक्रियते। स्वर्गेऽस्मात्सवेमपेतेन एतेनपवित्रीभूत्वाऽपनमतुसमीपेप्रापयतु तीर्थिकाः स्नानार्थं। अहोय
ज्ञानान्नापयति। स्वर्ण कंपानपात्रं। अहोरतिसुरायामाधुर्य्यमितिवक्तुंयोग्योदर्यमितिवक्तुमशक्यः। निपीतेति। अस्माभिर्वेश्यपाभिः सह कति

कापालिकः हपवित्रपतांहमेतपात्रकरुनत्रकापालिकः मांजनंसेमारायथाजनेनाटमतिमूरूगमत्रंवपूरंसुलाएमाअणंकापालिकः विनोदपीत्वा
शेषेभिक्षुक्षपणकमोदर्य्यमति। रंपवित्रममनेयीयनोभवभेषजं। पशुपाशसमुद्देरकारणंभैरवोरितं। ओमितिमरघनः क्षपणकः। अस्माकंअस्तिहनाणंस
मोसुरापानंतापिभिक्षुः कथंकापालिकोहिस्यांसुरंपास्यामि। कापालिकः। किंविमर्शसिअरेपण्डत्वमनेयानीयाप्यपनीयने। नेनास्महरमसंस
र्गेशेषारपवित्रोसुरामेनोमन्येनेनऽचनीस्वर्गसपूनोहत्वान योरपनमतु। यतस्तीर्थिकाअपिवरंतिस्त्रीमुखेनसुरांपिबंतीति। अहरज्ञेभवेआणवे
रिति। पात्रंपात्रंगृहीत्वापीतशेषमुपनयति। भिक्षुः महाप्रसादरतिवषेकंगृहीत्वापिवतिहाअहोसुरायाः हो दुर्व्यं। निपीतावेश्याभिः सहनकतिवाणसु
वर्णानामुत्तोहिष्टस्यामिर्विकचवदनोन्मोदमधुरा। कापालिन्योवक्त्रासवसुरभिमेनानुमरिरामसलवानामीनः स्वरुपतिसुधायेसुरणाः ॥क्षपणकः। अं
लेभिरवुद्धामासवेपिवकापालिनीवरणं। सलसेमरिसंममंविधायेसु॥

वाणस्सुरारत्यभाहारनपीतावकुधापीनैत्यर्थः कीदृशीसुरोसुवर्णामांमुखेहुरापीतशेषा। पुनः कीदृशीसुरांपेरुचानिर्विकुसितानिपानि
वकुलकुसुमानिनेवामामोदेमकीमलेनमधुरमिश्रा। ततः किंतत्राह। सुरारसोदेवगणाएतांसुरामनुत्रोऽप्राप्यसुधांयेऽमरता यस्पहपतिरहुतीतिनो
क्तीमः। पुनः कीदृशीसुरांकापालिन्यावक्त्रासवेन आननसहमपेनसुरभिसुगंधा। अरभिलोमासवेपिवकापालिनीवरुक्तसरस्वामीरेममंविधारयस्व। वरन

चषकंपानपात्रं। क्षपणकः। अहोआश्चर्य्यंसुरायामधुरत्वंअहोस्वादः अहोगंधः। अहोसुरभित्वं। एतानतासदप्राप्यमित्यर्थः। वीरवल्वहरनुज्ञासनेनिपतितः प्रति
वेधितोमीदृशेनसुरारसेन। अरेभिक्षुकएषकापालिकोमयाराज्ञाचार्य्यःकापालिन्यासार्द्धंसं
भवेनयति। नरेनयालाईमावासमपिनत्यावः। मरस्वनितंमरेनस्वनितंस्वजनोभाग्यंमयाप्तान्नपानमतः। अपिपीतावशेषाहुतेतिपर्व्वीक्रांतपात्रं

भिक्षुः क्षपणकामत्रचषकमुपनयति। क्षपणकः। पीत्वा अहोसुन्दरं अहोसारोऽहोगंधोऽहोसुन्दरभिन्नवर्णविलेपनुज्ञसिद्धनाएऽसासरोगि
वरिरोगेपरिवंचिरशिरंरिसेणासुलालसेणअलेभिक्षुआपिबतिमद्यंनाईतासुविस्मभिक्षुः एवंकुर्वेः। नथाकुरुनः कापालिकः प्रियेअस्मत्कीर्तेस
हदेवलेवेनत्वत्पादसेवनात्। भैरवेनत्वतः। क्षपणकः। अलेभिररवुअएसेकापालिअहंवाआनालिअकापालिनीएसरोहणाणंवेरिनाएसअंश
लेविलासाभः। भिक्षुः एवंकुर्वेः। मरस्वनितंमरस्वनतः क्षपणकः। अयिपीतावशेषाहुतांस्वामिनामति। भिक्षुः। आचार्य्यमहाश्चर्य्यमहाश्चर्य्यमेनद्यं
नेः। यत्रांहेहुतामभिमनार्पतिस्याःसंपद्यंते। कापालिकः। किमेतदाश्चर्य्यंपश्यसि। अग्रेनुज्ञिनवस्तुरारविषमांसंगेपिसिध्यंमरस्यासनमहो
रयप्रसादिनामहोमहासिद्धयः। क्षपणकर्षविमोहनप्रशमनश्लोकमणेज्ञानमयाः शाक्यसिद्धविदुषो योगेनएषाः परमे॥ ॥

र्थः। यत्रेति। यत्रो यस्यांदायतारिक्षपणकादिनाअग्निमनाअग्निःविनाअर्थसिद्धरस्वरूपः। अश्वर्य्यमेवाह। अग्रेनुज्ञिनेति। अग्रेनास्मत्तेअनुज्ञिताः नऽज्ञि
ताः नमस्काःवस्तुरारीनामिंद्रियाणांविषयास्तेषांमांसंगः सेवेधस्तासिद्धस्तपि। अयमर्थः यदोमहासिद्धपश्यसिमाहाः सिध्यंतिमांसंगेनापिनूनंविदुषांतानिनो योगांतरायोगविदुभूताभवंतीत्यधाहरः। कीदृशंविदुषां अत्रासन्नोऽनिनिकरत्नासोमहो रयश्चमोक्षस्तस्मिन्नुप
यः प्रीतिर्येषांतन्त्रीतासलेषो। कीदृशः याहृतसिद्धयः अष्टसिद्धीकरणंआकर्षआकर्षणं। विमोहनेप्रोक्तुमस्यंसमनंसकलज्ञानमंपाः पक्षोभता

क्षपणकः अन्येकापालिकविमर्षणकाले आचार्यालिंग्रविमर्षणग्रहणाआचार्यालिंग्रराजकुलआचार्यालिंग्रभिक्षुः अयमनयासातिशयपीतयामारिरयाहूरमुन्मनीकृतस्तयस्वीतद्रियतामल्पमत्तवनयने। कापालिकः एवंभवतिनिसमुलोहिएनोचूलंक्षपणकायरणानि। क्षपणकः। स्वछीभूयआचार्यालिंग्रक एवंपुछामि। जारिसीतुत्तारणंसुणए आहल्लणासिरी किंतारिसीरहिंचापुनिसेसुविअहि। कापालिकः किंविशेषणपछूतेपरपाविधारीवाधस्तुरंगकोशनागंगनोशप्यपयक्तकन्या। यदाममेषंभुवनत्रयेपि विधावलोनन्नरुपाहरामि। क्षपणकः। भोः एदंमएगाणीरेणागरंजंसवेअत्तेमहंमोहस्स किंकलेति। ऽभोयपाक्षातमापुष्पताएवंमेतत। क्षपणकः। तात्यात्रकंक्षेकिंविमेतिअदु। कापालिकः किंतत। क्षपणकः धम्मस्सतुंसदामहाल्लात्रात्र

गनामर्प्पनयामीतिसुरंगनेत्यनेनो क्तंनागश्रेमिक्षूणांतेषामप्येगनो। विषमित्यनेनाप्यतिशयोक्तः यक्षाक्षततोप्यतिकठिनाक्षतेषामधिकन्यामित्यारि। किमेतावतामुनन्नयेयपनमोहेनन्नरुपसमीपमाहरामि। अन्यथामियोजनासुकाएिक्षपणकः भोः एरेमयागाणीरेणागरंजंसवेअत्तेमहंमोहस्स किंकलेति। तदज्ञकार्यंकिमधिमेत्रयंतुक्षपणकः धम्मस्सतुनाथरामहाणन्त्यमोहस्याज्ञयाग्राहियतामिति॥ ॥

रविकामरायेति। रविकाश्रेकलिंगनेत्यनेनाधनेअंवागनेश्चूरमित्येवंहत्तणाचंहतागनाब्राह्मणयेषांते कामालापंसंभाषणोकरणमत्रिएवंकुर्म्मः। णन्हीतिनास्तिनत्रेनास्तिकूत्रेनास्तिगिरौवेरावास्तिपातालेवि। विष्णुभक्तापहिनास्तिहरेमहात्मनो। कृतणासविरिक्षावहरेरक्षाभावेनेत्यर्थः। विष्णुभक्तेरेव्यापृच्छनिनीचरेविहरेवेनास्यतिनाधमकाएपतिकामारएकंत्रयकामरहिनत्यणन्हि। ननेरतिपूर्वोहत्तोनापावदति॥ मूलमिति। विषमभक्तिरेवीसित्येवं

कापालिकः कथयक्षतोएत्याः पुत्रीएवतामविरेमेवविषावस्तुपरत्तमिभूपक्षपणकः रविकामारायणाएपति। एतंतिसत्रविश्रेवाणतमिहताएनामाहावंश्रलोमिनरवधानेनतावराकर्णयामः। कृतणातहिएवंहरेम। ऽभेनपाकुरुनः। क्षपणकः। नहिंननेलहिंघनेणहिंगिरिवरेलहिंपाआलो विष्णुभक्तीएसहिरावस्यहिंसहव्वणमाकरुणलामरे। सहरिहिरावरुति। विष्णुभक्तीएरेवीएपासपानिवेनालीसरेति। शंतिः हर्षेनाश्यति। भिक्षुः अथपर्म्मस्यकामारएकंनत्यकुत्रवस्तिः। क्षपणकः। पुनर्गणापित्तानहिंननेरतिपठति। कापालिकः सविषादं। अहोमहत्कष्टमापतितंमहाएजस्य तत्यहि। मूलरेवीसिरूपेविष्णुभक्तिस्तंवश्रदनुव्रतासत्यकंमाकामान्मुक्तस्तत्रधर्म्मोपभूवेत्तिरेनत्रेनहिरेकस्यहृत्पेतत्पापितापरंमुखयाविरेनविस्वामिनःप्रयोजनमनुष्ठेयं॥

धोत्पन्नेमरेनंमपमंकारणं। सत्यकत्याश्रद्दासानिकीश्रद्दांचविष्णुभक्तिंअनुव्रतांअनुगतानतत्रतपोःस्त्रीएकामातमुक्तःक्षमारहितोधर्म्मोपभूवे तत्तत्तरिरेकस्यहृत्पेकार्यंसिद्धमत्रेजानमित्रेवमत्रेरत्यर्थः विष्णोर्भक्तेश्चद्दांअनुव्रतांसात्यकेश्रद्दत्तांविष्णुभक्तेजानः कारणश्रद्दाएविरेनविरोत्पद्यत

रतिभावः। अस्तुत्रयमेनमाणनाशेनापि॥॥

DR BHAU DAJI MEMORIAL

एतदारभ्य मिथ्याज्ञानेनात्मयस्यतादृशेनजनपरोक्षेणाप्रतीतेनिरूपदेशकर्मकांडमीमांसानुगुणमात्मज्ञानुपेक्षिन्नेवुद्धिः। आनुकूलेनांतरणात्मनानुपनिषदमिरक्षीतिभावः। मैत्री। नन्वनुपयोगीअत्रात्मविज्ञानेविधेयेनिषेधेनिषिध्यतेभक्तिर्विधेयभक्तेर्नामपूर्वकंपापसंक्षेपकत्वंहास्तेरेवोक्तिकः। एवंतेति। अयंजनः। अज्ञतेनात्मनोऽतिमलनत्वेनतेरेवमुक्तजनेनत्रमगच्छापुनोमनागपिस्वात्मनापिनात्मानंनिवेत्तिनानुभवतीत्यर्थः। अत्रसाक्षात्प्रत्यक्षेणापरोक्षेणेत्यविशेषमाह। कीदृशेनेत्यतआह। प्रत्यक्षेति। प्रतिदेहंगतः प्रत्यक्षेणनक्रमेणप्रमाणषट्कवत्। अत्रनेतोक्तिः सीमःमहेमालामर्घ्यंपस्यतनास्तिन। अत्रनुगतानीमसामर्घ्यानिर्मलः देहेंद्रियादिविषयमलरहितः चिन्मात्रः ज्ञानस्वरूपश्चनेः सुखंदूरः। अत्रमलमलत्वात्दुःखस्वरूपत्वाज्ज्ञानतरंगाऽद्वावचमिकारणतेषामनर्थनिवृत्तेः तथाविधुर्लभरहिते। अत्रमलसतरंगत्वात्। किंचअत्रमर्घ्येनत्वयाआत्मीतमित्या

अद्वा स्याएतेवमुक्ते। अतिरात्रप्रतिधानेजनपदः वज्रभागीरथीपरीसरएकारभूतेवक्तरीर्घमीमांसाऽनुगतयामसाकर्णनिर्ऽर्घ्यमाणा प्राणोयाकुलेनांतरा त्मनाविवेकेनुपनिषदेवाः संगमार्थेनपक्षपस्यतीति। मैत्री। नागहरुपिअत्रहीअहंमेस्कारोऽओंअणुविर्वमि। अद्दाएवेभगवन्नितिनिष्कृतेने। विध्वंभकः। ननः प्रविश्यनिरात्राग्रतिहारीच। एनाआः पापमहामोहहतकःसर्वपाहनंत्यायंमहाजनः। तथाहि। शंतेनंतमहिम्निनिर्मलचिदानंदेनारंगस्थलीनिर्मुक्तेःस्मरनसा नांभसिमनाअग्नोपिनात्मति। निःसोरेमगरेप्रिकारणंवज्रमेअंतोविमूढः पिवतमात्मनत्वगाहतेमिरमनेमज्जनयोमज्जति। अथवासंसारचक्रात्क

हनिःसारेति। तिःसोरेविस्तृतेकार्यासमर्पनात्मगतरिक्तामहमरीचिकानज्ञान्योतेयरण्यंजनेसंसारपानीयंतत्रआंतोमूढःअज्ञः पिवतिआत्मानमित्यवगाहतेअभिर मतेमज्जतिमूढेमूर्खेसर्वेअसत्भावितमपिसंभाव्यतेयानारिके। यद्वामगतरज्ञानयोरंतरज्ञानमितिश्रोत्मामर्घ्येसेवपानायावरंतीतिचानुपपत्तिः यद्वा पिवतीत्यारोपा नानुकूलयत्नवानित्यर्थः। तथाचस्कूलेजनआंमायुधिस्थिरधिहिमतत्मायायुर्ध्यायेनस्यमज्जनपानायगहनाप्रभावेपिनात्मनुकूल्येयत्नोदृष्टइतिसर्वमवदातम्। म गतरज्ञानुत्पत्तेसंसारनिवर्तनः मज्जनोऽतीवंचिंतरतिभावः। अथोधोमूलंअज्ञानमारिकारणं। तत्वोवधोधात्आत्मेसाक्षात्कारात्।। ।। ए ।। ।।

पूर्वकल्पिकापासुकल्पेकेनाह। कनत्रमुख्येति। अमुख्यरत्नोमुपलभ्यमानमत्यसंसरणेः संसारतत्तत्योधोभावहत्वात्ज्ञानंतरेवमूलनाशंकेपत्यनादत्यात्योन्मूलनायनि नाशनायसमर्थनाज्ञानविनाशनायतत्वंवेधोधात्वत्वाज्ज्ञानंतरेवरेत्यअपुपापः ज्ञानंतिरोधोमेकल्पितंतेतानमेतान्यघानकमित्यनुक्तान्। किंभू तान्नत्वान्तान्कामानेविशेषुत्पन्नेषुधनेषुवनअवलारेरक्षंतंतत्वंज्ञानंतत्वंतत्वंतानतेवेश्वरोरनामिवक्ताऽर्थोरेतिकर्णारेपुनिनाध्यभारिणा। अत्रिन्यर्थेरेवात्मविसहकारिणोभवंतीत्याह। प्रायश्चेति। अयंजनेनिश्चिंतेनतथारेयेति। रेयाविद्युभक्तपासंरिष्टआत्तसंपुरोगाः प्रयत्नैः। अत्रमयिविद्युभ

मतः। अमुख्यसंसरनरोगोधमूलनोमूलनिनाशनायविश्वेश्वरणधनीजनानात्मानंवोधारपरोत्पुरुषः। शमश्चसुदृतिनांव्यवसितेर्धैरेयाणां तिसहायतामितिमत्वविरेत्याहरंतिः। तथावरेयाविद्युभक्तपासंरिष्टेनपोगः कामादिविघ्नमेकिंपतामिति। अहमधिवरंधैर्यंहीनरेतिमत्वाज्ञा वत्यथमोवीरवत्कविचारेणवनीयते। तद्वचनुनेमंजनमात्मानंपार्थमारिरणमिरेवतिस्वरूपतांवत्कविचारः। धनीहारेः। नरेरोज्ञातारेरिरिनिनिष्कु म्पवत्कविचारेणसहमतिग्रति। वत्कविचारः अहोनिश्चिंतासोरेर्ध्यामिमानवर्हिनुनाकामहतकेननिहंतंजगत्। अथवाऽएतन्मामहतोहेतवे।। ।।

स्थिरधीरत्यर्थंनतमेवत्कविचारमेवविज्ञापार्थमिति कामस्येतिशेषः। तावदरेरोमित्रंपार्थमितिवाक्यंनजनपार्थंवरीरीमिआत्मापपामि। मनीहारीयहेवआत्मावप नीरि। कारेरवतीसेवधतीहारेवेरविषामिमानिनीरेवतावेरवतीं। विचारतस्त्विगलेर्मिविचारः विचारस्त्वेषः सोरेर्ध्यामिमानतेनवर्हिनुनाहरिरीतेनकामहतकेनन कामयेतेनजगद्धिश्चेतेंद्रोरितमित्यर्थः। अथवेति। अतिकुप्तितेसोरेर्ध्यामिमहतोहतोमोतिनात्मर्थः।।।।। ।।।

कांतेति॥ अहोश्राम्यत्कर्मामोहस्पृष्टेचितमेतत्॥ एतत्किं॥ विद्वानपि पंडितोपि प्रायस्तमस्तमस्तुविः॥ अपवित्रापवित्रकांतंदृष्ट्वास्त्रीयमितिसंभाव्यकांतेत्यादिविशेषणैः॥ इतिस्तौति॥ इतिकिं॥ कांतेत्यादि॥ कांतामनोहरएऽत्यतनोचनाकमलत्रयनाविपुलःस्फुल्लः शोभी भरोनितंबोभरोपस्थास्थास्तनुकुचमंडलमंथरमित्यपस्थाः स्तासुकुचोयस्याः स्तनकलशस्तोत्रेपिनुमाघातिमनोभवतिमोदंतेतुष्यति॥ ऋषिरयंतेकीदृशि॥ मध्येति॥ वस्त्रस्त्रंथ्यादिविचारव्यानामंदरमतीनंतीत्यनुदी॰ नामपि॥ पिशितेनमोसंतप्तपंकेनदुर्गंधेनऋवनद॰ः तेनदोषोस्त्रिपंजरस्तन्मयीतत्प्रधाना॥ स्वभावेनदुर्गंधिवीभत्सः कुत्सितः वस्तेयस्याःसोना

तथाहिकांतेमुत्फुल्ललोचनेतिविपुलश्रोणीमरेमंथरमतीनोत्तुंगपयोधरेतिस्तुमुखंभोनेतिमुखंश्रीरिवरूपामाधुर्यातिमोदतेभिरमतियस्तोतिविद्वानपिपतत्त्वातु
विपुलिकांस्त्रियमहोमोहस्पृष्टेचितम्॥ अपिचयथावस्तुविचारपतामंदरमतीनामपिधिरीतयेकोवनद॰ स्त्रिपंजरमयीस्वभावदुर्गंधि वीभत्सवेशनाहीति
नास्तिधिरतिः॥ तदत्रविस्पष्टंचेतनपुणाधासः॥ तथाहि॥ मुक्ताहारलतानाम्नातीमयोहेमाकल्पानाकोरयोगाः॥ तेनुमसेभवःसुभगः कोप्यविविधाः स्वजनः॥ यास
त्रिवृद्धस्तनभरमत्यमतिभिर्नार्यामहोकान्तिनंवाहानंः परिपश्यतोनुनिरयोनाधिरितिनाग्रहनम्॥

धीरतिनास्तिधिरतिः॥ तैरप्यमाश्रित्यगुणानेवोपात्तवृत्तगुणवृद्धीत्याहतदत्रेति॥ अत्रनाप्यंगिनरगुणाध्यासः॥ अत्रनगुणाएवेकः॥ ऋषेपेहेतुरर्थयतितथाहिमुक्ताहारेतिऋहोरतिमहाविनोदेः॥ अत्यमतिभिः॥ स्वल्पधीभिः॥ एतत्तनोपीकांतिमतिसंबंधः॥ एतत्किंतेनाह॥ मुग्धेत्यादि॥ विततःविविधाःनानावर्णाः स्वजनः गात्रः॥ क्रांतोहारएवलतावः॥ तांस्यः
णहंकुचेनः॥ मणिमयपात्रमधानोहाःस्वर्णनिर्मितास्तत्रत्राकोरपः॥ नानाभूषणानि॥ कुसुमोत्तंसोनागः सुरभयः पीनस्तनहस्ताः पृथ्वेहिंविवाः विचित्रानानावर्णाः
स्वजनः॥ वासः वस्त्रंविनेनानावर्णंकूलेपरंस्त्रमेनरीयेतेरंभमानयंतीनोरेपितस्मिमर्षः॥ अपूर्वमिदमनविरोधरतीनामेषायमारंभोनवितेषमयरपनामित्याहवीरे
वीरंतर यंतेरिरंयंपरिपप्तोसमेनारवस्त्रोकपतोपुरुषाणांनारीतिनाग्रहनंअत्यमितिमर्षः॥

कानानेत्रनमेवनिवारणमेवंभूतविभ्रमाकरीभवतनाकामावेपवृत्तारतिर्यातुत्पन्नोभवतीत्याह॥ तथाहीति॥ अयमेवेति॥ अयंकामाविष्टःएवमभिमन्यतेएवंकृतंतदाह
धानेति॥ एवंधात्रामाभिहृतेति॥ इंदुरत्नानांरंभपात्रत्वमधात्रत्नकृतेत्यनेनोक्तमेतीत्यर्थः॥ एवंशीलेरीतानोचनाकमलनयनादपुकुचभोरुस्त्रीऽन्यईदृग्
मस्यंकिंवापायथाभवतितथापेरीतेनतुमिहनिनेकामाविष्टेविरक्तेरीति॥ भोरेमूढरीति॥ भोरेमूढएतेकामाभिहृतिकावपरतिनद्यापीत्यर्थः॥ वस्त्रकारण

कारकाणेभाःशयकामरंभानविनेनानेवनमेवंविभवताधाकृतीकिंतेनतनःतथाहि॥ अयमेवमभिमन्यतेधात्रामाभिधामिहनीदृग्नानानेत्रमुरीत
नेरीतेरीतानोचनाकपद्मकुचोत्तीऽपीएतनेः भोरेमूढ॥ कामाभिहृतिकावपरतिपरोमांसाहिंदिन्निर्मितानारीवेत्तकिंविवेकसुनःपरपरमनुरूपः पु
मान्॥ प्रतीहारी॥ एवंदुरमहाभागोरत्नभोपीकामतः॥ प्रतीहारी॥ एतेमहाएतेनुपविष्टेविहरंतिनानवसव्युभवं॥ वस्तुविचारेपस्त्वनपतुरेवःएवव
स्तुविचारःप्रणमति॥ एतान्॥ एहोपविष्टान्॥ वस्तुविचारः॥ कपिविष्टरेवस्थनेकिंकरः तेषामप्यतानुरक्तानाम्॥ एतान्॥ महांमोहेनसहात्मनःसंग्रामः तत्रकामस्तत्स्वभावोवीरःतस्यचप्रतिवीरतयाःस्माभिर्भवान्निरूपितः॥

माहात्म्यतोमांसास्थिमेदोमिश्रितानारीनकिंचिदेरत्नदुत्वात्॥ तर्हिकथंचैतत्योपनेभरत्नसंकाशंकाशभत्यांनार्यासप्रसिद्धःभूमूर्तेः मूर्तिरहितःपुमान्स्त्रीपरप
तिरूपतिपत्तीत्यनेनारूपेणभोईदृधर्मत्वान्नारीभयमोहिनेति॥ यएषिनत्यापिसात्तिरूपेणस्त्रीभावेनदुर्गंधिवीभत्सवेशनाहीतिनास्तिधीरतिः॥ प्रती
हारी॥ आनए तुमहाभागान्॥ प्रतीहारी॥ एवमहाएनानुपविष्टेविहरंतिनानवसव्यनुभवान्तंशस्त्रत्रपकांतेनः प्रतिवीरतयास्माभिर्भवान्निरूपितः

सम्बन्धोऽयमर्थसामर्थ्यसहितं कुमोनवाचामिति। वाचांकुमोऽभवत्सारोन॥शीरसः शूलेनपीडानाविनस्यमनसस्तापः संतापोयोनातनोः शरीरस्यविमर्दः पल्यरसंपर्वनाहेसारिमा णिमारणारिरनर्थयोगोनअनर्थमाणिरणिम। अंसाद्मैवेकाकीपतनमेच्छोत्पाप्रशस्ता। प्रतीहारि॥दवैरवत्कुपतनंतुमिपसत्वी। त्वमाऽपत्यत्वेत्वादिरेवत्वानुग्रहारित्येनेसु गमम्। रेवत्वानुग्रहारिति। पर्याप्तासमर्थाऽतनोऽणीरेवतीतिनतुवाः शरीरंतनुर्वर्त्मीसनुसत्वमयत्वात्साऽवश्यंपर्थः। नेपापकारीरणमिति। अहंतेपापकारीरणंकीदृंविशेषि रणनिपातयामि। कीदृशंकोधं। स्वाधायोवेदाध्ययनंरेवयत्पितृपतोऽन्योनिर्वोमश्चाद्वारिरूपोनपोसिवोऽद्रापणारिविकिंयोनिन्मेमित्तिकाः स्वाधायश्चरेवपित्र्य

त्वमांसस्त्रोपमात्मानंनिर्ह्यर्पयकुमोनवाचांशीरसोनशूलेनविनाशयोनननोर्हिमर्दःनवापिहेसारिरनर्थयोगः स्त्रा छायांकोधनयेहमेकाःनमेपरि क्रामतः। प्रतीहारी। एसोरेअनाउपसव्युप्पिअसही। त्वमारपत्यत्वात्तनयंतुनयतुरेवः। एणोरेवत्वात्तीत्तमासाहंनपातेमणामति। राजात्वंमेअत्रोप विश्यमात्र। त्वमाऽपत्रिश्यआसापपतुरेवः किमर्थमाहूतोरासीजनः राजाआत्मिन्संग्रामेऽनुग्रमाकोधत्वयाजेतव्यः। त्वमारेवत्वानुग्रहात्महामोहमपि जेतुंपर्याप्तास्मिकिंपुनःकोधंतरंतुवरमात्रं। तरुमविरेरेव। तपापकारिणमकारणाधिनारंस्वाधायरेवपित्रपतनपःक्रियाणं। कोधंस्फुलिंगमिवद दृष्टिभिरुद्गमंतमात्मनीवमहेषंविनिपातयामि। राजात्वमेश्वरणुमत्सगत्रकोधंविनयोपायम्। त्वमारेवविनापयामि॥ ॥ ७ ॥ श्री श्री॥ ७॥

सेवनपक्षत्रिमाचुनासामकारणंत्वधिनारंकारणंमयोन्नमेंविनाधिनारंविनाशिनारं। पुनःकीदृशंदृष्टिभिर्दृष्टियापोरेःस्फुलिंगंअग्निकणंमंतोकाकृ मिवकात्मानीदुर्गंतमहेषमिव। कीदृशंमहेषंपापकारिणं। पुनःकीदृशंस्वाधायरेवपित्रपतनपःक्रियाणामकारणाधिनारंत्वत्स्वतुल्योर्धः। कथंभूतमि दृष्टिभिरुद्गमंतमात्मानमिव महेषंविनिपातयामि। एजात्वमेश्वरणुमत्सगत्रकोधंविनयोपायम्। त्वमारेवविनापयामि॥ ॥ ७ ॥ श्री श्री॥ ७॥

३९ श्री

कुरेत्मेरमुतरतिरतिकारणरत्येवसंतोषः।रसोजनरेसोहर्षोरसः शृंगाररत्तपीत्यर्थोत्पमिधानोनेनार्द्रमनोपेक्षांतेरत्यारसार्द्रमनसःतेषांपुरुषासोक्रोस्पृ३ रत्यतिरुद्रनपुत्रापीत्यर्थः।रतीतिरिंआत्मअभिलाषाद्रनंनिजआत्मानमनोयेनतत्स्वभंतो।प्राप्तिनोरेवारत्तरुद्रोरुद्रःतेनशार्ष्वनेरुद्रोरुद्रात्यतरुद्र महतीआपद्भिरुत्तिरेतात्रासाद्यापत्तिरुद्रनिमित्तंयाति।रुद्रयांतारुद्रोरुद्रत्मकोधेनजेतव्योरुद्रोऽयंतंपुरुंपुरुंतेनवधारणात्पुरुपुरुद्रात्तिरुद्रधन्यो हंयन्त्र व्यसेरुप्यतीति। अथआविरेकोधंविरेरसतिप्रसारकमः त्वमतोमहाप्रसारत्वारि। त्राकोशेगात्तिप्रसारोरुद्रात्तिः आश्रयीद्वीसेयं एवंमेवसाधुवय मीदृशएवेत्वारि।तानुनेआत्मनोदुरितस्यपापस्यहेरेमयाशेनउत्तरः संतोषःरेवकोधेतिहिंसात्मकःक्रोधमूलाएवेतिभावः।प्रतीहारिएरेवआत्मापपतीति।

कुरेत्मेरमुतरतिरतिकारणमत्येवसंतोषः।रसोजनरेसोहर्षोरसः शृंगाररत्तपीत्यर्थोत्पमिधानोनेनार्द्रमनोपेक्षांतेरत्यारसार्द्रमनसःतेषांपुरुषासोक्रोस्पृ सार्द्रमनसांक्रोधस्पृक्तोरुद्रः।।राजात्वंसाधुसाधु।त्वमारेवकोधस्यविनयारेहिंसापारंपर

पुनरपि नुनुत्सुरित्यादि। अरेमूर्खेति भवतोऽमोहस्य कस्यापि समारंभा इति हेतोरिवेकविधुरत्वकृतिकिंस्यात्काकाः समारंभा एकक्रमाः कृतिरात्मभोगाः ननु अ
पि नभग्नाश्च। पशुत्वमेव विशदयति। कीदृशस्यतव। अस्मिन्नुद्देशे तिष्ठतः। विगतः स्पष्टम् गतस्यामस्य मरीचिकातोरवारिवज्जलेसभारजतेतस्मिन्संवारत्नेशशत्वे
पि नतेषिपासोः पातुमिच्छोः। किंचहेमूर्खत्वमपिवेनोतेः कारणं पूर्वपूर्वसमारंभविनाशात्तेषु धाविरितेषुकलीभूतंतत्पापितेप्रत्यासप्राप्तचुतराशानिरा
तिनोपरमते। अतोनियतंनिश्चिनेनेत्रशनिग्रावघटितेनेत्रोपलेनिर्मितमितिमतिर्भाति॥चमत्कारमाश्चर्यं चमत्कारेचमत्कृतिः। लक्षितमिति। पुनः सन्नि

आकाशेऽरेमूर्खेनुनुत्सुरुद्वेरः एवत्वंभवतोऽमोहस्तथापि। समारंभाभग्नाः कतिकतिनरागंस्वपथोपिपासास्तृष्णेहस्मिन्नद्विगामगतस्मा
शीवज्जले। तथापिधृत्याधृतिरमतिनतेमृदशत धावितिरीतियंत्रेनोनियतमशनिग्रावघटितेरत्नेहेभो धस्यत्रेष्टितेनेत्रसिक्तमन्त्रारमतनोति। मतः। ल
भ्यंलब्धुमिरत्नभ्यमधिकंतन्मूललभ्यंततोलब्धुंचापरमित्यनारतमहेमुग्धेधनेध्यासिनेनहेतुसिपुनर्भवंतमविरतंरागंविरागंविनाभवत्यात्सर्वंगासमियेग्र
सिष्यतिमहालोभांधकारव्रतम्॥

प्यमितिनुनुत्सन्नभनारंतमितरंसर्वरत्नभ्यंलब्धुंरागंकंपनतनंलब्धुंयात्तरंरत्नभधिकंलभ्यंलब्धुंरूपमानत्मारेव मूलधनान्मभ्यमानयंकत्वारद्धिरूपानतोवर्द्धि
रूपधनारपरंकत्वारेधारमंलब्धुंमाशं। इति एवंप्रकारेणधनंधनमिति ध्यायसिपरंतुत्वमेवतत् तन्नज्ञानामियदुच्यतेमवेषमाणपिशाचीवत्तात्तदहानतर्वंगासंमि
यास्यानथाभविरतस्तरित्येवंगसिष्य तिमिस्सिष्यतीति। क्रीदृशंभवंतंमहालोभांधकारव्रतेनआवृतंव्याप्तमित्यर्थः॥०॥ श्रीश्रीतोवत्लेभसहस्रसत्॥

MEMORIAL DR BHAU DAJI

धृत्वाऽर्जनमतिस्तेऽस्याधमेरूपपापानइत्त्वाऽनन्तीवदुष्करमित्याह। आपिवंधनेनावरितिकथमपिमहताक्लेशेनतावत्यधंधनेनलुब्धानंतथाप्यस्वधनत्वविप्रयो
गानाशेपुण्यक्षयेनचैतस्मिन्अनागतेवाभुक्तगतेवाभुक्तभयपापिनिपतंतिनियमेनतद्वियोगःविरहोभवति। ततः किंनत्राह। एतत्कथय। एतस्मिन्। किमुरतिप्रेमेअनुत्सारःश्रेया
नभवतांनेः श्रेयस्करीअपथ्यपथवादिनमोविभागः पथ्यःश्रेयस्कारः एतत्कथयकथयविचारःविवेकोवेत्यमस्तीत्याह। तद्ब्रूत्वापात्यविनाशोयथपथतिनंप्रतिभयि
नपीऽपतीत्यर्थः। ननुत्सारः। श्रेयतभवेत्तेऽस्यनतथापीऽत्यर्थः। धनादिरत्नस्यैवंसुखमित्याशंक्याह। किंच। मत्कारिति। मत्कः शत्रुस्मिंतरंम्

अविवधनेनावरन्धुंकथमपितथाप्यस्वमितंविनाशेनाशेवातरततिवियोगोत्सुभयथा। अनुत्सारःश्रेयाकिमुकथयपथ्योपवित्तयोविनाशेन
ह्यस्वयंपथतिनंतंनत्यूरमः॥किंच॥मत्कर्मोद्यतिमूर्द्धिपुण्यसुरागीशोऽरूपिरिक्तामेवाग्रसनेपोऽहमेपेरंप्रेक्ष्यंगकुरुतेधृत्वाशोधवदुनंतत्तो।
भग्नमंनः संतोषामृतसागरंभसिमनाग्नग्नः सुखंजीवति॥

ईमस्तकेशिरस्येवस्थित्वामाघनिहत्यतिवीरमम्यावद्दानएवाईकंतपृथिवीपुरंगीसर्व्यतीपुरंगीपुरंगीअनिमसिद्धान्तांशसतेगीलतिनकेवलंत्वामेवगृहतेमथितुप
रिग्रहाःस्त्रीपुत्रादयस्तन्मयेरंप्रेमांसंभक्षकैःपक्षिभिश्चगृद्धादिभिर्भक्ष्यते। एवं सतिकिंविधेयंवीतेह। तोधत्तेःअतोधनभवतेनबहुनंबहुतत्पूर्वोक्तंतोभवन
भग्नमंनःधृत्वाप्रशान्तस्संतोषएवअमृतसागरंभः तत्रनाकूपारमावंमनआसुतः सुखेअस्यसिनंतीवृतिनिष्ठतीत्यर्थः ॥०॥ श्रीनाएमोरत्नना॥

प्रतीहारी। एवं खलु स्वामीनमुपसर्पतु महाभागः। स्वसन्निधौ स्वसमीपे ऽनेनैवं कृत्वा स्वसमीपं तं संतोषः प्रतिपद्यते। संतोषस्त्वारिसोहमित्यनेनैवमुच्यते। एवं तोनिश्चेस्वसमर्थं रक्षतीति। तोहं नानेनेति। तोहं विरूपाक्षविभवः संतोषः तस्मात्तेनमत्सहायेन भूपतिर्जित्वा अवश्यं तोलुप्यतीति कृत्वा तोऽपि नमिसंज्ञया मि। दाशरथिः श्रीमान् कौशलपतिर्वनेभवतीभूपतिस्त्वात्मवशं प्रविशेत्तेदाधिनाथगणमिव। कीदृशोलोभः। लोभपक्षेनानारत्नानिपुरुषाणि दूरा

प्रतीहारीएवंखलुस्वामीनमुपसर्पतु महाभागः। तत्कस्मात्। स्वसंनिधौस्वसमीपे संतोषः जयत्यनुजयतु स्वामीएवंसंतोषः प्राप्नोतीति एवं पूर्वमुपन्यस्तामिति स्वसन्निधावुपवेशयति। संतोषः सानेरनुपसर्पणएवंप्रेष्यजनमभ्यात्मनोरक्षेमाय। तत्रोविरूपमभवद्वैभवोस्यास्तमन्त्रीविरूपेनेत्रोभवेनतुदाराणांसीप्रतिष्ठितः। संतोषः यदापपतिरेषः। तोहं। नानामुखेविज्ञप्तिभिर्नगतोन्नयाराणदेवीर्ज्ञानिनवधवेधनत्वद्वृद्धिः। तोधिनाथमिवराघवः प्रसह्यसन्निर्जित्य लोभमयंनरसाधिनस्थि॥ इतिनिष्क्रोतः॥ पृथिव्यादीनांतेषां पुरुषः देवसंज्ञानिविज्ञमयपात्रमेगत्वानिधत्यासन्नमुमोहूर्निकावेरितः प्रस्थानसमयः। विनयपात्रासमयः॥ तत्रापपतेवेसेनासस्थानायादिष्टसंतोसेनापतयः पुरुषः। परान्तापपतिनिष्क्रोतः॥

वरीयस्यतेएवंणपत्रेनानाभेकामिमुखानिमस्यतेस्पावृत्तन्यात्। ग्रमाणांज्ञगतांविज्ञविनेविज्ञयश्रीनंपत्रहेनेतुसंस्थंपुनः कीदृशंस्वाग्रहिज्ञानमयस्वज्ञान
णसेतोवृक्षेमारणबंधनेनेतेनत्रुद्रोहिर्यसतेः। ग्रस्यापत्नवृधनस्यरणश्रीवस्यपादोगतिस्तादृशीलोभस्यापीतिभावः। सेभ्रनानिमुक्तिहेनिविज्ञयापेपथा
णायमेगत्वानिधत्यादर्शमरधारेति। एत्यासन्नोनिकरवत्तीमोहूर्निकोवेरितः ज्ञानिनिर्वेदादिरूपःप्रस्थानसमयः विनयपात्रासमयः॥ तमगतीतोहरी॥

स्वसंज्ञनामेति। कीदृशाएतेपुराः सन्त्येतंसपत्यारणः क्रियंतो। कीदृशाः कीदृशाः कुभिनेर्णोऽपत्नकात्युत्पन्नाकाशोमरमरिरसमरइवसेतेनमत्ताः भंगाः येषां
तेनुरंगाश्चाश्वाः संदनेषुरथेषुपुनस्तेनाः कीदृशाकरंगाः। प्रसभमतिशयेनजितोमत्तोयोधोवृंदंयाभिस्तथाविधतोषेणोपेतारातयः पत्तयः संवरंतुग्रहेणहंतु कीदृशः
पारातनाः कुभारिणातेनएवंप्रकारेणतोषेणः पुरुषविशेषेणेतीसोत्तमोनारायणः तेनविसर्जनंनः दत्तंभव्यवाणाः अभ्यसारिणः प्रसभमतिशयेनसंवरंतुगहंतु
कीदृशाभव्यवाणाः अतिभिः सदृशैः सवेतैः पाणयोहस्तोयेषांतेरतिवर्द्धाश्च॥ अथाभ्यनंतरः। पुरः पुरुषविशेषोयामः सएवमिनिरेवमिनिभिः इंद्रिया
धात्मानंतत्संज्ञामदारिवमरिएतनामानः नृपविशेषस्तत्रयः प्रंगरंगभंगाः इंद्रियाणिविषयासक्तान्मुत्वा रंगात्मभिंद्रियाणां सज्ञंतोसापत्नानिभिर्वेतं
कीदारवकीदृशाः प्राणरिवायवः सज्ञंतोसाभाव नाः क्रियंतो। एतदुक्तंभवतिप्राणादिनियमनेनैरात्मन्यरति। तथोक्तं रहोनेभाय यानाभोधान्नोनृप
थामत्ताः। नथेंद्रियाणांरहोनेरोधाः प्राणानिग्रहादिनितुरंगशीघ्रंगहंतिनेतुरंगाः शरीरंतवेनिगृह्यधर्मनीसेवारिलोकायवः तेरनेवुरेरथवर्तमानाः तपु
संतोसमाधीयंतायथेष्टसेवाविधुराः किंयंतो। कीदृशाधायवः प्रसभंहृदाजिताः पराधूतोमुख्यमेनीसेवाणांमरुतांवेगनुगोमेतेवेनिवेगपु
सुराशरीरपुरुषैर्भवतीतिभावः। पूरेपरमतेतिगहनेतीतिपरातयः तेषांसमहाः पारातनाःत्रसन्नासनाविशेषः कुतेरिपोग्रहणोपीत्वोत्तमोनारायणमिवकुभारिग्रा
ह्यरत्नहस्तपुरुषिकरत्नानामधेतनेभक्तायंतःसंरंतुभवेत्तवधारेति। अभ्यवाणाभ्याः प्रकाशरोक्षेप्रमयत्तान्योवेतिभक्तोदेवमायंतिनिश्चयेनसंवरंतु
सुखमासेवारमार्गाः सेवंतुनियमंतोनवदंतनाः आसितसत्तमाणावरक्षंलोकेरवःरत्नानिपेतोभवतीतिअतेनविनयस्तेऽर्घ्यमुक्तं। उक्तंच। तुतुप्रा
पाएवंनियमनेमनसः स्वर्ग्यहेतुरिति। एवमन्यत्रापूर्वं। पारिपार्श्वकेपार्श्वचरसेवके। संग्रामिकमितिसंग्रामेभाग्ये। परिपार्श्वकरत्नारिभाषुजमित्येतेनुगतं॥

तथाहि तोयार्द्राः सुरतीतःसिताःपरागैरंचितःयुतकुसुमैरिंदुमौलिंमोदितंमधुपैतेःस्तुतिंपठंतीनर्त्यंतिमचलतामुनेःसमीपे॥ एतावतानंदमात्रोक्त्या तेषांतर्ध्यतीतमोविघटनादानंदमात्मप्रभंचेतः कर्षतीवेदंचेदंचसतिर्द्वैपेवमुक्तेःपरं॥ मूमः कंविलेविनीवकुरिलामुक्तावलीजाद्भवीपत्रेयंदसतीवकेनपत्रेलेखंकरकन्यामेरवी॥ सूतः परिव्राम्यः॥

मनःकर्षतिभाकर्षतियथीकरोतीत्यर्थः कीदृशीकाधी॥ अंतस्तमोविघटनात्सतानविनाप्रकाशमात्मप्रभंस्वप्रकाशमानंरंरधतीप्रकटयंतीपुनःकीदृशीमुक्तेःप्रपदंप्राप्तेअनयासापरंकारणमित्यर्थः॥ केचिदेवंमन्यंतेज्ञानेकृतज्ञानमपिअज्ञानंविनाप्रस्वप्रकाशमानंरंप्रकटयन्मुक्तिहेतुरितिविघटयंतः।तान्प्रतिब्रूमः।यत्प्रकाशयत्प्रकाश्यमिमेनाहंधीगोचरीकरोमीतिकर्मतापन्नंवेद्यंकारकंवेदकंतत्फलंकेनापिनैवसमंहेःहतयेभेदेसतीभेदेसतिभेदिभिःकैर्वेदनंसमानाकुरिलासभावतःमुक्तावलीवमोक्तिकमालेवमुक्तावलीतांस्वछत्वेनेतिवेरेतयेएवाद्वयानादिभेदरहयकमलेचेतोवणीकरोतीतिअन्वेतानमूर्ध्वं शेषेसुगममेव। सूतः साध्वीः

रंतरितिमुरस्तरितोरेवनपाः परिसरतीरंतस्यांतेकाश्रमंतेभाश्रमनेस्थानोभवतीरितिश्रः आश्रमनवानानातत्पर्थः।एवरेवरतिएवरेवः घोतनारेवःपरमात्मापुण्यविद्भिःक्षेत्रमहिमज्ञैःयास्यतिभिःक्षेत्रस्थात्मातेज्ञानिभावतीरेवनाशीलंयतेः।पुलस्त्यमीक्ष्यांभनंतिसेवंतेतेपुलस्त्याश्रमःनिर्वभक्तिःभक्तकैश्वसंतिधीरेसमुत्सन्नयमविधंतिप्रविधंतिनिप्रयुंजंतीत्यर्थः।एतरति।एतेनविवेकयतिमाश्रेणाकामादीनांवंतभवेरतिनः रथावतीर्थंतेनेनशरीरेदिवेदोहासीन्यंसूत्रितं।दोधीत्यन्निःसत्यामीत्यस्तिःयेभगवंतमारेकेभवंतोमिःअंभारंभेत्यारिनाभगवान्मुरोशुर्धीसेवन्नःश्रयतिंचेभूतानामंगतिंगतिं॥ वैन्तिविद्यामविदोचवराहोभगवानिति॥ नयतुस

आपुलस्त्यनपश्चपश्च।इरंतत्सुरस्तरीसरीसरतीरंकाश्रमंतंभगवतःपावनमनारेण्यिकेवत्सविप्रोएषमतनंरन्नानासहर्षभयेएवरेःपुण्यविद्भिःक्षेत्रस्थानेतिमीयंते।अत्रेहंसमुत्सन्नपुलस्त्यनाभोविशंतियं।सूतः आयुष्मन्पश्चपश्च२।एतेनावत्कामक्रोधलोभादयोभस्मेहीनमाजारितोरेणाहूयंतिकामेति।एजाएवमेतनतनडवनुप्रविश्यनयनु२भगवान्त्वाभीप्सिरेभगवंतंनमस्यामःरथावैरेतीर्म्यप्रविश्यभवंतोवचनयतु२भगवानाह मरचयचमरुकरुशमणिनीएनिनोयोनपारुपांभेजणतन्म खोपोतकिम्मीरितस्तणीवीतस्फुरदेनविधीतिसेतानसंतसवंरक्षेसोरनिद्रापहा

चोत्कर्षेणवर्तनंसर्वाणिसंबुध्यंतानिरमणएणरेवानंवपः समूहः मत्स्यकमूरुकेसेनामंडलंतत्पचडामणीत्यूरणिधिमुकुटमणिपंक्तिभिःगीतज्ञिनयुपोतेसमोवेपारुपांभोनंवारणयुग्मकुंभलंबस्पणंतः एभिमंतोयेनादात्तेवपुषोतस्तिस्मिन्मीरितस्तणीवीतंपत्पास्फुरदनयद्दैनंमेरक्षस्वमविधंतिस्तस्याःसंतानेनपांणपासेनप्राःखिन्नांयेवंदाएवंवंदणीलाभक्ताःतेषांसेसारःपामानिद्रानलाभ्रंपहरिविनाएकोमुख्योरक्षःवनुःमत्स्यसंशोधनेहेरक्षा।एवंसंबु

DR BHAU DAJI

ततस्ततः पुनः पुनीत्यर्थः। ततदिति। विकथावेषमात्सर्यादिफलकेतांऽवितामर्जितामकुरिम्भूर्यत्नमहामोहेनाऽभिहितेऽकथि। किमुक्तं राहअनुभवन्तीति दुर्नयोदुर्नीतिः तस्याः पीपाकः फलं तस्यविवेकहतकः विवेकरहितः। पाखंडागमाः युगतचार्वाकयोगाचारजैनकापालिकपाशुपतपाखंडतर्कपतिपादितानिषणास्त्राणीतेः सहसमेतायसंग्रामायसमुद्योगिनाऽयोगवेतः कृताः। अत्रेति। अत्रोतेरेतस्मिन्नेवसमवेतेसंभूयसिद्धिरसिद्धेसमस्तकेवेदेति। सरस्वतीसहजाअकस्मात् आविरासीत्प्रकटीभूवे। कीदृशीसरस्वती। वेदाश्चत्वारः ऋग्वेदःआयुर्वेदश्चधनुर्वेदोगांधर्वोर्थशास्त्रंचेति अंगानिशिक्षाकल्पोव्याकरणंनिरुक्तंछंदोज्योतिषमितिआगमाः तारहंवराऊरुद्वयाम

विष्णुभक्तिं ततस्ततः शुद्धां। ततोरे विविकरत्नत्वात्तरतोऽवितभकुरिताकोधेनमहामोहेनाभिहिते। किमनुभवन्तस्यदुर्नयपीपाकस्यविवेकहतकः फलमित्यभिधायसत्येयंपाखंडागमाः पाखंडतर्कशास्त्रेसमेसमरणयमप्रमेसमुद्योगिनाः। अत्रोतेरेतस्मिन्समवेतेसंभूयसिद्धिरसिद्धेसमस्तकेवेदेति। वेदेपवेदांगपुराणधर्मशास्त्रेतिहासादिभिरुद्भिन्नधीः। सरस्वतीयमधकोलाक्षणकसकाशकांतिः सहसाविरासीत्। विष्णुभक्तिं ततः शुद्धां ततोरे विविक्त

ननुत्वनेत्रेत्रसिप्रणीतानांशास्त्राणांयोऽसावेयत्याहेऽर्थाभिधायकत्वेऽन्यत्रास्याप्रामाण्यंसंगतिरेवेत्येतेभ्यस्त्वाप्तशास्त्रार्थत्वादुपपद्यतेशास्त्रेविरुद्यमानाप्रमिप्रमाणमितिविचारणा।अथोरुवेदवाक्यसदृनिषेधस्यवद्यत्वेतद्वाक्यवद्यत्वप्रसंगेवेदेतत्वेत्यादिवाक्यस्यापिप्रामाण्यंनस्यादितिचेदुच्यते।एकेमीमांसकादितीयंएतदन्यस्मिंस्तर्वमिथ्यादिविरुद्धार्थत्वंकथंतेषांदुष्टवाक्यम्।अथमप्रमाणंविधिनिषेधकारणंपरिहारेणापरिहारेणाप्रमाणंसर्वज्ञत्वविरुद्धार्थकत्वमेवनालीत्याह।आगमानामितिं।तत्वविचारार्थतांतन्मूलहेतीयंब्रह्मस्तावेऽकर्मार्थरूपेनहिचारर्थतांतत्प्रतिपादकानांनथावपरार्थानांविरोधेपिशकार्थस्यैकत्वाच्चनत्रविरोधपरंकोपूर्वकमपीतिभावः।ज्ञकर्मार्थमाविःकुरुते।नथाहि।ज्योतिरितिनेत्रेऽधिकेसरागमेःसमीचीनेर्द्वैरिकपरीक्षाहीनैःअनागमैर्नीरंधेचक्षुरादिभिःज्योतिःशब्देनैवअनेकधाभनेवप्रकारेणप्रकाशनेज्ञानेप्रकाशनेनेकेप्रकाशनेज्ञानेपेक्षयामाह।ब्रह्मैवनत्वमितिहेरत्नगर्भाअयुनरप्रतिवेधमयाः।ज्ञमावतिरेकेतिरोधाः।नचेतानभेदप्रामाण्यिकानिनानानत्वानिसंतुकुतोऽविरोधइत्याशंक्यनेत्याहतेनेत्येतेगुणाःरत्नःसत्वनमोरूपाःतेषांमुख्यीलनाद्यधिक्यात्ब्रह्मेत्यादिसंज्ञाः।।रत्नसंज्ञाधिक्यात्तद्ब्रह्मेतिं।तत्संज्ञाधिक्यादिमेरितिं।तमस्संज्ञाधिक्यादुमावतिरितिं।एकस्मैवेमुख्योधिकाःसंज्ञाःननुवास्तवोभेदइतिभावः।कीदृशंज्योतिः।शांतंतरागंहेषामितिनिवेशस्तोभे।पुनःकीदृशंनेतेवत्सलतःकालतःरेशनश्चेतिनिविधपरीहेरशब्दंपुनः

आगमानांचनत्वंविचार्यतामतिवेधत्वं।तत्पाहिज्योतिःशब्देनमनंतमक्षयमनंतनुरागलीलनाहुसेमयुक्तमज्ञानतिरोनिमग्नं यतेऽनेकधातैस्तैरेवरत्नैरम

मेः मूर्तिमुरेवेन्नानापथपरिच्छेदेनर्गम्पोलोतनरीश्वरेजलनिधिर्द्वीपोमहीहरिरेव॥ ८ कीदृशंयंविकारशून्यं।अतेनतमहीतोयद्यप्येवंतथापिनानाशूर्तिभिःबुद्ध

विस्मुरीयवपिपरिकल्पितानानात्वमेवनत्वेकांतस्यक्षिप्तेकथंहानामेति।नानापथपरिच्छेदेनैतीनानामर्गम्यइतिमूर्तिमुरेवेत्यादिः भमेरोअपरेस्तोत्तमरीश्वरः पत्ता

स्मारणेस्तारिणिशूते:।ग्मः।हरणापायोधः।ग्मभेरेरत्नेनमाह।रागांतनानामोपवाहैस्त्रीत्वनिर्धिरेव।। यथानघः स्वेस्मानाः समुद्रायणाः समुद्रेभाप्यानगहूतिमिरेतेनतेनाख्यानामरूपेसमुद्रस्तेवंमोक्षतेएवमेवास्मपरीहरणीनाःबोडशबलाःपुरुषायणाःपुरुषेभाप्यास्तगहूतिमिरेतेनतेनाख्यानामरूपेपुरुषस्त्वेवंमोक्षतइति।ऊतिः पाठांतरे। श्री॰
यथानघः स्वेस्मानाः समुद्रमलंयंतिनामरूपेविहायेत्यादिश्रुतेः।नचापरीक्षणानांवा।येप्यमरेक्षनाभक्तांयतंतेअरयाविनाःतोपमानेकोतेयथातमविधिपूर्वकमिति।।६; ४८

ननोरेवीनिनेषामस्माकंचकरिनुगपरतीनांवोधानांचुतीएणतुमुलोएहणःतंमहाःसंग्रामःशब्दंतनभजायत।कीदृशानांतेषांमस्माकंचनिरंतरंनिविडंघननिकरणांद्यानसमुदायानांयोधानांसंपातरवसंघातेनदुर्निरीक्षेणतुपरतीनंदुर्दिनंतेनएहणमहोत्पातेभ्यलेषांतद्दृत्तेति।तत्रसंग्रामेस्वंस्वोनघः सत्वुत्वन्।कीदृशः स्वयंन्यः यद्यंकधिमैरवतोवंनतंयासुताः पुनःकी-निविडंघनेपिनिरंतरंऊमेवपंकःकर्दमोयासुताःकेकोःवत्तिणस्तत्रवोकारादीनांप्राणिनांतेरवकीर्णाःव्याप्ताः।शोरेर्द्वलिताःनर्त्तनशीलाःअनरवविरीर्णायेत्रेनुगाश्वाजातंगाःकरीणातएवशेनाःपक्षिनास्तिभ्यःस्वलितरयाःशब्देनाश्रुतेभ्यःविकीर्णाश्चारत्पे

विस्मुभक्तिनातनः२। अरुद्।ननोरेविषस्परंकरीनुगरथपरतीनांविंतरघननिकरधारासंपर्तोपरक्षिनदुर्दिनांनेषामस्माकंचयोधानांनुमुलःसंप्रहरणशब्दंतेनाःनथाहिवज्रलक्षेकिलोयालक्षसत्वुःस्वरंत्योविविडविक्षिप्तपंकाःकंकंकाकाकीर्णाः।।शरस्खलितविदीर्णचुंगमानेगरीतस्खलितरथविकीर्णकुचहंसाश्चेसाः।तस्मिंश्चानिमहतिरुद्रोसंग्रामेपतत्पत्तविरेधितपाशातंत्रमभेरुंसरिन्नेलोकायतंतेत्रमत्रोत्यंसेत्यविमर्दैनैर्मलम्।। ७।।।

वहंसाश्चत्वभवनेसाःभूषणानियासुताः। अत्यधाहंऽत्यकुरागाविक्लेशेनाःतस्मिंश्चेति।तस्मिंश्चेतिनस्वत्यूर्तिरूपितेऽतिमहतिरुद्रोसंग्रामेलोकायतनेत्रेशरीरात्मगणेशत्वमः अत्योत्यधास्परंसेत्यविमर्दनानिसंहरनानिनेरेवनत्वम्।। सर्वंचापुस्त्रिपात्यामितिभावः।तस्मत्पथमनोविनारेहेनुमाह।कीदृशंतेत्रोपात्तेशरीरेमेःमेरोगतस्तोत्तमेकारिभिरेवेत्यरीन्द्रेपुरुषमत्रोत्यविमर्दनकारणं।परपरेति।परेशब्दःसरागमरूपलक्षैःभावःभवहेःपात्तंशरीरमरूपलक्षैःतेषांस्त्रिरेखिनमात्रोलोकायतनाहिभूतपरीणामरूपशरीरेनात्मानमुपलभंतेतिनतद्वोलिकानांसर्वेषांनास्तिकानांचानामिमतमितिविरोधइतिभावः।। ।।७।। ।।।

DR BHAU DAJI MEMORIAL

श्री ५०

एवं वैराग्यहेतोस्तत्परिवेराग्येकोत्पन्नस्तत्प्राह। अर्जितानामिति। यस्मात्स्वशरीरेऽज्ञातानोवात्मभावेनुभासिंगनेत्वीलिताना मोऽज्ञत एव चिरंहरिसंचरतोविद्वरोवियो
गःमर्म्मछेदरूपिभरंतुरः यथातिशयकरी। तत्रदृष्टांतः प्राणानांविद्वरोवियोगः सयथामर्म्मछेदातिपीडाकरस्तद्वदयमपीद्रष्टव्यः। वत्समममेति। ममतामरीयत्ताभिमा
नःतस्यासनासर्वकोलमनुरनिः सेवनिर्वेधकारणंयस्यसः। ममतासंवेधोरंधुः स्वमित्यात्मिन्यर्थेसंमतिमाह। ३ॐचामाज्ञीरिति। मा ज्ञीरभिज्ञातेनहकुक्कुरेस्वगृहपो
षितेनकुक्कुरेयाद्दृष्टंदुःखंतादृशंकलविंकेचटकेममतामूढेमर्षकेचमाज्ञीरभिज्ञातेनदुःखंममतामूढत्वात्। तस्मान्ममतेवदुःखहेतुरितिभावः। एवंसतिममतोद्धेद्य

ममतारेदेवमेतम्। तथापिस्वालिताना मात्मनाना हरिसंचरतांविरंप्राणानामिवविद्वरोमर्मछेदरंतुरः॥ सरस्वती। वत्स। ममताबाह्यनाविलंधनोयंयामोहः॥
३ॐचा॥ मा ज्ञीरभिज्ञातेनदुःखंपाद्दृष्टंगरुकुक्कुरोनताभ्रमताभ्रम्येकलविंकेषमर्षके॥ तत्सर्वानर्थबीजस्यममत्वस्योद्धेदायत्नःकर्त्तव्यः॥ पद्मा। प्राग्भवेतिवृषभः
कृतिवाचकीयथायत्तत्ता स्वतुनोरयस्यार्थेति। मोहःकश्चनगतोपद्मन्यसंज्ञोनेहांविधायपणीतोयमिति स्नेहमात्रकारेविभत्वेनतथापिदुःखहेतुः

त्वःकार्य्यइत्याह। नत्वर्जनार्थेति। सर्वेषामनर्थानांयस्मात्सोत्सर्वानर्थान्स्नेहःतस्यबीजंकारणंतादृशस्यममत्वस्योद्धेदायत्नःकार्य्यइत्यत्रतात्पर्यमाविचारधीनोममतोद्धेद
इतिदर्शयति। यथापाद्मेनेति। पाद्मकीटःनूतनोःशरीरंतत्वनुनिश्चयेनयत्नतःपूर्वमपत्यापत्यंतिनिक्षाणपेमिमेकीटाःमुकीटस्यःवपुषःशरीरंतत्रनिर्मितो
वानप्रादुर्भवंतिनोत्पपंते। अपितुदत्यपंतएवेतिय एनंजातोविश्वस्योमोहःमनेनोसंशरीरेत्मनांभपत्यसंज्ञांविधायूत्वास्वेरेषांसमेतान्शोषमतिपू
कारेस्वेरहोत्यत्रेपिममनाभावाच्चरेहणोषभःपुत्रेममताभिमानस्यसत्वोद्धेदोषदृश्यइः कोमोहरतिभावः ममत्वग्रंथिः ममताभिमानः॥ ॥ ॥ ॥ एमे नम

ममत्वग्रंथेरुद्धेदंवक्ष्यति। तथाहीति। अवधार्यतुलावधार्नभूत्वामनसिधार्यतुस्थिरंज्ञानंभवतित्यर्थः। निर्जनेरीतोर्जीवस्यममत्वस्योत्पन्नऽपायार्थेसोद्यत्नःस्यात्। तमुपायंदर्शयतित्वंकिंविज्ञानासिनहिवेत्तिशेषः। कीदृशस्यममत्वपाशस्यत्वंविद्वानसिवेत्तोभवतेतोभवान्सर्वेतत्वज्ञइतिभावः। कुतस्यपुनःकीदृशस्यमम
त्वपाशस्य। स्नेहेनसद्भक्तेतःस्नेहात्। अतःकारणात्तयस्मादेवंसत्यानेतोर्ग्रंथिंतस्यगुंफनस्य। स्नेहित्यनाभावनमेवभवतिममताधाराणमेव। पद्मनोभःकपाणोमुखो
हेतुः। नकृतेतिति। यत्यस्मादेतोःनवास्मिन्वितनेवित्तोतंसतारकृतिकोटयःकृतिकोटिसंख्याःपितारोयोनगताःकिंतुगताएवाणाःस्त्रियःपुत्राःसुताःपित्र्याःपित्र

त्र्याहि। तारस्वधारसमुद्भवती। निरंतरंपात्रदरीहृत्पद्मस्नेहस्रग्ग्रंथितस्यतंतोःतन्नाभिर्विद्वानवत्कथंममत्वपाशस्यतेविमोक्तुंशक्नोतीत्यतआहस्व
भावानभिज्ञतयातावत्तमेवंतावन्ममतोद्धेदस्यमधनोऽकथनं। नहिंचामकृतिपितरोऽणाःपुत्राःपित्र्याःपितामहाःमहतिवितंतेसंसारेस्थिरंगतावत्त
वकोटयः। तरीहसुहृदंविपत्त्यानोत्त्यजंतस्तस्मादेवंममतामूढत्वेमूढोभूयोनिवेश्यसुतीभव। मनोभगवतिनवधत्सवरात्मन्वासुदेवेजगन्मोहः॥ ०॥

प्रातरःपितामहाश्चतेभ्यपिकिंनगताःकिंतुगताएवेतिसंबंधःतत्तस्मादेतोःरहनगतिमुद्दहएवंभूतंविफलज्ञानवत्तज्ज्ञानवत्राहुणनयाप्रकाशमानानूज्ज्वलंतृणमात्रमे
वसंगमोपैस्तेनानूद्दरेभंतःकरणोभूयाभूयः पुनः पुनःविवेकेणभवधार्यनिश्चिन्वतपरित्यजतत्त्वज्ञानेनसुस्थीभवेत्यर्थः। मेरुमुद्दरः पितामहतिपुत्यर्थंदृष्टोःतोदुःसंसाप्त
नुभवेतिविदुषंपुनरेवसंसारेभत्यंतकटुचीलातोत्तरंवैराग्यमेवादिर्भवतीतिभावः कथमयापिसंसारेकेनचत्संप्रत्यहंधर्मोत्साध्यर्थमिवभवतीत्याशंक्याहधर्मइति।

मोहरोधोममतापापिनमुच्चनीत्याह। किंत्विति। हेमनसतिमनमुखमेवशंधरशेखरः तत्परीक्षिनयः किरणसेव्यःगलिताःनिःस्तताःशैवमतंनिर्मलानपरेणएवपीयूषा निझरताभिनैःममहृदयंमनः क्षालितमपिआत्मावबोधयोगंपंसेपारिनेशोकोर्मिभिः नहरीभिःमलिनेक्रियतेआविर्यते। अहोअसंभावनासंस्कारावलयन राऽत्यर्थः। तरत्येति। स्वाईस्वनूतनस्वरूपेकएवमहानत्स्व। मुनिभिरुपरिदेमार्गमुपरिज्ञमीत्याहा अकांडेति। नकोऽप्रातः ज्ञाताहरोयत्रयाज्ञाताज्ञातामुत्पन्नाःनामा र्थाणामपिनवानांमर्मभेदिनामनियथाकरणं। एतादृशानांगाढादरः पुनःपुनःस्मारकाःयेषांकाव्यमहानः तेषामविनेव। असंकल्पएवमहोषधिः नान्येत्यर्थः अथे

किंतु। ननमुत्तरणशणधरशेखरेतिगलिनेर्विमलेयेरपीपीयूषैः। क्षालितमपिहृदयंमलिनंशोकोर्मिभिः क्रियते॥ तरत्यार्ईस्वरूपेकएवमहारत्समेवनमा त्मावयनुभगवती। सरस्वती। वत्सनूनमुपरिश्रमेणात्मुनिभिः। सकोऽप्रातर्ज्ञातांनामार्थाणांमर्मभेदिनांगाढशोकमहाराणामविनेवमहोषधिःमनवः। भ गवतिस्वमनिद्रोंक्षुचेतोयतः। अस्मेतद्वाक्यैर्नचिंतासंतानोरभिभूयमेमुहुर्द्वीनहृदयैर्विवेमभ्रष्टैरैवैरवे। सरस्वती। वत्सभूयतांचेनलोयेविकारःतनकूवि क्षेपविषयेचेता। निवेशयेयमनः। तत्प्रसीदत्वभगवती। कोलोकानेविषयः। सरस्वती। वत्सगुरुमेमनरत्नप्रयोगान्नामुपरेरोनरोयः॥ राम रामः॥ १२॥

नरिति। एतद्वेतोमनरत्नारिनेविषमितमपिचिंतासंतानैः चिंतापाषाणभिःअभिभूयतेपराभूयते। तत्रदृष्टांतः। अभ्रंहरैः मेघपटलैः रोगिरमेरवंशोऽमसंचिंवमिच। कीदृ शैरभ्रंहरैः मुहुर्मुहुरारभ्यानेनभासमेनाहृनैर्नीनैश्चाचिनैरित्यर्थः। एतेनविषयेणोकमोहारहिते। निवेशयप्रवेशय। गुरुगुसंभाषणंनोहशोकापीरिनाशाय॥

उपरिशनि। निःयमिनिहेमनरत्नेरत्यधाहारः। अनतःसर्वथाकालत्रयेपिशोकःसंसारकारणंभूतंदुःखंयस्मिन्तादृशंवृत्तांतंवर्णयंतीत्यर्थः। तथाचोक्तंमनिरत्नेन ज्ञात्वाहृतीयोर्द्धेयंभवतीतिसूत्रेः। भवंहृतीयाभिनिवेशनःस्यादिनिमहाभागनुमाव। आत्मनिहिनाआत्मनीनातांनिवृत्तेपामसूत्रंभजनशुद्धि। तत्रदृष्टांतः। श्रीघेसुधीनेंद्ररमिव। प द्मावेडाशुकरसंवमः शीतेनरश्मीदूरंयस्मिन्पसूत्रमनुभवति। तपासेसारवेनसाद्वत्र यस्मिन्पतन्सूत्रमनुभवतीत्यर्थः। निर्गुणानिराकारेनिर्विषयेऽर्थेमनसः प्रवृत्तिरित्याशं क्य आहोस्ताकारेप्रवृत्तिःमुरुरेतीत्याहकिंतुर्वृत्तमनरत्नीलेपनरपामंत्रणेः हृदयेःमूल्योद्धारःकेपरंवाहोभूषणंकुंडलेकर्णाभूषणेकिरीटंमुकुटंस्तनानिधारणीतिहारेहारसं स्थांभजानानेनतत्कार्यंआहोस्विन्नसंस्मरन्। साकारस्मरणानेमंनिर्विकारेरमनसःसुखमरनिरीतिभावः। यथानूतनेऽपूर्वरूःस्थूलमणिनरत्नेनत्नीकुंडलाद्याभो ऽपा

नितंसमरन्ननरनीलमणिहारकेयूरकुंडलकिरीटधरंहरिवाणीप्रेमसुधीनमनिवपुःस्थलशोकेवृत्तमनिरत्नभजनंनिर्हेतिमात्मनीनाम्॥ मनः विविक्तमसेहृदयंस र्वथाजातोत्थिभगवत्प्रातिपारयोः पतति। सरस्वतीवत्सत्वरेणासहिसूनेहृदयंज्ञातंमयेनरत्नपापसुद्यतेवृत्तंप्राप्तेमत्प्रीतिनतेवासहृरिवाश्रुचालं नर्यतेभशमुरुरतांनडाधियः। अतोऽस्तारिवरसपरीक्षामेवुविदुषांविर्मोनैरान्यरहयतिनिवत्तनूशमसुखेनतः प्रविशतिवैराग्यम्॥ ॥ १२ रामरामः०

सपरिणामकृणात्वेशंतपोतरणिकांतन्दीकरोतिनेत्यर्थः। सर्वथासर्वप्रकारेणवैराग्यमवेशमुपपत्तिपति। वत्सेति। त्वरेशस्हि स्वरुपदेशग्राहि। डारंउकारत्मनेवशमिति। पितरि ननकेनत्मेषुवेसुहृदिसंवेधिविवामत्वीन्नरात्स्वचशमधीनत्वंयातेसमितिमत्तेननडाधियोमरतनयः। त्वरतांत्वरंसंतापभ्रमत्यर्थमुत्ता शोकेनतिरण यितशोकेनभशमत्यर्थः तप्येते। मुक्तासंतप्यंतरतिवापादः। तुपुनः वियोगःपुत्रादिभिः सहत्यर्थात्तदिदुःखानानिर्नाशमसुखेविमचनूविस्मापयनूभासोनिः सारवैराग्यं ६ परिणामः फलेवस्तनादरेसंसारेवैराग्यंदृढयति॥ ॥

DR BHAU DAJI

रणनीधर्म्मानुरागोऽस्ति अयमधर्म्मसेति प्रणम्य प्रीतिः स्वामिनोधर्म्मसेतिसमानाधिकरणोषष्ठी।उन्नरपतिपुत्रीति।हेपुत्रिवैराग्यसेनिकर्षातवैराग्यसेवधातेः प्रभृतिवैराग्यसेवेधं वाऽस्यनितोतमतिशयेनहृद्यः स्निग्धोऽकेऽयमुत्रपरलोकेफलभोगः पुत्रस्यगतिरिहास्तात्कारस्तत्रधिरस्यस्थिरत्वएवेतिनतत्रहेतुमाह॥तेनसरतिरागस्यमानेनहेतुनापापफलत्रेरकरिष्यपुण्यफलाहपिनम्रीग्राहिनोनश्वरतमयभजतिमाप्रोक्तिनतःपापेहकर्म्मजितोलोकःक्षीयतेएवमेवामुत्रपुण्यजितोलोकःक्षीयतइतिश्रुतेःइतीति॥ कर्म्मफलनिस्तत्यहेतोःसमुद्धितःसकलःकामसमन्वयःफलमनेवेधोयस्मिन्नस्तादृशंसुकृतकर्म्मकयेचनमन्यतेकिलसोप्रत्यक्षप्रवणोलोकानेमनसनेनोगाकरोतिःकाम्येनचकरोतिचेन्मोक्षंकिंपतोनिलाकरणेप्रसक्तोसाहित्याशंकानेलाह॥कीदृशि॥ स्वामिनःस्वामिनः

शांतिःअथधर्म्मसखास्वामिनःकीदृशःप्रणयःअत्रदापुत्रिवैराग्यसेनिकर्षातमन्यतेनिलोतमिहास्तुत्रफलभोगविरसएवस्वामीतेन सनरकादिरूपापफलात्रयेभजतिपुण्यफलादपिनाशिनः।इतिसमुद्धितकामसमन्वयेसुकृतकर्म्मकयेचनमन्यतेकिलसोप्रत्यक्षप्रवणोलोकेनिलसहजसमिषात्मानेमत्वरूपमेवधर्म्मःसखाव्यापारोऽभूत॥

प्रसक्तप्रणयतामात्मैकनिष्ठतांविचेष्टयन्नसौधर्म्मःहृतैकसंमनोवैमल्यहेपंकार्म्मेणनादृशमात्मानेमत्वास्वरूपमेवशश्वद्व्यापारोभूत्।व्यापाररहितोभूदित्यर्थः।एवमुक्तेऽयमाह।कर्म्मणिपुनेनसंसृतेरतिनकिंतुकर्म्मभिरेवापेक्षतइतिनानिष्पाकरणेप्रसक्तायः।नन्वोकर्म्मणोमुनेयोगासक्तेकर्म्मभिः स्वयमुक्तोमोहफलंकर्म्मेति।नन्वकर्म्मणोसंसृतेरफलत्वात्साधनानोकर्मणनोवैमल्यहेतुत्वेऽन्यहेतुत्वाहेतुत्वाहितिचेदुच्यते।सेयोगश्चयत्कर्म्मणायेनेत्यहेहि॥धर्म्मणापापमपनुदतिः योगिनःकर्म्मकुर्वतिसंगंत्यक्त्वात्मशुद्धयेइतिश्रुतिस्मृतीः सत्यउक्तावात्मशुद्धयेनित्यादिभिरागमितारागादयएवभगवत्प्रसादहेतवइतिविमलमानसःसेयमेवेतिजगन्नतुमालोचयतीति॥ ५७

अथपरलेवंवृत्तांतमनेवंरानुवर्त्तनेनआहत्यादिरिशब्दोपप्रदर्शनेनत्यनेनप्रकाशकेनेतिवर्णोन्मिश्रोशब्दोनिज्ञानाधिधीयते।नवरात्रमधिकाधेतरं यंवदसज्ञानविकारसंघोविनिमुक्तविनियोगविरोधादिति।तत्रायमुक्तकारणोपादितत्वात्तत्कारिरेवफलोभवतीतिनाकात्तत्कारिरंतत्रार्थमापेतस्मिन्नेवप्रकरणोपादितेनत्वादिर्येकामसप्रपंकुर्वीतेतिनियमेनरागीयंशेषतयाविधीयतेतदभिनियुक्तविनियोगविरोधादसंविलरेण।सोयंसर्गसमाहारोहमंतरेणवस्वशक्तिदानप्रसूत्यनायनि।शांतिःअथेति।निश्चयः।आत्मानोनेषामुपसर्गाणांप्रहेचनप्रतारणायमधुमतःकर्मणाविशेषकाविकपनीयश्चउपसर्गाःक्षेत्रतयाःप्रतिभटयः।प्रतिभःअवलोहेःप्रभावंतंतत्यापरोधंदेनेयोगानोयोगविघ्नंवीनसर्वरेतरंनै

शांतिः।अथतत्रउपसर्गान्गृह्णातिमहेन्द्रोनिलोयस्यिततेषांकोहंतांतः।अत्रदापुत्रिनयाहृदयस्थगतेनापिमहामोहंहनकेनस्वामिनः प्रहेचनायमधुमतःविघ्नसहेपसर्गाःप्रथिताःअपेक्षाभिप्रायः।पदेनेत्यमरः।स्वामीविवेकःउपनिषत्संन्यासमपिनकरिष्यतीति।शांतिः तत्रतत्रः।अत्रा।अत्रनतेगोलोकाधिपतामिवेहजालिकोविधोपदर्शेना।तथाहि॥शत्रूनेषरुरोनिमोजनशत्रोहाविर्भवंत्रजासप्ता रेरुपुरणभाक्तकपाक्षकरणेशत्रुपः।प्रथानिवपमिहयाचुविपदेः शास्त्रोणिकानिवालोकाश्चाम्पतिपतिसुटरुरोरुमस्थलीमे

येलोकम् एनेषुउपसर्गेषुकाक्षिचमोपरोरेजानीकोऽपिपमानार्थमकपाहःशत्रानिनिरवधुरुणोयोजुनोनोशत्रेकोशत्रु रवीः॥

नष्टयेनेकेपाजनमेवयोजनशमेशत्रानूरुलोमिःआकरणिति।तालाअतिप्रसिदाः अक्षतःवेरुपुरणभारनकपाः आविर्भवंतिप्रकटीभवंति॥तत्प्रापाः अविकारास्तर्कः आविर्भवंनिस्फुरंतिषुविभिर्वाकरणाशुदेः पदैः शास्त्रोणिकानिवारहयासर्वेअप्रतिस्खलते। लोकाभूरादयश्चवाप्तिगच्छंति॥ मेरोरिमाप्रवत्साः रत्नस्फटारत्नचिसातुपरिनभूभागाःसुरुटहरोरीव्यमान्यपति॥

मधुमतपाचेति मधुमतपाभिधाकल्पितनामधेयामापन्नः प्राप्तः सन्नित्यध्याहारः स्थानाभिमानिनीभिर्देवताभिरुपरुद्धयंतेप्रलोभ्यंतेलोभ्यंतेलोभ
नमेवैवदर्शयतिभोरहो। अनुपधारणीयःसज्जनैरुरः। तामुपस्थितःप्राप्तः कीदृशोविद्याधरीजनः। विविधानानाप्र
कारामनोज्ञाविलासाःविभ्रमाश्चेष्टाविशेषाःतेषांसमवायेनसमूहेनहावभावललितचेष्टाःलावण्यंचवस्तुनःसौंदर्यंतेनकलितेयुक्ते
कार्ष्ण्यकारणोपचाद्यतनमपत्तत्प्रधानःएतनःकीदृशोविद्याधरीजनःदृष्टारशरीरमंगलार्घ्यप्रधाःपाणौयोपस्यसःअणापेक्षितौकर्त्तव्यौयोपेक्षस्तत्तुरो

मधुमतपाचेत्यभिधानापन्नः स्थानाभिमानिनीभिर्देवताभिरुपरुद्धयंतेलोभ्यंतेलोभ्यंतेलोभनमेवैवदर्शयतिभोरहो। अनुपधारणीयःसज्जनैरुरः। तामुपस्थितःप्राप्तः कीदृशोविद्याधरीजनः। विविधविलासमसलावण्यपुण्यमयोमुग्धोलार्यव्यग्रपाणिः प्रणयपेक्षःकीविद्याधरीजनः। तेरेहियतोत्रा कनकसिकतास्थलीः
स्रवतीःपृथुजघनाकमलाननाघनोरुः। मरकतरत्नकोमलावनालीर्भजानिजपुण्यजितांश्चसर्वभोगान्॥ शांतिः। ततः। अद्रापु
त्रितरांकरुणंप्रणयाच्छ्राद्धमेनरिपुकैतवमनसावानुमोदितंतेनत्वेनप्रोक्तंसाहित्यंसामीसमतियथमिवापत्रः। शांतिः सरवेरेपुनरपिनामे
वंसमासागुरुमभियनिनः स्वामी॥

विद्याधरीजनैः कनकसिकतास्थलीवालुकातघुत्तानिस्थूलानिनासुतास्तनवंत्यो नरीःभजस्विवपाटघुजघनाःस्थूलनि
तंबाःक्रमलाननाः पद्मवदनाः घनाः निविडाःउरसोयासांताभजामरकतैरतिविशेषसुंदरलानिशाकलानिनहरितानिमलाःवनावलीःवन
श्रेणयःभजोमिजेनत्वेनपुण्येनजितानर्जितास्तर्घभोगान्विषयानेहंषभजस्वेत्याद्यर्थमिमसमीक्षणेनाग्रतोहितेनत्वमेवेरेनान्यथेत
कैप्रार्थनाहितमासघोगकृतेभवतुकोविरोधस्तेगीकारःसेसतिःरामुरस्थूलरज्जुनिर्मितेनजोलम्॥

एम
५८

नपलनलत्नलनहिनहिसर्वं। परिपार्श्ववर्त्तिनानिकटवर्त्तिना।। तर्केणसरसाहिचारेणासर्वान्नमायामनःमेकरणेनक्रोधावेशेनकोपादिभावेनक्रया
यितेआरक्तीकृतेनेत्रेयस्यांक्रियायांयथास्यात्तथा आलोक्यभिहितःउक्तःस्वामी। विमुंचरत्नाहस्वामिति। विषयाएवग्रामिषंमांसंतस्यग्रासंग्रहंनि
श्चिलबंधितेग्रहणःनैःआस्थानाधर्त्तकैःसमागतारणायगृहीतवक्त्रनेत्रःतेषेवग्रहंपरिहितेषेवतथैवउक्तप्रकारेणाविषमाद्दःसहः विष

श्रद्धानरत्नलनशांतिः। ततस्ततः। अश्रद्धाततः परिपार्श्ववर्त्तिनातर्केणानासर्वान्क्रोधावेशकषायिनयनमालोक्यभिहितःस्वामी। स्वामि
न्किमेवमेभिर्विषयामिषयासगृध्नुभिरात्मानाधर्त्तकैःपुनरपितेषेवतथैवविषमविषयोगारेषुनिपात्यमानमात्मानंनावबुध्यसेन
नु भो। भवसागरतारणपटवानविरागोगतरित्वयाश्रिताअधुनापरिमुच्यतेमदातकथमेनंगरनृहोविरागइतीशांतिस्ततस्ततः। अश्रद्धा।त
तस्तदचनमाकर्ण्यतस्मिन्विषयेप्रत्यवधावधारिताभवमतीशांतिः। साधुसाधु। अयमुत्प्रेक्षितास्तिभवती। अश्रद्धा।। आरिष्टाहंसा
मिनापद्यविवेकंप्रदृष्ट्वेक्षामितत्तस्तानावगतेती।। अश्रद्धा।तरहराजसन्निधिंप्रस्थिता। शांतिः।। अहमपिमहाराजेनोपनिषरमानेन
मादिष्टातत्प्रवृत्तास्मिनियोगंसंपादयावः।। इतिनिष्क्रांते।।

यात्संसारात्तेन। नावबध्यसेनजानासि। भवेति। भवएवसंसारएवसागरः समुद्रस्तस्मात्तारणायपारगमनायायोगएवनावोनौकातयाआ
श्रिताप्राप्ताअधुनारहानीतोनीकानविरागशीघ्रमेवमहानदीप्रवाहंकालानलपरिभ्रमत्कलाग्राहंरागनरीविषमविषयप्रवाहंकर्षविरा
सेश्रालोडयसिनहवनमाकरणेतर्केनवनेक्षिताआवधीरिनाभिरक्षितासामिनाएवंरूपेणस्वामिनियोगंस्वामिनोविवेकस्यनियोगमाज्ञांसंपादयि

नीर्णोऽस्मीति संतप्तमस्कारंजलजलनिधिः समुद्रस्यपारेपुरापारेनीरमयाश्रुभारहानीप्रवाहकल्पंप्राप्तप्रायंमयेतिसहस्रत्रियोजनीपमाश्रुनेकानर्थ
यात्मस्यसंसारनीरनिधेःकृत्यंपारंप्राप्तिपितत्तस्माह नीर्णोऽस्मीशमहोमंयदस्मारि। लोशः श्रविद्याश्रस्मितारयः पंचतस्यमाहंसज्ञ र्म्मपोलस्र
र्म्मः नीर्णोऽभीमामप्रतिभ्रमाः शोतामित्रकलत्रबंधुमकरग्राहग्रहस्रजयः। क्रोधोर्वीधरपाकृतोविघटिता सत्सालताग्रे
थयः पारेनीरमयाश्रुकल्पमधुनासंसारनिर्भेदः। ततः प्रविशतिनयनिषद्योनिश्चउपनिषत्। सविनयंतथानिरूक्तोश
स्तस्मिन्नोमुखमालोक्यविज्ञापितवानहमिनरजनयोर्वेवेसुविरमेकाकिनापरिक्लान्तः।। शांतिः। देविकथंतथाविधेपतएति
नोदेवउपालम्भतेउपमिवत्त। सत्यिनहस्तावलेपामेनारशीदेशायेनैवंप्रवीषि।।

मागस्तेषांग्रहः ग्रहणाधारणांतस्तर्हिकाग्रहत्योग्रासाः शोकाः प्रशमंगताः। क्रोधएवग्रोवीग्रिर्बहवोमनः श्रमाकृतः। निरूक्तः तूलैवल
ताग्रेथयः विघटिताः विशेषितताः श्रीमन्भगवन्भक्तेत्रैकिमपिदुर्लभमिति भावः। निरूक्तोशस्यनिर्यानोऽनुशोशोदयायस्मान्निर्ऋत्यस्यसर्थः मुख
मालोक्यिष्यामीत्येनमनानिनालेनारर्शितादेवीति। संबोधनेनत्वमतिसाधोयमीतथिर्ईदृशस्मिन्मयेऽनुचितमिति भावः। किंचित्तोपपरिहृपवदनि

तांदशामेवस्त्रोत्पत्ति मरणा। वाहोगिनाग्रहंकैः कैर्दुष्टैनैः पापैः दुर्ग्रहग्रहैर्दुष्टग्रहैः हतेनहंयहिधिकनेरेवकर्मनेतस्मातनिर्भाग्यतातपरितकालमेवल
सा कर्तुस्त्रीधीनोसंपारंपिनेनरहितालक्षिताश्रपितृहर्षैरपीतयेः। निर्भाग्यलेहेतुः किंवेकेरूसंस्थेरंगनेसति शशीलसंपारसमाहवाद्दोर्हलयो
र्हलिताश्रूर्णिताः मणयोपाशोनाः कंकणानोहतभुवणानोश्रेणयः पेत्रयः मयाः। कूरग्रहस्यमकरकर्मणोग्रैहः ग्रहणेनयाः निरूनयोग्रहाः
केशग्रहणाकर्षणास्पाक्षिरूरहितपावतः नोमेर्ईदृशतः शेदितः केशपाशोधृस्मित्रः। एवंवसतिर्ईदृप्रतिनेविवेकेविनाप्रायमात्रराधविशेषः

ग्रहणाबाहोर्भयाद्दलितमणयः श्रेणयः कंकणानोहतभुवणग्रहनिरूतिभिर्ईदृशितः केशपाशः। कैः कैर्नोर्ईदृशविधिबलाद्दिनदुर्दैवरूपैः
हंसीकर्त्रैसर्पारूहितैर्ईदृसंस्थेविवेके। शांतिः। सर्वमेतन्महोत्पद्यतेनसितन्नानात्वेस्थापराधः। तेनहिमनः कामाहिरागप्रोधय
तालतोहृतोविवेकः। इतश्चेवंकुलस्त्रीणांनेसर्गिकंशीलम्। परिदृष्टमत्रस्यस्वामिनसमयप्रतीक्षणमिति। तेनहिदृष्टदर्शनक्रिया
पेनसंभावयसंभावयदेवं। सप्रसपहतविधिवः संपूर्णप्रतिज्ञोनोरथाः। उपनिषत्। सत्यंसंपन्नाप्रतिज्ञातत्पापीनपापेहस्तुक्ता। पथा।
भर्त्रोस्नामीवपुरूषत्वपापथाप्रभुत्वेरागसंभावनिमयः तथाप्रबोधोसन्निर्भावेष्यतीति। तत्कथंपुनस्तस्यामधस्तथाशंकिष्यामि।। शां
ति।। देविकथंविचारणीयमेतदासंभगवत्सागीतापाः।।

उपक्रमोपसहारम्यांक्रमितातर्क्यानभिनेहपनियरूपलभ्यंतएवदुर्विज्ञानिनेदुर्विज्ञे। अपराधाभावेमनकिंतेनहीतितेनाहिरिवत्व
रणे। मानमोहेनैवकामादिहारेरागमनः प्रबोधुपतावितेकोहरीकृतरतियोजना। नेसर्गिकंनिरूपाधिकं। स्वाभाविकमितियावेनेत्यस्यप्रतीक्षण
कालवेतेरणमाकुलत्वमनाश्रयतेस्वामिनोविपरमालोक्यनसमर्थप्रतीक्षतइतिभावः। संभावपरसमन्वयः। अथइतः नातिताः उपनिषदर्थ
प्रतिपादकनपागीतावित्यनेनिवन्धयेति। रहसिनिर्जनेदेशेगुरूणांविवेकप्रवर्तकानांमन्त्रशुरारी नो। अथइतश्चतः।।

विवेकस्वामिनरतिकर्म्मणि वर्त्तविवेकपुंस्वामिने प्रतिनिरतत्वकरणसमर्थः॥ परिक्रामतिभ्रमक्रियाकृत्यागछतीत्यर्थः॥ अपिवत्सेऽग्रहीग्रहीतोपदेशेव
गृहीतात्मैवमयमिवेतिकृत्यकृत्यैरसमर्थः। अनुप्रविष्टाश्चेतर्गतातर्कविघापारतिपंचमी। प्रलोभयतिवर्णविभातिकृत्यपिष्ठतीतिपावत्। तरागछतरेवः
विवेकः पुरुषनिकटप्रतिशेषः एषः स्वामीपुरुषः विविक्तेरकैतो॥ प्रक्रमविरुद्धः उपक्रमविरुद्धः॥ असुताचारः शिष्टाचारः॥ पितर्भायेपितर्लेः॥ आपक्र

अथमेववार्योभगवत्सानिसुभक्तानिवेकस्वामिनोनिरक्तः। तरेहिसंमानयदर्शनेनमन्त्रीरमारिपुरुषेव। उपनिषतायथावरतिप्रियमासीति
परिक्रामति। ततःप्रविश्यतिराजाश्रद्धाच॥ राजा॥ वत्सेऽपिदृहतिशंतिः प्रियामुपनिषदम्॥ श्रद्धादेवगृहीतोपदेशेवशंतिर्गीताकर्ये
तोनरहतति॥ राजा॥ कथमिवाश्रद्धा॥ देवप्रागेवकथितमेतदेवाविसुभक्तासीत्। यथामेरगभिधानेशैलेविस्फोगयतनेदेवांगीताशोतकं
विघाभयारहप्रविष्टेति॥ राजा॥ कथंपुनस्तर्कविघापाभयम्॥ श्रद्धादिवतमर्थसेनप्रलोभयति। तरागछतरेवः। एवस्वामीत्वरागमनमे
वधापनविवेकेवर्त्तते॥ राजा॥ उपसृपसामित्रमिवारये। पुरुषः। वत्सप्रक्रमविरुद्धोपक्रमविरुद्धाचाराः यतोज्ञानरुद्धतयाभवानेवास्माक
मुपदेशहानेनापितभवमापन्नः कुतःपुनरिहधर्म्मोधनिनष्टसंतानः देवाक्तमर्थतेनयानछन्॥ ज्ञानेनसमकपरिग्रहचैतान्हेयुक्तकान्
सच्छास्त्रतेसवोवनाभ्वासितत्वेनास्मासुवर्त्तामिसेवएवधर्म्मः॥

प्राप्तःपुराहीतरेवाःभरेवाःपुराहिपूर्वकालेहिनिश्चितंधर्म्माधनिधर्म्ममार्गाणनष्टसंतानः तमुपदोधातमर्थंतेनयात्युज्ञानरुद्धतेनतनपाएतान्नम
श्रद्धरुद्धतानेननहेतुनापरिग्रहासीरुससेव्यगुनसम्पाधिगछतरूपदोवनश्चवरन्॥ तप्तोनेमनुना॥ अथापणामासपितरुक्षिःशृंगीगिरसः कविः उपका
रतिहेवावसानेनपरिग्रहातामिति। एतेनान्यसंवेधापेरुणरानसेवेधसश्चेष्टतरहीतेः॥ रानसेवेधासितत्वमेवसश्चिंतमिसाहतरवानिति॥

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL
MEMORIAL
DR BHAU DAJI

रेवेनविवेकेनस्वीमीपुरुषःअनुग्रहेति। अनुग्रहेतिअनुग्रहविधौअनुग्रहकर्त्तव्येरेव्याउपामिषदः मातश्चश्रेनरंभेरः सहतमहनमहस्तोमे
णाहृ॥ मानेतिनिवप्रातिसंसारेप्रतिपतिः देवीउपनिषतवैर्वसंसारेनिरुतनिर्द्धनाः कुकुत्रा नीतानीतिभ्रमनिहतानिवासणारिना
मिमगाः श्रवधूतनिगासस्थानानिवसनेनानाविधजनोपवेशनस्थानानिशस्यदेवालयेषुमूलवृक्षतलेषुसुखदुःखसहनीतानिश्र
मिताहितानिसत्वंमहिमानेनवल्लिवितिजानातीतिरोषः। तांहेकथमतिवाहितानीति। एकनिर्द्धनेतिपूर्वस्मोकस्यउत्तरतेनोत्तरगर्भवतार

र्षतिः एवंहेतिरेवेनसहस्वामीविविक्तेवर्त्तेतेतदुपसर्पतुदेवीउपनिषत्। उपसर्पतिशांतिःस्वामित्रेषाउपनिषद्देवीपारवरेना
यागतापुरुषः। नस्वतुरथतोमातेयमस्माकंतत्वावलोधेरयेनतेरेवेऽस्माकंनमस्या। अथवाअनुग्रहविधौरेवोमातश्चमहरे
त्रम्। मातागाटंनिवभ्रातिवेधंदेवीनिर्द्धनेति। उपनिषत्। विवेकमालोकनमस्कृतरेसमुपविशति। पुरुषः। अंवकथ्यतो-
कभगवत्सानीतारतेरिवसाः। उपनिषत्। स्वामिन्। नीतास्मृनिमदः वत्तरशस्यदेवीगरेषुमूलेसुखदुःसहवासणारिणा। पुरुषः।
अथतेजानातिकिमपिभगवत्सालत्वं। उपनिषत्। नखल्वु। किंतुनिसेवकपामसमिगरुद्रविद्योगनोक्तवाचामिवार्थमविचार्यमविचार्ययेकल्प
यंतिः तेनकेवलेतेवोपचार्यंग्रहणप्रयोजनमेवमविचारणम्॥

पतितेतेछयेतिः तेमूर्खसुखदराः खेछयागुरुपसर्पंतिनामुमागिगांक्षयोः अर्थमविचार्यविकल्पयंतिः विशेषेणाकल्पयंतिन्यूनंपूरयंतिः तत्रदृष्टां
तः। इविडाइविरेशास्त्राः पुरुषास्तेषांमेगनाः स्त्रियस्ताभिरक्ताः वावदूकासामिव। इविरिस्त्रियः पुरुषायेनपास्यंतेवोभवेतीति। इविरेगन
नारहोतिनाः नकेनतेहेतवोवरिमुक्तानपुपनिषदर्थंविचारेअर्थरसाशंकाहृ॥ तेनेति। तेनोक्तेहेतुरसाःमहाचारणेपरेषामर्थोधनेनतस्यग्रहणे

पुनरृषिरागच्छेत्सामपाकानिविहायसगतिरिति श्रुतिक्रमगतीनि मूर्तिविशार्थपत्तविद्यासमीपमागतमिति हा कस्मात्त्वमिति। अथानेतरमपाश्रुत्य मार्गोपपत्तविद्यादृष्टा। कीदृशीपपत्तविद्याकस्मात्त्वमिति कस्मग्रहणं कर्मोपलक्षणार्थं समिधः आजेघृतंजुहूः स्रुवः आदिपदादुपभृत्कपालादि निधानिपात्रणीतेः तथादृष्टिः दर्शपूर्णमासेष्टिः पशुनिरूपणं पशुः। सोमोग्निष्टोमः मुखमाद्योये वोनादशोमखाः यागास्तैः किंत्वनिश्चयेन परिह

पुरुषस्तत्तस्ततः उपनिषत्। ततः कदाचित् कस्माज्जिना अग्निमग्निरग्ज्यनुहूस्रुवादि पात्रैस्तथेष्टिपशुसोमसुखैर्मरिष्यन्दृष्टा मयापरिहासकिंत्वकर्मीकोऽयमादिष्टपूर्वः स्यात्तेनियतविद्या पुरुषस्तत्तस्ततः। उपनिषत्। ततोमयार्चितेते। अपिवामेषा पुरुषकारात्किंमेज्ञास्यतितत्तं॥ अतएवतस्याः सन्निधौकर्मविद्यासगतिंनयामि पुरुषस्ततः उपनिषत्। ततस्तामहमु पस्थितयाचाहमुक्तास्मिभदंतेकिंतेसमाहितमिति। ततोमपोक्तंआर्यैश्वनाधास्यत्तथिनिवस्तुमिच्छामीति। पुरुष स्तत्तस्ततः उपनिषत्। ततस्तयोक्तोमदंतेकिंतेकर्मेति पुरुषस्तत्तः। उपनिषत्॥

ताज्ञाप्तापुनः कीदृशीपपत्तविद्याकर्मकरिष्यादिष्टाउपदर्शिताषडतिरात्रिकर्त्रैयताक्रमोयस्याः सात्विंतितंमिश्रापितेकिंतदाह अथातिएषापपत्त विद्या। नयामिपरिकल्पयामितामहमुपस्थितप्राप्ता। समाहितमासिते। त्वमित्तत्समीपेकिंतेकर्मेति। तेनत्वंकिंकर्मकार्ष्मिसर्थः॥

किमुतत्रमित्याहतेपुरुषंग्रामानेत्यहंमेकल्पमपुरुषसंबंधाल्लभ्यःप्रतीमिप्रकर्षेणातीमिमिहपृषादिः। नेकंयस्माद्विसंजगदुरेतिउत्पद्यते। यत्रया लिनृत्यालनिरमतेभंतुष्यतियस्मिन्पुनर्नेलीयतेलयंप्राप्नोति। यस्मात्प्रभाभोतिषाजगदिभातिप्रकाशतेयस्माभासासर्वमिदंविभातीतिब्रुतेः पुनर्हः यस्मतेनः सहजानेदीज्वलोसहजायतरतिसहजःस्वाभाविकश्चानरः सुखेनरएउत्कलः प्रकाशोयस्मानित्यसुखप्रकाशमित्यर्थः। शो तनेविकारशून्याशाश्वतमविनाशि। अक्रियेक्रियारहितेएवलक्षणेनःकरालायंभूतेश्वरभूतानामीश्वरंनित्यंतारंपरमात्मानंश्रुपुनर्भवापसंसा रंविद्मःयेपतिमाप्नुवंति। किंकृत्वाहेतेनेरः मण्वधांतेनमः श्रणस्यतिरस्कृतः पशुविद्यासहितंतमाविष्करोतिएषमानितिएषमान्श्रात्मा अक्र

ततोमपोक्तं। यस्माद्विश्वमुरेतियत्रमतेपस्मिन्पुनर्लीयतेभासायस्मज्जगदिभातिसहजानंदोज्वलंयन्महः।शांतंशाश्वतमक्रियंय मपुनर्भवंतंश्वरंदैवतंज्ञातमपास्ययोनिकृतिनः प्रतीमिपुरुषम्। ततस्तयोक्तम्। यद्यविद्याविद्यांसापुमानकर्मकृत्कथमीश्वरोभ वेक्रियाभवोद्वेरकरोतवस्तुधीः कुर्वन्किंक्रियाहतभवोभवद्विरः शोनसमाः शोनमनाजिजाविशेत्॥ तन्नेनातिप्रयोजनेभगवत्सा परिग्रहेण। तथाविपरिकल्पितंभोक्तारंपुरुषंप्रतीतिक्रियस्तत्तत्रवस्तुमिथमिकोरोषः॥

नांकर्तृत्वशक्तेः कथमीश्वरोभवेत्तावकथमधीतयंः तवमतेरेषात्वंकर्तृत्वापाधिविशिष्टंकर्तृत्वापाधावेतरेवनासिद्धतीतिभावः। ननुतं दृष्टेश्वरणाधनेविनाकर्मसंसारनिरासस्तत्रोर क्रियाज्ञानेहोमादिरूपाभेवभवोद्वेरकरोसंसारशाकृ। अथमसोसमस्तना अभूमेनिष्ठ तेः। ननुवस्तुज्ञानमेवैरसंसारंनिरुणद्धकर्मभिः। उपनिषद्दहस्यंनिरस्यनिवस्तुपारिनि। वस्तुज्ञानत्रयावाधेपत्रहतदाकाधीलत्सात्तत्का रः। नभवद्वेरहेतुरित्यर्थः। कर्मकुर्वन्नीजीवनमविसुरश्मिताह॥ कुर्वन्निति॥ अतएवहेतोः नरेजीवः भवद्विरः संसारविद्वेरिकाः क्रियोः कर्मणांति कर्त्रैवशोतमन्नः सावधानचित्तः शतंसमाः वर्षाणिजिजीविषेत्प्राणान्धरेत्मुमिद्वेरकं। क्रियाणामेवजीवनत्वमेषाभवत्पुरुषः क्रियतइतिभावः

घमण्डबोधप्रभवेन सकलेनाविद्यामलिनात्मनि नानाकारदुःखपर्य्यायाः सततमेव दुःखप्रचुरतरं दुःखितेऽतिदुःखप्रचुरमेवाह॥ येनैवमिति॥ येनैवं विधेन नानाविधदुःखप्रकारेणाकृतकेन
णाश्रमनर्देशाउपरतादिमोहिता॥ तत्कर्मसत्त्वेनेत्यर्थः॥ स्वभावेति॥ ईशितुः॥ ईश्वरस्य मायाप्रलयविधानजगतिभुवनानिनोतिउत्पादयति॥ माया प्रेरकत्वेनई
श्वरस्यापि वेष्टावत्त्वमित्याशंक्याह मायेति॥ नहि॥ कीदृशी मायाविभूतिः॥ विश्वसंज्ञिताः॥ ईशितेनईश्वरमायाप्रेरिताः प्रेरिता॥ मायाकरी सायाप्रेरिताः पा॰ मा
पाणाः सृष्टिकर्त्तृत्वेनानुमिमतासाधुप्रसिद्धिविशिष्टसकर्त्तृत्वमीश्वरस्येतिभावः॥ ननुचेतनेनेच्छेनाधिष्ठितमेवकार्यकारणरूपंचक्षुरादिमायातत्वेनाना
कथमस्येवामीश्वरमायाप्रेरणाकर्त्रीतिवक्तुंलज्जासेरस्याशंकारहोतेनोपपादयति स्वयंहति स्वभावाच्चेतनेचेतनाशून्यमतएवअकर्त्तृजडमयः

राजामोपहासः॥ अहोमूर्खोधकाश्यामलितदशोदुःप्रचुरतरंपदुःविषादाः॥ येनैवंविधकर्मणाहताः॥ स्वयंस्वभावात्स्वलंबलात्स्वल
त्चेतनेनेच्छेनकर्मत्रिधात्वि॥ तनोतिविश्वेतितुरीतिनेरितान्जगंतिमायेश्वरनेयमीरितः॥ तस्मान्नमोधानमनेवंयमीदृशीद
ष्टिः॥ अप्रबोधप्रभवंचसंसारंकर्म्मभिः शमयंतीयहविद्यानलंमेधतमसमेधकारेणापनिनीषति॥

लोहचुंबकपाषाणाश्चसन्निधौसमीपेयथानलाद्वलनिश्चेतनाः॥ वस्तुभूतामायाविश्वेतितुरीतरणीतोजगन्निर्मातिरयमेवेश्वरनईश्वरस्ये
तिभावः॥ इहजगतियस्मान्नरःभुजंगाद्याविर्भवतितनानारोगतिरोभवतिनकर्म्मभिः विरोधादित्यभिप्रेत्याह॥ अप्रबोधेति॥ अप्रबोधादज्ञानात्य
मनोजन्मपरमतास्यामेतारंकर्म्मभिः शमयंतीयहविद्यानलंनिश्चयेनतमसेवेधतमसंमेधकारेणापनिनीषति॥ अपनेतुंनिरोधातुमिच्छतीत्यर्थः॥ कारणाभावेपिकार्य्यं ६२
भवतिनिजस्वभावोमेदमनेतिभावः॥

नन्वज्ञानमात्मानात्मविवेकेनविरोधीतिज्ञानान्नाज्ञानयोरेवबाध्यबाधकभावोदृष्टःशास्त्रेणाकर्मज्ञानयोःयतोज्ञानमज्ञानस्यघातकमि
तिश्रुतेः॥ अनावरकज्ञानंस्वात्मानमनाश्रमभिप्रेत्यएजाग्राद्भावेति॥ स्वभावस्वीनानिनश्वरणीतमः॥ प्रज्ञानेनआत्मनिनित्यस्वभावाभिएनादृशानि
सप्तभुवनानिएः स्वरूपमकरोत्तेनप्रकाशयेतप्रकटीकुर्य्यात्ततआत्मस्वरूपंकाशंविश्वसाक्षिणंविदन्तमेवतानाहः॥ अतिमुंमत्कर्मतिकोतेपरस्वरूपंप्रा
प्नोति॥ ज्ञानभिन्नाज्ञानंमोक्षहेतुरितिमतंनिरस्यतिनान्यइतिभवः॥ संसारस्यमायाकृतेः॥ नहेतुः पंथाउपायः॥ नान्योस्तीत्यर्थः॥ तमेवविदित्वातिमृ
त्युमेतिनान्यः पंथाविद्यतेअयनायेतिश्रुतेः विमत्यविचार्य्य॥ दुर्बोधनोयहतैर्दुर्बुद्धिभिर्ग्रस्तैः॥ श्रुतेर्वाक्यैर्मिः शिष्यैः॥ अथारैर्म्मारैः॥ स्वस्यात्मनिविषि

स्वभावस्वीनानिनोमयानिप्रकाशयेद्योभुवनानिसप्तमेतंवेदविदानतिमृत्युमेतिनान्योस्तिपंथाभवबंधनेतुः॥ पुरुषः॥ ततस्ततः॥३॥ निष
ण्णतोयहविधयाविस्पष्टोक्तमात्मचिंतनंत्रिकांडोदुर्बोधमनोपहतैरसमर्थतेवाधिभिः कर्म्मसमश्रयाद्यैर्भवितव्यं॥ तत्प्रसीदतुभवतो
स्वात्मिचिंतनेशंगमनाय॥ पुरुषवत्ततस्ततः॥३॥ निषण्णतोहंतामतिरुक्मप्रस्थिता॥ पुरुषवत्ततस्ततः॥३॥ निषण्णः॥ ततः कर्म्मकोस
हस्वरीमीमांसामत्यादृष्टादिभक्तकर्म्मीएषविकारभोनिश्चतारिभिश्चानुगताप्रमाणैः॥ अगोर्द्विविधैरपि योजयेतीप्रमोपदेशैरतिरे
शगोभ्यः॥

नदृष्टः॥ प्रस्थिन्नानिर्गताः॥ मीमांसास्वरूपमिहभजतेमीमांसादृष्टिप्रकिंकासपदेनयोगिसंज्ञेकेसंबध्यते॥ कीदृशीमीमांसा॥
अधिकारःकर्मफलभोगितद्वतःतंभजतीनानिश्चेतिष्टोमादिनिष्कर्मीणिविभजयफलभेदात्कर्मभेदंमतिपाद्यगैःमयाजाजयाजादिभिः कि
विधैर्गोनामभेदेभिन्नैःसंग्रिपत्तारादुपकारतिभिः प्राप्तोपदेशैःसाक्षात्परंपरयेष्टैःअविरोधात्रमनेनसहसंबंधः तेनाधिप्रमाणेनप्राप्तैः अन्येयोन
यंतीउपकुर्वाणा॥ पुनः कीदृशीमीमांसाश्रुत्यादिभिः श्रुतिवाक्यलिंगप्रकरणस्थानसमाख्यादिप्रमाणोअभिधिगनार्थबोधकैः अनुगताश्रुता॥

अप्यधिकवतीत्यधिकवतीः पाठ्यवृत्तिर्नोऽसमीपवर्त्तिनोऽनुभवितृभिरित्यनेनैरोहाह अस्मेवेति लोकेऽनेरस्मुवः स्वर्गानुलोहिरूपेतदुपभोगयोग्यपञ्चभूतवस्उप
नयनेप्रतिपादनेउपयोगःप्रयोजनेअस्माउपनिषदः अस्मेवेतियोजनानन्तः किंनाहा॥ तदिति॥ तत्तस्मादेतोः एषाउपनिषत्कर्म्मणाउपपुनरधियतो
किंपतोमिसर्थः। एतत्कर्म्मोपपुनरुक्तेअनुमोदितमेवसाधुसाधितिसीहतमेवाप्रतिहतत्वेनाप्रतिक्षयत्वेनाभीमोसाध्यातदयस्पतासर्म्मस्याधि
दैवतेनेनअधिष्ठातदेवतयेत्यर्थः॥कुमारिलस्वामिनोमतेवार्त्तिकाभोक्तेप्रतिपादितेकिप्रतिपादितेतराह॥ देवेति॥उपनयतिप्रतिपादयति॥

पुरुषवत्तनुत्तनतः॥उपनिषत्ततोहैतामपितथैवाश्वयम्भार्थतवती॥अथतद्यापुरुषोमिमेहैकंकर्म्मोमीतिनतोमयानहेवोक्तंयस्माद्धि
श्वनिमारिपदिते॥पुरुषवत्ततनतःउपनिषत्॥ततोमीसोसपापार्थवर्त्तिनोमुख्यमालोकाभिहितेअस्मेवास्माकंमस्माःलोकोतरफलोपभो
गयोग्यपुरुषोपनयतेनोपयोगः।तद्विपनमेवाकर्म्मोपपुनरुक्तः। तत्रतेषामेतेनाभिनेनमधेकेनाप्येतेवासिनेतरतनुशोणितमेवाअपरेणातु
प्रसिद्धमतिहिष्टेनमीमांसमहरपाधिरेवतेनकुमारिलस्वामिनाप्रोक्तेरविनेयैकमोपपुनरुक्तपुरुषवपनयतिकिंतु। अकर्म्माभोक्तासमीक्षरं
नवासावीश्वरःकर्म्मफलपुरुषतेऽततोऽन्येशोऽकर्म्मा अथकिंलौकिकाःसुरुषाएवेश्वरोनामास्ति। ततस्तेनविरुद्धपुनरुक्तमुच्यति।।

तर्हिकीदृशेप्रतिपादयतीत्याहकिंत्विति।ननुअकर्त्तात्मभोक्तेतसिद्धोनाकाङ्क्षाग्निमत्राह।नचसाक्षादिनानचाकर्त्तुरभोक्तुरीश्वरस्यकर्मोपयोगोवाध
कोभावाननाकाङ्क्षास्यात्किकर्त्तोपयोगितास्त्विश्वाकाङ्क्षतोपरेणेतिअपरेणमिश्रोसवैकेरहस्यनावलेविना। किमुक्तमित्याह॥ आद्येतिलौकिका एष
नलोकप्रसिद्धाःपुरुषपात्रजीवात्मन्योनामईश्वरःकिमस्तिनास्तीत्यर्थः।तेनकुमारिलस्वामिनाजीवात्मईश्वरोनास्तीतिस्वाविद्वेषेणकर्कमुक्तिं ६३
मुक्तंतराह अस्तीतिजीवात्मईश्वरोस्तीत्यर्थः॥

नदेवाहानयाहिएकःस्यात्। एकईश्वरः सगुणोचेद्विनाशिनेकर्म्मणोपपत्तिरविरुद्धासिद्धारित्यर्थः।तत्पुनरसौजीवःमोहाद्यधर्मोहाहनशानः तयोर्भोगी
तायाःश्रुतेनाहतेनाशनेनमुह्यतीतिजीवइति।एकोनावःकर्म्मफलानिवाञ्छतिकामयतेपुनरसावीश्वरः नानेकर्म्माणि।अर्थिनश्रभिलाषवतेहतानि।एकोजीवः कर्म्मसुसेतिष्ठोमारिकुशिष्यतेनियोजयते।आज्ञाप्यतइतियावत्। अपरोवेदईश्वरः तनुभृतांशरीराणांशास्तेउएवंजीवा
दतिविलक्षणाईश्वरः लौकिकपुरुषाहत्योनेतिकर्त्थंसनावनापीलाहृभिः सगइतिनिःसंगः संगरहितः। असंगोऽपेपुरुषइतिश्रुतेः।पुरुषपुरराणाद्व
राणार्थत्वाद्वपुरुषः परमात्माऽत्रिप्रासुकर्म्मसुकर्त्तृहतिकर्त्थंविलेभावयतेनकर्त्थंविलेभावयितुमर्हतिकाकारसर्थः।ज्ञानादिवेकः।साधुमहोसिउक्तश्च

तयाहि।एकःपक्षपतिचेद्विनानिजगतामस्मत्पतोहाधर्धिकःकर्मफलानिवाञ्छतिहवोहात्पर्थिनेऽएकःकर्म्मसुशिष्यतेनन्वभ्रांशास्ते
वरेवोपरोनिःसंगाःपुरुषः क्रियासुसकर्थकत्वैनिसेभाव्योजाससर्ग। साधुसाधुकुमारिलस्वामिन्साधुप्रतीसाएषमानहोतोसुपर्णो
सयुजोसखायोसमानंवृक्षंपरिषस्वजातेएकस्तयोःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योऽभिचाकशीति।।पुरुषवत्ततनतः२३उपनिषत्।।
तेतोहमीमांसामभिमेम्यस्थिसपुरुषवत्ततनत।।३उपनिषत्।।ततोमयावद्भिः शिष्येहपास्यमानाः तत्कैविद्याश्चवहोक्ताः।।

वृद्धिरासिद्धोक्तेर्थेसंमतिनेनार्थतःऋतिमयतारयतिहोतावितिहोप्रसिद्धोसुपर्णोसुष्ठुपर्णागतिपर्योस्तो।परोगतोसहायेवस्त्रनोगरुडे
धितिविश्वःअथाऽत्रहानाविसर्गःसपुजोसहयोगवंतोसहयोपास्यात्मकूलोद्वौजीवात्मपरमात्मानोसमानंवृक्षंहेहशरीरंपरिषस्वजातःआ
त्मेगयनःस्वीकर्त्तेतिपावतस्त्रनयोःकार्यभेदमाह।ततोधर्म्मभेदएकोजीवः पक्षपिप्पलंकर्मफलंअत्तिहंक्ते। अमरईश्वरःअनश्नन्नभुंजानः
अभिचाकशीतिसाक्षित्वेनपश्यतीत्यर्थः३उपास्यमानाः सेव्यमानाः॥

न्यायविद्याः पात्रं जलन्यायकारणादसौ व्यनिर्मिताः शास्त्ररचनाः तासां मध्ये यतेजल्पनिर्मिताविद्याप्रतिपादयतिकाश्चिदिति। काश्चिद्यतेजल्पनिर्मिताविद्यास्ताद्योविशेषोजगतः केशवसंसृष्टतादिनकल्पनापरतत्प्रतिपादनपरेत्यर्थः। आत्मानित्यौपः केशेरपरामृष्टः अकर्त्तात्मोक्तोतेवमादिकल्पयंतिपतंजलाः। उक्तंच। उदपनादार्थैः केशकर्मविपाशकापैरपरामृष्टोनिर्माणकायमधिष्ठायप्रणयन्कृपोनुग्राह्यइतिकाश्चिद्विद्याविशेषकल्पनपरेतिपादेहि तापुत्पत्तिविनाशलक्षणगुणानाश्रयेविशेषाख्यकल्पनपरातत्प्रतिपादनपराश्चसूत्रपादमुनिप्रणीताविद्यापरागौतमप्रणीताविद्यान्यायैः नीतेषुप्राप्यतेविचित्रतोर्थेषुतेन्यायाः पेक्षयाप्रमानवक्तारिनैः शंकरस्वयंभुकणभक्षाक्षपादोलूकमर्थजिद्रोगप्रयुक्तस्पश

काश्चिद्विद्याविशेषकल्पनपरान्यायैः परागतन्त्रतारंभकुलमातिनियहमर्थेर्जल्पेविनेतामपि। अन्यातुप्रकृतिविभज्यपुरु
षस्योदाहरंतीभिरतन्त्रानोगगानापरामहदहंकारादिसर्गक्रमैः॥

इत्याद्यैर्नानवर्गनेतृभिरतिसंकटनिग्रहपरानेकप्रतिकारगोमन्यायैस्तत्प्रधानेन्यायैरितिविशेषेसंबंधनीयम्। तत्रविनिगीषुकथायांतेना मपिपरपक्षदूषणायतत्साधनायकथामपिन्यायैस्तत्कल्पनतीर्थिताराधेती। अन्यासांख्यानिर्मितानाविद्याप्रकृतेर्गुणात्रयसाम्यावस्थाजगत्कारणमतो विभज्यपुरुषस्यबंधमोक्षौदर्शयंतीत्यर्थः। उदाहरंतीतिपदयोजनयाचक्ष्वेतिशेषपूरणेनान्वयः। कीदृशीसांख्यविद्यामहदहंकारादीनांसर्गैः सृष्टिक्रमैः तत्साधनोपयोगिशरीरेंद्रियविषयाणांगुणानांसंख्यातस्योपरासावधानाग्रहणेर्महतोहंकारोहंकारादेर्यत्तन्मात्रागणवैकारगणानापरोसर्गः एतावत्तासंख्यपातंजलन्यायदैतेविकल्पशास्त्रगणातत्कारिगणानयवयुः पर्यवस्यतीत्यर्थः। तासुस्वार्थोपपोगित्वाभावात्ना

नचेदाहुरिति। मीमांसामिवेत्यर्थः। ज्ञानविद्याप्रतिपादनमुपसंहरन्नाह। अनुयुक्तयादिनैकार्थमितिपदद्वया। कर्मोपहतंकार्यमुक्तमुक्तिरित्याह। पत्नारिति। प्र
कारेणोपहासस्योपहासलक्षणेनपदार्थान्तरेणार्थः। लोपहासमुक्तिंप्रकटयति। आः दासालेति। आः इतिक्रोधे। दासालेआमुष्यपुत्रकाहतास्त्रीलेपरमगुरुः। च
तुर्विधेप्यविश्वेनगतउत्पन्नेतरोपादानीभूतइत्यर्थः॥ ईश्वरःकर्त्तानास्तिमुक्तात्मानेतिभावः। अथयाहपुरुषस्यसंसारमोक्षौनमित्याह। अन्यथेति। आः
पापेब्रह्मेतिपादानयोरितिसूत्रेणोपादानमितिसंज्ञानायथाघटस्यमृदुपादानत्वंतथाप्रकृतेरुपादानत्वेविकारित्वेविकारित्वान्नित्यत्वमित्यनी
नायत्रपक्षेदूषणमात्मार्थार्थः। सांख्यविघेपक्षेनुक्तदोषानाहनचेति। दोषेणैकसंबोधनेनयथानान्यत्रेतेदोषादानाद्विरहिन्नात्मेत्यात्मनिःपुरुषस्य

पुरुषत्वतत्स्वरूपमुपसंहरन्। नयेपाहेतोः समुपसिद्धेना। नाभिधानुयुक्तयानेश्वरकर्मादृष्टमूलमस्माकमित्यादि। तत्तत्सांख्यैःसप्रकाशेपहासमुक्तं।
आः दासालेपरमाणु भ्योविश्वमुत्पद्यते। अन्यथानुसंकोचमुक्तमूर्तयःपापेकर्मणिमूर्तेवैकारिकेतत्त्वेविषयेधर्मिणिसतुपपद्यते। ननुयथा
दीनांज्ञेत्यादिः। ननाकोहेतुर्यः सर्वविद्याभ्यस्तत्रविद्यामात्रेतिसंज्ञयामेयत्तानपरीक्षाकार्यमितिपाठानुसारेणोपादानकारणमपुरुषोतीतप

नपुरुषकारणत्वप्रतिषेधेनेत्यादयः। ईश्वर। मूलप्रकृतिविकृतिर्महदाद्याप्रकृतयः सप्त। षोडशकस्तुविकारोनप्रकृतिर्न्नविकृतिः पुरुषइतिसंख्यां
तर्कोपपत्तेभवत्यपेक्षतएतीतिविशेषइत्याह। तत्रतिनानाविशेषः। दृष्टमितिनमुपपद्यतेएतदृषीति। पारमाणवश्चयथाबंधतत मोक्षयादानकारणत्वेतत्सं
विकारात्मत्वंसर्वमेयंयथाविषयः पक्षत्वंतथापत्ते। कार्यमाहुरुत्तरयंत्रेतेनेतंपक्षप्रत्यनीकेनुपपत्तिरितिपारमाणुप्रधानादीनामुपादानिमत्वेभावकार्य
स्वात्मोपादानत्वेयावंतोपादानगोचरावाग्मन्यस्याभावादनेनोपादानंनचविकारीत्यापत्तिरितिनार्थभेदात्। तत्वंपदंतत्वविस्तारः शांस्त्रार्थतत्त्वः॥

DR BHAU DAJI MEMORIAL

श्री० ६५

DR BHAU DAJI MEMORIAL

अतिक्रामतः अभिभवतः। स्वाधस्तेति विच्छेदेनान्वयमेवं धात्वात्मादिलक्षणस्तीत्यर्थः। तमनेनेदृशमेवेति सर्वः प्रकृतस्वरूपाहो भगित्यपपत्त्यान्वयेन निर्णयपति। किंचेति। मुक्तावलिः मुक्ताहारः श्रोणिः। अंगानां लक्षणं अधः पतितेऽकूले अपहृतेवस्त्रा कटीतटे। अथानेनरूपेण अहंगतानी नूपुरेचरणभूषणेपत्याः स्त्रा। नत्रेत्यारि। वत्सयागीनपाऽपनिषन्मूलत्वात्तस्येत्यक्तं। मानर्मानरिनिऽन्कोतिशेषः। सोपरिरभ्यआलिंग्यअहमुपदेशे

एजात्सहर्षम्। नरवत्सुभवतीमनिऋाततेऽभगशब्दिश्वस्त्रीत्तमतेपुरुषत्वलक्षणः उपनिषत्। हित्वामुक्तावलिस्फ हंसवत्तमंगऽकूलंमीनागीनाभूषमपद्म लग्नपुरहंसविहरातत्रवत्सयागीनयामांतत्रागतामालोक्यसतेभर्मेमातर्मानतीतिपरिरभ्योपावेशीतास्मै। विरितहसोनयानपात्र। तथोक्तं। अंत्वनात्रवेदवि तयंमनोयेत्वनुत्तामयमाणेभूत्वयपेक्षमसुरसत्ताः प्रवीरयंतितेवामीप्राणवशस्ताऽनेकंवतेनभगवतामानधिभूत्वानयाचगीता। तानहंद्विषतः क्रूरान्सं सारेषुनराधमान्। क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेवयोनिष्विति। पुरुषःसकोनुरेविनत्वासारान्तानुमिछामिकोयमीश्वरेनामेति।। । पाठ्यनाथ।।

नास्तीतियोजना। विरितहंसोनयानसमानास्वाराया। असुराणांरेत्यानांसत्वन्मनोवत्सत्वंवेतीयेषांतेनिर्दयहरयात्पर्यः। पक्षीयंतिनिर्मिंयंते। वास्तवरेऽकर्त्ता। कुत्रोक्तमित्याह। तथागीतेनिगीतायामित्यर्थः। उक्तमाहनामिति। अहंतानुक्रमेणभवतस्वमए धमामूतयोरेवनोऽवपुनस्मन्अशुभानूपापिएन्हंसारेषुआसुरी ष्वेवयोनिषुरेत्यपोनिषुअजस्रमनवरतंक्षिपामिनेवांकरापेसंसारणस्तित्वा ही नास्तीतिभावः।।

सकोपमिवेत्यन्वयविलोमवरतीतिशेषः स्वरिर्मुलंपतिकूलंआत्मस्वरूपंवृणपितुंप्रकाशयतीत्यर्थः। कोनामेति। कोनामजनः आत्मानंतत्स्वरूपमज्ञानंतेनप्रत्यूहरूपत्वेनकोपीत्य र्थः अंधमिवेतिदृष्टांतः। केनविरंपेनभगवत्स्वरूपेणोत्तमश्लोकशब्दोव्याप्तीतिपदेछेदपकारमंधनकोभूतस्यतिनचेत्यर्थः। त्वत्स्वरूपाभेरनुपपत्त्यनि। अत्रसाविति। कासौअभवे त्तः पुमानूभवत्तात्पोत्तारितिश्रुतेः। तत्रत्योनत्वत्तः अन्यः भिन्नोभवतीतिशेषः। एवंतर्हिकुतेअभवतस्वमएभवतीतिश्रुतेः। भवान्पुरुषोनामरेयान्परमात्मा त्मानः स्वभक्तानानूद्धरनमः पुरुषत्वस्यः परमात्मेत्यादत्तरश्रुतेः। परेमोक्षतत्वमसीतिश्रुतेः। कीदृशः पुमान्मूलमातमः अविनाशीति। न नुवाधिनमर्थंवेत्तोपिक

उपविशन्। सकोपमिव। कोनामात्मानमज्ञानेनतेऽभंधमिवप्रत्यूहरूपेरत्स्यति। पुरुषःसर्वैकपरमात्मापुरुषःपरमेश्वरः। वैदेनिवसन्। एवमेवनरःनपाहिंस सोत्तरश्लोकसन्नाकरः पुमानूभवान्रेसानुरोनामाताः सएवमित्यत्रमकारेमापवादिपेवर्विवेसत्तिनिरसनः।। एवमेवमाम।। एजगतीगो।।। ००।

पंसोपपेतसर्योमयः यतमानः प्रस्तरस्मारिवत्। किंवा प्रत्यक्षस्तपीरघुमातोभेरेकधंस्वस्मादैतंप्रतिपाघतेत्याशंक्याभेरत्वपूर्तोनवालयस्याह। सएवेति। सएवभिन्न ए वतेभवतीरिमामयाआत्मानाघिषुपाभित्रःभेरंगतःभवत्वा विपूर्वेपिभेरेसतिकथमहमीश्वरोभवेरत्याशंक्यमिथ्याभूतोभेरःपरमार्थिकसभेरंनविशेषुशक्नोतीत्याह। स त्तिनेतनेविवसतः स्तूर्यस्यविवेभंरंतेरेवरिप्रकाशमितपोक्तं। एकस्यवरिभूतात्माभूतेभूतेयवस्थितः। एकधावेदुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवत्। इति। अभिसंधायास्त्वं रंगतमोहरेविस्मारमयारिरमामः।।

तत्त्वमस्यादिवाक्यार्थविचारमानं तत्त्वानेविचारंविना अनवधारणमेवेत्याह। पुरुषेति। असंभावितमेवार्थं दर्शयति। स्वर्गेवीतपनित्यत्वादिधर्म्मा यथास्वर्गादिरूपनित्यत्वादिधर्म्मा स्वरूपेण स्वर्गादिरूपेण च भिन्नस्वभेदबुध्यागृहीतस्वतत्त्वमननेधर्म्मोयस्यैतादृशस्यममनित्य ज्ञानत्वरूपतत्त्वीयनित्यत्वरूपनित्यत्वं असंभावितमेवेतिभिन्नस्वतत्त्वमर्थः प

पुरुषः विवेकेघटिभागवन्नुत्तममध्यमभागवत्प्राप्तव्यसंगवधारयामि। आवृद्धिभिन्नस्वभिन्नस्वतत्त्वमननधार्म्मिणः ममबुद्धीतिरेवीयंसत्तानेरविरात्मनो। विवेकः प
रार्थमवतानाहवाक्यार्थानावगम्यते। आर्य्येणोक्तंतत्तमेव। पुरुषः। तद्दृष्टबोधाभवानुपायमात्तापयतु। हे विवेकः। आपयतुकृपयतुकृपयतु। ८।

परार्थानवतानावगम्यतेवाक्यार्थयोः सम्यगतत्त्वबोधात्तवाक्यार्थानावगम्यतइतिभावः। उपनिषत्तद्धतिपारिशेषतत्त्वमस्यादिमाहावाक्यार्थस्यत्वंपदैकात्म्यस्वीयपरभेदस्वभिन्नहीरणादिरूपः।
तद्दृष्टबोधयवाक्यार्थज्ञानायाभवान्विवेकः। आत्मानंपयतुकृपयतु।

पुरुषो स्तीति। विरात्मनिनत्यपरार्थेनित्यत्वेनत्वेनमर्त्यनंपरार्थेनित्यत्वेनो स्वीस्तेनत्वेपीस्तेसम्यगनंदृष्टिपुरुषनेनतंतत्त्वमसीतिवाक्यंश्रुत्वानात्मपरंसंपकाशेषो
तिः अन्नर्म्मोदृष्टीअवेदवाक्यार्थेपुरुषमुपानेनेकाग्र्येतत्त्वमसीत्यादिवाक्यंश्रुत्वेतत्त्वमसीतिवाक्यंश्रुत्वानात्मपरंसंपकाशेषो
तिः अन्नर्म्मोदृष्टीअवेदवाक्यार्थेपुरुषमुपानेनेकाग्र्येतत्त्वमसीत्यादिवाक्यंश्रुत्वेतत्त्वमसीतिवाक्यंश्रुत्वानात्मपरंसंपकाशेषो
स्वेतिविधवदृष्टेरर्थे। बाधितेतिस्तुनंभवःसंतारस्वस्वधीतेमलकाणमहानेवेनतत्पाणांतनिरूपंडंतुरिनानेरंभेनस्तमिनसुखरूपं। तत्त्वंतत्त्वपरार्थस्तोधनपका

विवेकः अथमुच्यतेएवोक्तीतिविविच्यनेनेपीतात्त्विनेनसंदृष्टेनंत्वानंविलयेविरात्मनिपीतातेत्वमर्थेपुनः श्रुत्वानात्म—स्तीतिवाक्यंश्रुत्वांतमसत्यमंस्वं
तेत्वेतिरनंतमंसत्तीनांनेरंस्मुपोनेते।

एमाहः ऊस्मिन्सतिएवकारः मत्रास्मिन्सिचिन्नेनतांहंमनसासहविविअएवकृत्वापीतः सर्वेषामित्यर्थः। सर्वेषांतनानांनेजयेविनाशेसतिअर्थादिनेनतः
तत्त्वंपरार्थस्तोधनमत्रअंसंभावयमात्मनिनित्यज्ञोतत्त्वमसीत्यात्मि — हावाक्यार्थावधारणंनेश्रयसंभेयतीतिभावः।।।।।

पुरुषः॥ तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान्। क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु॥ ततः प्रविवेकिनिरिध्यासनं। आसुरीर्योनीर्भगवद्गीताविस्मृतश्रुतयो यथानिगमस्मरणिपा यमुपनिषद्विवेकेनसहबोधयितव्यः। त्वयाचपुरुषेवलयमितिविलोक्यएवंरीवेकपुरुषाभोनानिहंवर्तनेयावदुपलब्धामि। उपसत्य। उपनिषदंयति। जनयतीकं। रेव्याविस्मृतश्रुतयासमारिरं मयासंकल्पयोनयोरेवताभवेति। मयावसमाधानेननिरिसम्। यथाआपन्नसत्त्वाभवतीति॥१॥

यःसंकल्पोमानसोव्यापारः सएवयोनिः।तन्निकारणंयासांताः भवंतिसंकल्पमात्रारेवोत्पन्नेर्नमेपुनेनेतिभावः।बृहदारण्यगृह्यतीरित्यारभ्यसर्वमिभवरित्यंतेनसं कल्पप्रभवत्वंरशिनेहदारणकं।तयाकल्पमेतन्त्रातमित्याह।मयेति।मयावसमाधानेनयोगसामर्थ्यजनध्यानेनयथा। आपन्नसत्त्वास्त्रीगर्भा।विवेकंसंक

ऊरसन्त्वाकूरणिपायातनारिनाशकत्वात्।एवोभयंदोरमध्यतेति।तथमनसिसंकल्पविषयोयोनाकूर्पणासंकल्पविषयाविषयाविषांआत्मासाक्षात्कारूसंकल्पयिष्यतीतियो नयो।यूयंहिसंकल्पविषयासंकल्पोरक्षीतदहनणिरणीतरंमानिनरविश्रीमद्भागवते।यूयंवमनमेतिनिरंपितेरत्यंकंतथ्यंतांनामोरेनेश्रुतिनुपनिषदोतात्पर्या थधारणंमनमेनामयुक्तिभिरनुविनमनेननेनआर्षात्मिनरंपितोनिरिध्यासनंआसविनातीयमत्ययप्रवाहीकरणंतरव्यर्थारेवेति।तानहम॥ विधायाग्रेतःकरणंनिरूपमान्मनसिसंकल्पणोमुक्तोमितिभाव॥ ध्यानंनाटयतीति। निरिध्यासनेविवाविशेषाआत्मकंसचिदाविशेषेध्यानोत्पादनंनिरिध्यासे

तत्रोक्तसत्त्वादिपानामकंपात्पुरुरेवंनेतेमबोधंबोध्यंबोध्यंश्रोतव्यविषयोसंकल्पणविषयामनसिसंकल्पविषयेप्रबोधंबोधंपुरुषेसम्यक्सविवेकेनमहमत्वका रणमागमिष्यतीति।उपनिषत्। यदारेद्रष्टव्योनिरेवीतिविवेकमारा— निर्कोता। निरिध्यासंपुरुषंवेदयति।पुरुषोधानंनाटयति।नेपथ्ये।साध्यर्षिमाध्यर्ष्यम्। उहमपुनिरामभिलाषिरिरंघातयंतीरिशः प्रत्यक्षंकुरुत्कराक्षिमनसोनिर्मिषवृत्तः स्फुलं।ऊन्येयंसहसासंमरीकरेर्मोहंमुंतीभवत्यंतरहितम् वेतिचैकपुरुषंश्रीमत्रारोधोरयः॥

नंपुरुषंवविषयनारयतिविसारयति।उरुमेतिरंयंकन्यादिपात्रा। सहसाभूकस्मात्तरंनंभवतीतिरिधानंशोधोति।कीरणीकमा।मनसोभवः स्फुलंनिर्मिषनिर्मलाशिनो वत्रुहमत्रुकरापुनयएवतावित्राभिः प्रतिरेवरिशः पोतयंतीप्रकाशयंती।कीरणंवक्षः स्फुलंप्रत्यक्षंकुरंतिनिर्मिषंतेउत्करानिस्फुलानि प्रस्फुटानियस्मि न्तत्।पुनःकीदृशंकन्यादिपात्रारेभ सेवकैः कामादिभिः सहसाईमोहंगुसंतीतिसहसाभी।उत्पन्नसत्त्वादिपात्रोतारिसंधिनाएवंस्वप्नमधिनेत्यतीतिभावः।चतु नः एवः श्रीमान्श्रेष्ठोरत्नोनिलिषयश्चेत्सकाक्षात्एकंपुरुषंदेवंतंवेतिजानिर्भवतिचकारोभवत्यपेक्षोः समानकालार्थः॥॥॥ यमहंतुमानमुमुक्षु॥

किंचाप्तिमिति। मोहप्रबोधोद्योगोस्मि। सकः पात्मन्यबोधेऽभ्युदितेसतित्रैलोक्यं जगदेवमनेनप्रकारेणाविद्वत्परोक्षविषयंनसमारोहतिनप्राप्नोतिकीदृशेत्रैलोक्यंसदनप्रकाशेनस्वाभाविकप्रकाशेनरहितंविनाशितं। मकंमेवमकरवंति। किंचाग्रंकिमाक्रांतं। किमथाहितंदूरीकृतं। किमुदूतंनीतंकिंच। किमुसमुत्साहितं। अपसारितं। किंनुस्यूतमुद्वाववत्स्ववत्समीकृतं। किमिदंनुविलापितं। म्लानंघृतवत्तूष्णीकृतंकिंविरसीतिशेषः। वाक्यशेषतात्किंचसकिमपिअस्तिनास्तीत्यर्थः। तकीगोचरत्वाद्दात्मानात्मेवेतिनमंतव्यंनास्तिकाभिप्तिलोकंशरीरंपरीमाणमणीयासंईश्वरंव्यापकमात्मानंवर्णायंतिसकथमवस्थानंयसाद्धीनित्यः व्यापकः निर्गुणाः सर्वत्रपूर्णाः

ततः डाविंशतिप्रबोधोद्योऽयः। अवो——ऽयः। किंव्याप्तंकिमपोहितंकिमूदूतंकिंवासमुत्साहितंस्यूतंकिंनुविलापितंनुकिमिदंकिंविस्मृतावाकिंचन।। यास्मिन्समुदिते विनष्टेपरावीनेवंसमारोहतित्रैलोक्यंसहजप्रकाशरहितंसोहंप्रबोधोद्योस्मि। पुरुषमप्युक्तवः। यावदुपसर्व्यामि। उपसत्यभगवन्प्रबोधचंद्रोदयोभवद्भ्योपुरुषः स्तात्स्वरूपंकिंचनसपरिपूर्णसमंतात्याकरोति। पुरुषः स्वानंदमहोविघटितंतिमिरपटलंप्रभातेतज्जातम्।। ०।।।। हा।। नु मोहसहद्द।। तद्दा।।

प्रकाशांतरनिरपेक्षःस्वयंनिरावरणतिवत्प्रकाशनेनस्वरूपभूतःसाक्षीसोहंप्रबोधचंद्रोदयोस्मीत्युक्तमत्रवाक्येन। नुकिमित्याक्षिपतिकूर्म्यः। आत्मप्रबोधेनस्वगुरिनेसंसारिकंत्रैलोक्यविषयमानेकनर्द्धकर्द्धयपीभावाविलीयते। अन्यथानर्द्धदुर्गमयाकारणिकाकारणैरसाधनैरनेकजन्मभिरपिनैवनाशंगच्छति। निर्विकल्पकस्वरूपनाविद्याप्रबोधयोराकाशेनेवसंबंधनास्तिनेतरेतरंहंतुंसमर्थं। उपादानत्वाभावनिमित्तेनेतियंयथायोग्यसंभावनया। पुरुषेप्रबोधयत्स्वज्ञानंतद्वदुत्पत्तिसंबोधनं। विघटितंतिमिरपटलंतिमिरमज्ञानमेवपरंतेभास्करंविघटितेनेवनाशितेपक्षिन्नेवंभूतेप्रभातेप्रभानमिवसंजातं। संसारोत्रयगमाद्दोधयंतः सज्ञानम

तेरवर्णयंतिनचाहिमोहेति। कोविनिविद्याप्रकाशवचनः तुशब्दोहेमाःस्वप्रबोधद्योतनार्थः। स्वप्रबोधचंद्रस्यर्थः अज्ञानिपुरुषाः येप्रबोधचंद्रेणज्ञात्वाहेबोधिनपक्षावंप्रबंधनंनिश्चयः भूद्दा। दृष्टमानात्मात्माहिरज्ञानेत्यादिविवेकमतिः। प्रज्ञानिरोद्यतिषमः यमविषमारिकंआत्मानंरविज्ञानकंजगद्रूपंतत्रहंविमुरितिस्फुरतिप्रकाशते। किंकृत्वामोहः सेनारेनूरज्ञानंतरंबोधकारंअवरकंअवरकंअवधूयनिरस्य। विकल्पोप्रपत्रवनिद्रानामुन्मथ्यतत्क्षा। मचारिकेनेतिपारे। यमारिकेx स्वसत्तासंगहः।।मुनिर्मननशीलः सघोमतिताःस्तोमविद्यामीत्यर्थः। संगंपरिष्कारंनविनेनसिरपिऽपेत्यत्राप्यकिमपिअहंनएवज्ञानप्रयोजनमारिरोतिx

नचाहिमोहांधकारमवधूयविकल्पनिद्रामुन्मथ्यकोप्यनिरोधतुषारराशिभिः। भूद्दाविवेकमतिरंतियमारिकेनविज्ञात्मकंस्फुरतिविश्वरहंसएवः सर्वत्रहंत्वोल्लिभगवत्यादिविमुक्तेःप्रसादात्। लोहमिरामी। संगंनकेनचिदुपेत्यकिमप्यहंनएवंविरिंचगा। इतोऽपेतभयशोक— यमोहःसापमोहः सामगहोमुनिरहंविनास्मिसघः। ततःप्रविष्टविविमुक्तिः। विविमुक्तिःसहसैमुपसत्याविरोणतत्त्वाकेसंपन्नाः सर्वेमनोरथाः।। ।। ०।। ग्रा

नवोधनुकारणमिरतनीत्यन्वयः। तुशब्दश्चात्रात्मस्वरूपमानप्रहर्षावस्थामाहः। संगंनकेनचिरिति। सोयंसापंगहः सायंकालेनविरोधेस्तुतमेवगृहंयभाग्यं। नचाहिरेणाचार्यविरिंचमाणोवारिनर्द्धकंतेनाप्तेतंकसंप्रयोजनंयत्प्राप्तयेगहनंपरिश्रमन्। इतोनेनाहेतोरिन्द्रःयपेतः। भयंचशोकश्चकश्चापश्रमाःस्वविरिंचकर्म्मफलभोगः मोहस्वयंस्मात्तथाः।।

प्रश्नांतानंतिनिर्दलितमोहा भवंतोऽनंतः परेऽमनोऽस्मात्परोऽत्यंतसूक्ष्मोऽतः परमित्यनेनस्वार्थेवत्प्रत्ययेनसर्वमाह। प्रश्नांतेतिविशेषः। तूनतत्प्रत्ययांतमत्। पीतिनिष्क्रान्तोऽ भूत्। कीदृशोविशेषः प्रश्नांतोध्वस्तः अनादि। मोहस्यः सदुर्वचनतः। यदाप्रकर्षेणाशांतः कामक्रोधादिरहितोभवति तदाऽयंपरमात्मविशुद्धचैतन्यः प्रसादनमहामोहसंक्लेशं विनाप्रश्नशब्दोमनाविशेषेणसमुत्थानेनाविर्भवति। मोनीजन्तिकमत्तनयनेसदानंदेपरेऽभिनाशिपदेतत्परेनीवमुक्तिस्वरूपोऽहंनिवेशितः। १

ततः येप्रश्नांतानादिमर्दनमासोक्तमिति पुरुषस्यदेहाद्याविशुद्धचैतन्यप्रसादात्किंनामदुष्करमितिपरमोपनतिर्विशुद्धभक्तिः। पुरुषमुपस्कृत्यमतिर्यस्यसोऽयं तत्किंनेभूयःविषमुपकरोतिपुरुषः। अतःपरमपिकिंविषमस्ति। यतःप्रश्नांतानादिरागमदैकः तूनतत्प्रत्ययो। नीरजस्केसदानंदेपरेचाहंनिवेशितः। तथाप्येतन्न स्यात्। पर्ज्जन्योऽस्मिन्नगतिमहतीरहितमिहेविधत्तोऽनाः स्मोगतिनविधोपसर्गाः पास्यंतु। ततोऽनेनोपहतेमनस्यनासाद्यमहांतः संसारविरक्तताधीपथिनः पराभूयंतेवासिनमतिरयापात्रंसम्यगवबोधविशुभक्तिपार्थयेनः॥

तोऽस्मिन्नाग्रेयांतेऽभाग्यीर्सत्प्रतोमेगतमावरंति॥तथाप्येतन्नस्यात्पर्ज्जन्यवरतिपर्ज्जन्योनत्पूर्णमेघःआत्मिनूनगतिअस्यांभोमहतीदृशंसमयेपापेरपेक्षितोदृशमितिपरेनातिवृष्टिंविधायतिविधत्तोऽनेतु।अस्तितोमहःउपसृष्टोदेहात्मधीपुरुषेवेभ्यंतेतनाभःस्मांदाधिधीपात्रयेतु। संसारिभ्यआशीर्वादोदत्वातानितोपिरहितमहतिःतानिनस्त्वत्यसादात्संसारदना क्षिप्तमसुदृशंतेनंतु। कीदृशंसमुद्दिनयाः स्त्रगादयःममतामतत्वाभिमानःआनंदोभयंदत्तायेवपेक्षःकृतोयस्मिन्नृतेकीदृशाः महांतःतत्वाभोऽन्येवःसात्तात्कारतस्यात्पहतेविनाशितेतमःअज्ञानंयेषांते। विशुभक्तेःप्रसादात्सर्वप्राप्यनरतिभावःअकंसमाप्तिंगोनयति॥ ॥इतिप्रश्नांतःसर्वेरतिभेदःसमाप्तोसर्वोविशुद्धमतविनर्दशः॥इतिश्रीमद्वरविनायककानन्तनरीसितनरामरामविरचितेप्रकाशाख्येश्रवोधचंद्रोदयनाटकव्याख्याने नीरजस्कनिरूपणोनामषष्ठोंकः समाप्तोनेसत्प्रतमनमकिंचिद्व्याख्यायना -- मवर्णीकिंचित्। तत्राषष्ठंदशरीकिंचिदस्तिनस्तेधनीयंविदुषैर्मनूर्षेः॥ ॥ ॥

DR. BHAU DAJI
डाक्टर भाऊ दाजी लाड स्मारक
MEMORIAL